

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

XXVI (68)

2009/2

Česká národopisná společnost
Praha 2009

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK
Bulletin d'ethnologie

Recenzovaný časopis

Redakční rada: PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Helena Beránková, PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Ludmila Kopalová, PhDr. Helena Mevaldová, doc. PhDr. Ladislav Mlynka, CSc., doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. (předseda), Mgr. Jiřina Veselská

Redaktor: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Číslo vychází k 15. prosinci 2009

Národopisný věstník je zapsán do evidence periodického tisku pod evidenčním číslem: MK ČR E 18932.

www.narodopisnaspolecnost.cz

www.narodopisnaspolecnost.cz/vestnik.php

ISSN 1211-8117

Obsah

Úvodem (*Redakce*) 7

Studie – Svět mužů

Ondřej Doležal, Martin Jaroš – život obyčejného poddaného z Kročehlav 9

Irena Štěpánová, Manžel slavné ženy – nemodelový příklad. Dr. Josef Novák
1847–1907. 15

Ludmila Tarcalová, Mužský element v hodové tradici na Uherskohradištsku ... 27

Karel Altman, Výhradně pro pány tvorstva? 36

Materiály, informace

Jiřina Veselská, Národopisná bibliografie na internetových stránkách 53

Eva Ševčíková, Národopisné příspěvky na stránkách Časopisu Slezského muzea
(řada B) – vědy historické. 57

Eva Ševčíková, Výběrová bibliografie národopisných příspěvků v Časopise
Slezského muzea, řada B – vědy historické, ročníky 1 (1951)–50 (2001) 63

Josef Jančář, Pět růží pro Lucii Uhlíkovou 102

Miroslav Válka, Konference k problematice terénního výzkumu v srbském
Sirogojnu. 104

Klára Cisaríková – Magdalena Maňáková, Koliesko – studentský pracovní
seminář při festivalu lidové kultury v Kokavě nad Rimavicou 107

Příspěvky dopisovatelů České národopisné společnosti

Rudolf Wilhelm, Šebetovská pout' 112

Personalia

Alena Jeřábková, Zdravice Lence Novákové 116

Redakce – Lenka Nováková, Výběrová bibliografie Lenky Novákové 117

Karel Pavlišťík, Blahopřání Aleně Prudké 121

Karel Pavlišťík, Výběrová bibliografie Aleny Prudké za léta 1981–2009 123

Miloš Tomandl, Jan Pargač: ad multos annos 128

Miloš Tomandl, Výběrová bibliografie Jana Pargače 130

Miroslav Válka, Jubilant Pavel Popelka 132

Andrea Zobačová, Ohlédnutí za životem a dílem Karla Fojtíka (1918–1999) ... 135

Jaromír Tausch, František Háva – zapomenutý národopisec Vysočiny 138

Knihy

Hana DVOŘÁKOVÁ (Ed.): Hanák na Pacifiku. Zapomenutá osobnost Františka Pospíšila (<i>Miloš Melzer</i>)	142
Alena KALINOVÁ: Malované nebe (<i>Luboš Kafka</i>)	143
Irena ŠTĚPÁNOVÁ: Teréza Nováková (<i>Alena Křížová</i>)	144
Jiří ČERNÝ: Poutní místa Soběslavska a Třeboňska s přílehlou částí Dolních Rakous. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti (<i>Markéta Holubová</i>)	146
Museum Vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. III. ročník. 2007 – suplementum. Sborník příspěvků z konference <i>Staré památnosti se zapisují...</i> konané ve dnech 3. a 4. října 2007 v Rožnově pod Radhoštěm (<i>Roman Doušek</i>)	148
Eduard PECK: Valašské národní písně a říkadla s nápěvy do textu vřaděnými. Lid na Vyzovsku (<i>Daniel Drápala</i>)	151
Jiřina VESELSKÁ: Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti (<i>Karel Pavlišťík, redakce</i>)	153

Výstavy, expozice

„Růžová zahrádka“. Rukopisné modlitební knížky 18. a 19. století. Sbírká Jana Poše (<i>Markéta Holubová</i>)	156
Dva nové dřevěné kostely v muzeích v přírodě (<i>Jiří Langer</i>)	158
Pokyny pro úpravu příspěvků Národopisného věstníku (<i>Redakce</i>)	161
Do 2. čísla <i>Národopisného věstníku 2009</i> přispěli	162

Table of Contents

Introduction (*Editor*) 7

Studies

Ondřej Doležal, Martin Jaroš – Life of an Ordinary Villein from Kročehlavy 9

Irena Štěpánová, Husband of a Famous Woman – a Non-Model
Example (1847–1907). 15

Ludmila Tarcalová, Boys and Men in the “Hody” Tradition in Uherské
Hradiště Region 27

Karel Altman, Exclusively for Lords of Creation? 36

Materials, Informations

Jiřina Veselská, Ethnographic Bibliography on Websites 53

Eva Ševčíková, Ethnographic Studies in the Silesian Museum Journal
(edition B) – Historical Sciences 57

Eva Ševčíková, Selective Bibliography of Ethnographic Studies in Silesian
Museum Journal, edition B – Historical Sciences, vol. 1 (1951)–50 (2001) 63

Josef Jančář, Five Roses for Lucie Uhlíková. 102

Miroslav Válka, Conference on Field Research Issues in Sirogojno, Serbia . . . 104

Klára Cisaríková – Magdalena Maňáková, Koliesko – a Students’ Workshop
by the Festival of Folk Culture in Kokava nad Rimavicou 107

Contributions by Correspondents of the Czech Ethnographical Society

Rudolf Wilhelm, Pilgrimage in Šebetov 112

Personalia

Alena Jeřábková, Congratulations to Lenka Nováková 116

Editor – Lenka Nováková, Selective Bibliography of Lenka Nováková 117

Karel Pavlišťík, Congratulations to Alena Prudká 121

Karel Pavlišťík, Selective Bibliography of Alena Prudká (1981–2009). 123

Miloš Tomandl, Jan Pargač: Ad Multos Annos 128

Miloš Tomandl, Selective Bibliography of Jan Pargač 130

Miroslav Válka, Pavel Popelka Celebrating a Jubilee 132

Andrea Zobačová, Looking back at Life and Work of Karel Fojtík (1918–1999). . 135

Jaromír Tausch, František Háva – Forgotten Ethnographer from Vysočina. . . . 138

Books

- Hana DVOŘÁKOVÁ (Ed.): Hanák na Pacifiku. Zapomenutá osobnost Františka Pospíšila / A Man from Haná on the Pacific Coast: A Forgotten Figure of František Pospíšil (*Miloš Melzer*) 142
- Alena KALINOVÁ: Malované nebe / Painted Heaven (*Luboš Kafka*) 143
- Irena ŠTĚPÁNOVÁ: Teréza Nováková (*Alena Křížová*) 144
- Jiří ČERNÝ: Poutní místa Soběslavska a Třeboňska s přílehlou částí Dolních Rakous. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti / Sites of Pilgrimage in Soběslav and Třeboň Regions and in the Neighbouring Lower Austria: Paintings, Sculptures and Places of Special Devotion (*Markéta Holubová*) 143
- Museum Vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. III. ročník. 2007 – suplementum. Sborník příspěvků z konference *Staré památnosti se zapisují...* konané ve dnech 3. a 4. října 2007 v Rožnově pod Radhoštěm / Museum Vivum. Proceedings by the Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm, vol. 3, 2007 – suplementum. Proceedings from the conference *Recording Old Memorabilia*, 3–4 October 2007, Rožnov pod Radhoštěm (*Roman Doušek*) 148
- Eduard PECK: Valašské národní písně a říkadla s nápěvy do textu vřaděnými. Lid na Vyzovsku / Wallachian National Songs and Rhymes with Tunes Inserted in the Text. People in Vizovice Region (*Daniel Drápala*) 151
- Jiřina VESELSKÁ: Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti / Bibliography of the Ethnographical Bulletin and Other Periodicals of the Ethnographical Society (*Karel Pavlišťík, editor*) . . 153

Exhibitions, Expositions

- „The Rose Garden“. Hand-Written Prayer Books from 18th and 19th Centuries. A Collection by Jan Poš (*Markéta Holubová*) 156
- Two New Wooden Churches in Open-Air Museums (*Jiří Langer*) 158
- Guidelines for Writing Contributions for the Ethnographical Bulletin (*Editor*) . . . 161
- List of Contributors to the Second Issue of the Ethnographical Bulletin 2009 162

Úvodem

Před dvěma lety byl dvacátý čtvrtý ročník obnoveného Národopisného věstníku koncipován monotematicky a čtenářům nabídl celkem sedm studií věnujících se problematice ženy a tradice. Následujícího roku (2008) přibyly na toto téma další dva příspěvky rozvíjející dále z různých úhlů pohledu problematiku ženy v tradiční kultuře. Pro druhé číslo Národopisného věstníku 2009 bylo proto záměrně vybráno téma, které by se mohlo stát pomyslným protějškem a doplňkem textů z předchozích čísel časopisu. K publikování byla tak připravena čtveřice studií, jejichž společným jmenovatelem je svět mužů. Role muže je v těchto textech přibližována v odlišném sociálním a geografickém prostředí i různých časových periodách.

Zpravodajsky pojaté příspěvky, které navazují na Studie coby hlavní oddíl Národopisného věstníku, nám v tomto čísle přinášejí informace o projektu zpřístupnění bibliografických soupisů národopisných časopisů, který Česká národopisná společnost zahájila již v roce 2008 vydáním *Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti* zpracované Jiřinou Veselskou. ČNS se tak snaží reagovat na nedostupnost starších bibliografií sestavených v šedesátých letech 20. století členy Národopisné společnosti v rámci projektu *Národopisné bibliografie*, který inicioval Richard Jeřábek. Díky finanční podpoře Odboru regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury České republiky bylo možné v letošním roce zahájit první fázi projektu *Zpřístupnění bibliografií národopisných časopisů*, která mimo jiné zahrnuje i zprovoznění elektronické databáze. Za tímto účelem byl pořízen bibliografický program CLAVIUS, do něhož byly zaznamenány a následně zveřejněny první záznamy. V současné době najdete v bibliografické databázi (<http://www.narodopisnaspolecnost.cz/dbiblio.php>) více jak 1000 položek, zahrnujících soupisy zpracované v 60. letech 20. století Vladimírem Karbusickým, Alenou a Richardem Jeřábkovými a Jiřinou Veselskou. Z průběžně zpracovávaných bibliografií otiskujeme v tomto čísle soupis národopisně zaměřených statí v Časopise Slezského muzea v letech 1951–2001, jehož zpracování se ujala Eva Šefčíková.

Další zpravodajsky koncipovaný příspěvek z pera Josefa Jančáře připomíná ocenění udělovaná v rámci ankety ČNS o nejvýznamnější počin v oboru za rok 2008. *Čestná cena pěti rudých růží* byla udělena Lucii Uhlíkové za výrazný osobní přínos k profilaci Národopisné revue. Aktuální a příští číslo Národopisného věstníku nabídnou i recenze na další dvě oceněné kategorie – publikaci Ludmily Tarcalové *Hody s právem na Uherskohradištsku* a výstavu s katalogem Aleny Kalinové *Malované nebe*.

Oddíl Personalia již tradičně přináší medailony členů naší společnosti k jejich životním jubileím, včetně výběrových personálních bibliografií. V roce 2008 zemřeli dva členové ČNS, kteří byli také pravidelnými přispěvateli našeho časopisu – Ludvík Skružný a Jaromír Tausch. Vzhledem k tomu, že uplynul jen krátký čas od doby,

kdy Národopisný věstník otiskl v letech 2007 a 2008 jubilejní články připomínající odborné aktivity obou mužů, nebudeme již dublovat tyto personální příspěvky nekrology. Odborné aktivity Jaromíra Tausche bychom rádi připomenuli posledním textem, který zaslal redakci nedlouho před svou smrtí. Jedná se o vzpomínku na národopisného pracovníka Vysočiny Františka Hávu.

Zatímco v letošním roce byla obě čísla Národopisného věstníku koncipována v kategorii Studie jako monotematická, příští ročník 27 (69) již opět v obou číslech poskytne autorům dostatečný prostor pro uplatnění příspěvků rozličného tematického zaměření.

Redakce

Martin Jaroš – život obyčejného poddaného z Kročehlav

Ondřej Doležal

Ve svém příspěvku bych rád představil životní osudy obyčejného poddaného Martina Jaroše, jak nám je zaznamenala jedna jediná gruntovnice (pozemková kniha) ze začátku 17. století. Nabízí se otázka, zda vůbec lze popsat osudy řadového poddaného pouze na základě pramene takové povahy. Dá se říci, že ano a navíc podle mého názoru velmi dobře. Celá záležitost je o to zajímavější, že zmíněná pozemková kniha je z roku 1607 (tedy je stará více než 400 let). Tehdejší ves Kročehlav je dnes místní částí Kladna, města ve Středočeském kraji. Na přelomu 16. a 17. století byly Kročehlav postupně skoupeny Žďárskými ze Žďáru, kteří sídlili v nedalekém Kladně,¹ náležely proto ke kladenskému panství. Ves byla na konci 16. a začátku 17. století i v porovnání s okolními obcemi malá. Skládala se z 5 statků a 2 chalup. Největší ze statků patřil právě Martinu Jarošovi. Teprve po roce 1617 vrchnost postupně započala s utvářením panského dvora z poddanských usedlostí.² Životní osudy Martina Jaroše popisují na základě první gruntovnice kladenského panství.³

V této pozemkové knize je zaznamenán celý jeho život.⁴ Přímo gruntovnice znamená 24 let (1607–1631), ale nepřímou (ve zpětných zápisech) sahá až k roku 1583.⁵ Sám Martin Jaroš je poprvé zmiňován k roku 1584. Tehdy se ujal statku po Šimonovi Jarošovi. Nelze sice říci, kolik přesně mu bylo let, ale protože zřejmě dříve nic nevlastnil a jen o rok předtím se otcovského statku ujímá jeho bratr (viz dále), můžeme z tohoto důvodu předpokládat, že to bylo krátce po dosažení dospělosti. Jestliže vezmeme za nejnižší možný věk 16 let, narodil se nejpozději roku 1568. Na druhou stranu lze předpokládat, že mu nebylo více než 24 let. Potom by se narodil 1560. Dovolím si proto tvrdit, že se narodil mezi lety 1560–1568. Domnívám se, že nejpravděpodobněji mu bylo okolo 20 let a datem narození je tedy přibližně rok 1564. Z tohoto roku budu vycházet i nadále. O jeho mládí toho nevíme

1 DOLEŽAL, O.: *Ves Kročehlav a její obyvatelé do roku 1618*. Posel z Budče 2007, č. 24, s. 15–20.

2 DOLEŽAL, O.: *Zemědělská obec Kročehlav do roku 1800*. Diplomová práce obhájená roku 2005 na Ústavu etnologie FF UK v Praze, která je uložena v SVK Kladno, Sládečkově vlastivědném muzeu v Kladně a v Státním okresním archivu Kladno.

3 *Registra tato purgkrechtnii statku kladenského* (1607) – Státní okresní archiv Kladno, vedeno pod ozn. Unhošř 152. Tento pramen byl zřejmě první gruntovní knihou kladenského panství, protože neobsahuje odkazy na dřívější. Zápisy v ní jdou zpětně v některých případech až k roku 1583, pravidelně se do ní zapisovalo v letech 1607–1631, pak se objevuje několik zápisů po třicetileté válce. Vzhledem k obsaženosti a množství zápisů je nejbohatší pozemkovou knihou ke Kročehlavům.

4 C. Registra z roku 1607, o Martinu Jarošovi se píše na fol. 240 (krčma) a 243–244 (statek).

5 C. Registra z roku 1607, fol. 245.

mnoho. Přestože ho nazývám Jarošem, toto příjmení získal až s novým hospodářstvím. Jeho matka byla uváděna jako Němcová.⁶ Narodil se tudíž zřejmě jako Martin Němec. Nejpозději v roce 1583 mu zemřel otec, matka zemřela někdy po roce 1584. Jak bylo zvykem při úmrtí hospodáře, pokud synové byli ještě nezletilí, usedlost přejímal první syn, který dospěje.⁷ Protože se novým hospodářem stal bratr Václav, musel být logicky nejméně o rok starší.⁸ Abych mohl lépe objasnit Martinovo mládí, musím se nejprve zaměřit na Václava,⁹ neboť ten totiž se vši pravděpodobností přejal otcovský grunt. Usedlost však nesla jméno Novákova.

Roku 1549 je při dělení mezi bratry ze Žďáru v jejich dílu v Kročehlavech uváděn Jan Novák a mimo jiné i Šimon Jaroš.¹⁰ Pokud se nejednalo o stejné označení jeho otce (tudíž Novák i Němec, což není vyloučeno), pak by jeho otec koupil usedlost někdy v letech 1549–1583. To by znamenalo, že Martin nemusel vyrůstat v Kročehlavech. Bohužel nemáme zprávy, odkud by jeho otec mohl přijít, a proto nemohu říci více. Bratr Václav Novák roku 1609 statek v Kročehlavech prodal a odstěhoval se neznámo kam.

Jak jsem již napsal výše, roku 1584 koupil Martin usedlost (vedle svého bratra Václava – z obou statků později vznikl panský dvůr čp. 1) od Šimona Jaroše. Ten se objevuje v zmíněném zápise z roku 1549. Jestli nejde o shodu jmen nebo stejnojmenného dědice, potom Šimon na statku hospodařil nejméně 35 let. To je úctyhodná délka a Martin ho bude následovat. Statek vlastnil až do roku 1618, tedy 34 let. Tehdy mu bylo okolo 54 let. V té době už měl dospělého nejméně jednoho syna. Celkem měl při odchodu na první výměnek 4 děti, byli to synové Jíra, Bartoň, Václav a Jan. O jiných mužských potomcích nebo dcerách nejsou žádné zmínky. Nejstarší syn se zřejmě narodil před rokem 1597, protože roku 1617 se usadil na krčmě v Kročehlavech (čp. 7).

Jméno Martinovy manželky neznáme. Svatbu museli mít nejpозději roku 1596. Dlouhodobé hospodaření na statku bez manželky je ovšem nemyslitelné, a proto se svatba musela konat krátce po roce 1584. Těžko říci, zda první děti zemřely či synové pocházeli až z druhého manželství nebo synové byli starší, než se domnívám. Uvádění potomků se většinou dělo od nejstaršího po nejmladšího.¹¹ Platí-li to i zde, potom Jirí byl nejstarší a Jan nejmladší. K osudům jeho synů se částečně vrátím později.

6 Jeho původ je opravdu popsán jen tak, že je synem Němcové. Z toho tudíž usuzuji, že otec byl po smrti.

7 PROCHÁZKA, V.: *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha 1963, s. 478.

8 V tomto případě vycházím z hypotézy, že se otcovského statku ujal nejstarší. Ovšem nemohu vyloučit ani úplně jinou domněnku, podle které byl ten mladší Václav. Pak ale nelze vysvětlit, proč Martin s největší pravděpodobností dříve nic nevlastnil (viz výše).

9 O něm a jeho statku viz c. registra z roku 1607, fol. 245.

10 Desky zemské větší pro rok 1549 – Národní archiv Praha, vedeno pod ozn. DZV 48, fol. C 23.

11 PROCHÁZKA, V.: c. d., s. 458.

Nyní se zastavím u hospodaření Martina Jaroše na statku. Podle vzájemného srovnání cen nemovitostí v Kročehlavech jsem došel k závěru, že jeho usedlost byla největší ve vsi a pravděpodobně měla 2 a $\frac{3}{4}$ lánu.¹² Tomu odpovídaly i splátky, které byly ve výši 10 kop grošů míšeňských. Statek Martin Jaroš koupil za sumu 735 kop grošů míšeňských. Tehdy složil závdavek na dva termíny ve výši 175 kop. Dále do roku 1606 zaplatil 210 kop. Z toho můžeme usuzovat, že se mu dařilo, neboť žádná splátka nechyběla. Do předání statku svému synovi doplatil ještě dalších 120 kop. V době 1607–1618 už jsou přesné zápisy a doopravdy každý rok splácel stanovenou částku. Navzdory úspěšnému hospodaření statek nezvládl zcela doplatit. Zůstalo nezaplacených 230 kop, tedy zhruba $\frac{1}{3}$ ceny. Přesto všechno ho můžeme označit za dobrého hospodáře. Během spravování statku totiž splatil 505 kop grošů míšeňských.

Jeho syn Jiří položil roku 1617 závdavek¹³ ve výši 45 kop grošů míšeňských. Můžeme předpokládat, že tyto peníze měl z větší části od otce. Martin tak byl schopný i něco ušetřit při řádných splátkách. Rovněž můžeme uvažovat i o případném vybytí dcer (a tím i o jejich zmizení z gruntovnice). Na druhou stranu vždy při odchodu z hospodářství po sobě nechal dluhy, a to jednou přes 66 kop grošů míšeňských a podruhé 4 kopy grošů míšeňských. Ovšem při tehdejších nedostatku hotových peněz se mi výše dluhů jeví jako malá.

Nejsložitější částí každého zpracování osudů osoby, která už je nějakou dobu po smrti, je napsat něco o jeho osobních vlastnostech, názoru na svět apod. Sice by se na první pohled mohlo zdát, že z gruntovnice nevyčtu v tomto směru nic, přesto tomu není úplně tak. Dvě místa zápisu při předání statku synovi Jiřímu něco odkrývají. Martin Jaroš způsobil škodu vrchnosti, když v opilosti ztratil nějaké drahé šaty. Ponechme stranou, co s nimi dělal. Zápis nám však sděluje, že se nevyhýbal alkoholu, byť bez nějakého dalšího upřesnění. Další zmínka nám říká, že při odchodu na první výměnek byl ještě plný chuti do života, protože nevylučoval, že by při případném úmrtí byl ženatý. Zápis rozhodně nelze vykládat tím způsobem, že by myslel jen případnou současnou manželku. Věta je neurčitá. Z obou zpráv tak můžeme usuzovat, že Martin Jaroš byl člověk veselého ducha a s chutí k životu. Předchozí řádky nám navíc dokládají, že byl schopným hospodářem.

Nyní se opět vrátím k jeho synům. Ze záznamů nám po roce 1618 zcela mizí Bartoň. Jediné, co o něm lze říci, je to, že roku 1618 už měl zaplacených 20 kop na rozdíl od svých bratrů Václava a Jana. Přednostní splátka by mohla být způsobena tím, že se osamostatnil, a tudíž potřeboval peníze nejvíce, na rozdíl od Václava a Jana, kteří podle všeho ještě žili u otce. Tato skutečnost by tak opět svědčila pro možnost, že Bartoň byl druhým nejstarším synem Martina Jaroše. Stejně mizí Jan. Jejich pohledávky po převzetí otcovského statku vrchností byly přeneseny na krčmu ve Stehelčevsi (asi

¹² DOLEŽAL, O.: *Zemědělská obec Kročehlavy...*

¹³ C. Registra z roku 1607, fol. 239.

8 km od Kročehlav). Tam skončil i Jíra. Tomu byl totiž ještě roku 1618 zabrán vrchností statek, který mu jeho otec vyměnil za krčmu, jíž se Jiří ujal o rok dříve. Vrchnost při zabrání statku postupovala velkoryse – statek zbavila svých dluhů, a proto Jíra dlužil jen otci a bratrům. Dále dostal hospodářství ve zmíněné Stehelčevsi, tzv. Bašovský grunt. Nelze říci, zda se jednalo o statek, nebo chalupu, ale spíše platí druhá možnost. Z jiného pramene máme totiž k roku 1629 zmínku, že vlastnil 7,5 kop záhonů, tudíž necelý lán.¹⁴ Přesto v rámci Stehelčevsi nebyl nevýznamný. Téhož roku je totiž tamtéž uváděn jako rychtář. Později nejsou zprávy ani o něm. Nejvíce vím o posledním synovi Martina Jaroše Václavovi. Ten je dalšími osudy úzce spjat se svým otcem a tím se opět dostávám k ústřední postavě svého pojednání.

Roku 1618 směnil Martin Jaroš se svým synem Jiřím statek za krčmu s půl lánem polí. Jistě to chápal jako zvláštní výměnek. Povinnosti uložené na syna nebyly malé. Z těch hlavních zmíním, že měl otci orat pole a také přenechat dědičně malý sad a jedno pole patřící ke statku. Martin takto potažmo rozšířil majetek svého dalšího syna. Na krčmě Martinovi zůstalo doplatit 101 kop grošů míšeňských a naopak Jiřímu na statku dluhy vůči vrchnosti (230 kop), ostatním bratrům (po 50 kopách) a pohledávky nevázané na hospodářství (66 kop 37 grošů). Celkem se jednalo o 446 kop 37 grošů míšeňských. Při srovnání obou částek je vidět, že Jíra na tom vydělal. Pokud přičteme 49 kop zaplacených za krčmu, tak získal statek v hodnotě 900 kop za pouhých 495 kop 37 grošů míšeňských. Z toho je vidět, že Martin svého syna zvýhodnil. Je zajímavé, že v roce 1618 při přebírání krčmy dal zapsat, že co po jeho smrti zůstane, se má rozdělit na stejné díly mezi jeho syny. Roku 1626 však krčmu přenechává pouze svému synovi Václavovi a zřizuje si zde druhý výměnek. Svě předchozí rozhodnutí nejspíše změnil právě kvůli výměnku. Bartoň a Jiří byli zřejmě zaopatřeni a Jan asi nežil, protože se o něm nemluví. Martin krčmu splácel stejně poctivě jako statek až do roku 1622, případně do roku 1623 (roku 1622 totiž zaplatil na rok dopředu), pak neplatí vůbec. Zda důvodem byla válka, nebo něco jiného, nedokážu odpovědět. Václav krčmu přejal roku 1626, ale už roku 1625 se mluví v Kročehlavech o Václavovi krčmáři,¹⁵ což s největší pravděpodobností znamená stejnou osobu. Otec tak zřejmě ke konci svého hospodaření byl jen majitelem, ale provozovatelem byl již Václav. Kdy došlo ke změně, není jasné. Je však možné, že se tak stalo už roku 1622, kdy je Martin naposled dosvědčen jako činný hospodář. Václav roku 1629 krčmu prodal. O výměnku se již nezmiňoval a celkově zpráva vyznívá, že Martin byl už po smrti. Je pravděpodobné, že Václav hospodářství držel, dokud otec žil, aby se vyhnul potížím s převáděním výměnku. Martin Jaroš proto nejspíš zemřel krátce před prodejem, asi roku 1628–1629. Zemřel tudíž ve věku okolo 64 let. Na tehdejší dobu se jednalo o spíše vyšší věk.

¹⁴ Urbář Kladno 1629, nestránkováno. Národní archiv Prah, fond Nová Manipulace, inventární číslo 39.

¹⁵ C. Registra z roku 1607, fol. 238 a 247. V zápise na fol. 238 je přímo napsáno: „... Václavovi krčmáři kročehlavskému ...“.

Pokud mohu soudit na základě dalších osudů ze zmíněné pozemkové knihy (např. při srovnání s bratrem Václavem Novákem), v životě byl velmi úspěšný. Navíc umřel před nejhorší fází války, v době, kdy jeden ze synů byl rychtářem a druhý krčmářem. Mohl tak být spokojený i s postavením dětí. Při odchodu na druhý výměnek už s manželkou nepočítá. V té době je tedy již zcela jistě vdovcem a další manželství neočekává.

Na závěr se ještě stručně zmíním o osudech jeho syna Václava.¹⁶ Narodil se někdy před rokem 1606, jestliže se jako dospělý měl roku 1626 ujmout krčmy po otci. Jak jsem již zmínil výše, prodal krčmu v Kročehlavech krátce po otcově smrti, ale po třicetileté válce už na ní seděl znovu. Hospodařil na ní až do let 1671–1674, kdy zemřel. Dožil se tedy nejméně 65 let. Jeho syn Jan otcovskou usedlost prodal roku 1681 a tím zcela mizí rod Jarošů z Kročehlav.

Ve svém příspěvku jsem představil život poddaného na základě jedné jediné gruntovnice. Přesto si myslím, že se mi podařilo některé jeho životní osudy popsat podrobně. To ukazuje, že i pozemkové knihy se můžou stát cenným zdrojem poznání o některých zajímavých jedincích z řad vesnických obyvatel. Navíc sám Martin Jaroš se jeví v rámci vesnice Kročehlavy výjimečný, protože byl úspěšným hospodářem, což se o mnohých jeho sousedech říci nedá, a také protože zde prožil většinu života.

16 Údaje čerpám z *Registra purgkrechtní rychty dobrske*, fol. 264 (z roku 1661), Státní oblastní archiv Praha, vedeno pod ozn. VS Unhošť 165.

Abstract

Martin Jaroš – Life of an Ordinary Villein from Kročehlavy

The paper introduces the life of an ordinary villein Martin Jaroš who lived in the village of Kročehlavy. The description of his life story is based on a land register (started in 1607), which shows the potential of this kind of source to bear evidence of people's lives. The land register does not provide any information about the childhood of Martin Jaroš, but it describes his adult life in detail. It discloses the fact that he acquired his surname Jaroš together with a homestead which he bought in 1584. Before that, his name was probably Němec. This homestead was the largest in the village, which might have been the reason why he did not manage to pay it off. In the year 1618 he left it to his son Jiří and took possession of an inn. He kept it until 1626 when he retired. He died probably between the years 1628–1629. In addition, we know about his four sons and his brother Václav. The author tries to show how valuable the information from a land register can be for the reconstruction of the life story of an ordinary villein.

Key words:

Villein – Village – 16th–17th century – Land Register

Manžel slavné ženy – nemodelový příklad Dr. Josef Novák 1847–1907¹

Irena Štěpánová

Manželství se známou, dokonce slavnou osobností, přináší partnerovi odlesk věhlasu. I na něj dopadá menší část společenského uznání, případně kontroverzí, spojených s životem celebrity. Je-li tou „druhou“ z dvojice žena, je to situace jistě ještě nejméně do poloviny 20. století klasická, standardní. Žena byla pro takovou úlohu vychovávána a většinou ji měla zvládat. Mohla jí přinášet prestiž a uspokojení.

Pokud se role obrátily, ocitli se partneři ve složité situaci. Byli obklopeni společností, která vyznávala tradiční genderové rozdělení funkcí v privátní i veřejné sféře a porušení ustáleného pořádku, vychýlení „rovnováhy“ bylo považováno za výstřední a nebezpečný exces, ohrožující harmonii a stabilitu okolí, ale především soukromý život těch, kteří si dovolili narušit zavedený model. Taková manželská dvojice byla vystavena mnohem větší zátěži, než je ta, kterou tak jako tak přináší běžný život, a ne každé takové soužití se s ní dokázalo vyrovnat. Lépe řečeno, většinou to dopadlo špatně, a přestože svazek formálně přetrvával, jak si žádala konvence, manželství bylo prakticky v troskách.

Takový byl úděl soužití většiny „normálních“ mužů se slavnými ženami, zpravidla spisovatelkami. Tito muži-manželé byli tradičně vychovaní a vyznávali klasický paternalistický model soužití, kde muž je dominantním reprezentantem rodiny a domácnosti. Rodina je sociálně a kulturně determinována mužovou profesí, případně jeho zájmy. Ženě zbývá k seberealizaci jen malý privátní prostor, a pokud ji to neuspokojuje, je jí vštěpováno, že je to její osobní selhání. Má-li žena dostatek vnitřní síly a talentu, aby se prosadila, muž se cítí ohrožen, oslaben a znejistěn ve své pozici. Obranou bývá útok a začne se rozjíždět scénář nešťastného manželství.

Nejde o to dále spekulovat na obecné úrovni, rozvádět, proč se tak dělo (a děje). Smyslem této studie je poukázat na příklad ve své době výjimečný, kdy manžel zvládl roli partnera umělkyně, etnografky a angažované bojovnice za ženskou rovnoprávnost úžasným a zároveň prostým způsobem, který pateticky řečeno nese i prvky heroismu.

Josef Novák (1847–1907), středoškolský profesor klasických jazyků a češtiny, vyrostl v chudé pražské domácnosti a jeho dětská a studentská léta i kariéra začínajícího pedagoga jsou téměř čítankovou ukázkou toho, jak nadaný a cílevědomý mladík ze skromných poměrů získává vytoužené vzdělání a postavení.

1 Studie je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

Klasické je i seznámení s budoucí ženou, slečnou z lepší rodiny bankovního úředníka. Rodiče jeho vyvolené pocházeli z německých kruhů, otec se narodil v Hradci Králové, matka ve Vídni. V domácnosti Lanhausových převládala němčina, protože paní, dominantní vzdělaná dáma s širokým rozhledem, neuměla česky. To jí ovšem nijak nevadilo, aby nesympatizovala s českými emancipačními snahami. Z jejího popudu chodily děti do českých škol. Nejstarší Teréza navštěvovala dívčí školu Františky Svatavy Amerlingové a právě tam se budoucí manželé poprvé setkali. Josef Novák sem občas zašel za bývalým spolužákem Hanušem Věnceslavem Tůmou,² který tu vyučoval, a při takové příležitosti poprvé uviděl sotva patnáctiletou dívku. Dojem osudového setkání byl ale jednostranný, prožívaný s velkou intenzitou pouze ze strany romantické dívky.³

Ke sblížování došlo o něco později, kdy se mladý filozof Novák stal domácím učitelem Terézina bratra. I tohle je obvyklý scénář, banální, ale skutečný.⁴ K tradičním peripetiím sociálně nerovného vztahu patřil odpor dívčinyh rodičů k partnerovi, který nepředstavoval partii „na úrovni“, byť si uvědomovali jeho osobní kvality. To všechno tvořilo celkem zákonitý rámec vztahu nutně vnějškově formovaného dobou a společností poslední třetiny 19. století.

Individuální a jedinečná byla kombinace povah budoucích snoubenců, klidného, důsledného, systematického a neochvějně milujícího Josefa a temperamentní a neméně milující bohémské Terézy, zatížené sklonem k melancholii.

Milostná korespondence⁵ odráží toto základní naladění protagonistů. Teréza, o šest mladší, ale duševně vyspělá a vědoma si sociálních rozdílů mezi svou a partnerovou rodinou, rychle pochopila, že pokud chce vztah rozvíjet, bude muset být ve dvojici iniciativnější. Musela překonat společenské konvence, jasně vymezující chování dívky daného postavení.⁶ Její partner to chápal a akceptoval. Zároveň si uvědomoval, jak křehká je dívčí „dobrá pověst“ a jak snadno by se mohl stát třeba i pasivním viníkem jejího pošpinění. Něco takového nehodlal připustit. Nešlo o šosáctví, o podlehnutí měšťácké morálce, ale o pevné morální zásady a úctu k budoucí ženě. Pochopitelně, že i tak ušlechtilé pohnutky mohly být a také byly zneužity proti němu. Terézina matka poukazovala na to, že nežádoucí nápadník používá výhradně „hlavu místo srdce“ a i Teréze samotné se zdál chladný a odtažitý. Impulzivní

2 Básník H. V. Tůma se později (1886) stal ředitelem gymnázia v Uherském Hradišti.

3 Literární archiv Památníku národního písemnictví, pozůstalost T. Novákové, deníčky z raného období, psané částečně anglicky, částečně německy.

4 Stejným způsobem, dívka z bohatší měšťánské rodiny a chudý (vlastenecky cítící) student jako domácí učitel, vzniklo například manželství Johanky Rottové – Karolíny Světlé nebo sester Reissových, matek právě zakládaných dynastií pražských měšťánských rodů Fričových a Staňkových.

5 Pozůstalost T. Novákové, korespondence.

6 Tamtéž, dopis z 10. prosince 1873. Po výstupu s matkou, která Terézu donutí napsat milovanému dopis, ve kterém lituje svého podle dobových měřítek nevhodného chování, se po týdnu rozhodne vše odvolat a pozvat přítele, aby ji doprovodil, až se bude vracet z hodiny konverzace.

dívka se těžko smířovala třeba s tím, jak málo její milovaný využil vzácné chvílky samoty, která se jim naskytlá, a on musil vysvětlovat: „... *Jak málo jsem jí tehdy užil, kdy sama, bych tak řekl, jsi mne vyzývala, bych jí jen užil, a když jsem toho neučinil, jak jsi se mi vysmála řkouc, že jsem holubičí povahy, že náležím k tomu holubičímu národu. Já tomu rozuměl, a přišed tehdy rozčilen domů, bědoval jsem nad ztrátou tak roztomilého okamžiku.*“⁷

Byla to jen drobná epizoda, dobře však ilustrující vzájemná očekávání a zatížení stereotypy. Zdrženlivost Josefa Nováka byla pracně vykonstruovanou maskou, obranou a také možností, která mu poskytovala jistý prostor, aby mohl dál pracovat na svém služebním postupu. Jedině to mu totiž mohlo poskytnout šanci, aby se o svou lásku mohl začít oficiálně ucházet. Dostatečně si věřil a doufal, že vedle milované ženy dokáže cokoli: „... *Než které překážky mohou býti nepřemožitelný, když Ty sebeš mi odevzdala? Maje Tebe v srdci svém, nemusím se ničeho báti a vše stranou ustoupiti musí.*“⁸

K zasnoubení došlo po rezignaci Terézinyých rodičů v září 1874, ale proti všemu očekávání se tím atmosféra nijak nezměnila. Svým způsobem to bylo ještě horší, protože ke sňatku mohlo dojít teprve v momentě, kdy ženich, zatím stále ještě v postavení „suplenta“, dostane „definitivu“, tedy bude jmenován gymnaziálním profesorem, státním zaměstnancem pod penzí. O tom rozhodovala zemská školní rada, ovlivňovaná a manipulovaná řadou tlaků a urgencí. Nositel nejtuctovějšího jména, jaké si lze v Čechách představit, byť ozdobeného doktorským titulem, člověk bez vlivu a bez významného přímluvce, měl před sebou roky čekání.

Teréza zasnoubení chápala spíš jako omezující závazek a několikrát tvrdě snoubenci vyčetla liknavost i sociální původ. Nebránil se, i když ho to zraňovalo, a čekal. Chápal její rozpoložení a zároveň snad tušil, že je to pro měšťanskou dcerku cenná škola života. V den prvního výročí zasnub se snažil nevěstu utěšit: „*Nedovedeš si ani pomyslet, jak prahnu po tom okamžiku, kdy Tobě v ústa zašeptati budu moci „moje ženuško“, a jak dychtivě sáti budu ze rtů Tvých slova „můj muži“.* Aby bylo tak co nejdříve, ujišťuji Tě, že vynasnažím se a vynasnažuji neustále a pevně v Boha doufám, že neopustí slabých mých sil. Protož prosím Tě důtklivě, nehněvej se více, sečkej ještě maličko, buď veselá, šťastná, spokojená a užíš brzo, že nepřestal, ani nepřestanu horoucně Tebe milovati.“⁹

Kapitolu elegické romantické lásky uzavřelo jmenování dr. Josefa Nováka profesorem na c. k. gymnáziu v Litomyšli. Brzy po něm, v srpnu 1877, následovala skromná svatba (nově vzniklé příbuzenství dvou rodin nevzbuzovalo ani na jedné straně přílišné nadšení), krátká svatební cesta do Německa a potom přestěhování do města, ve kterém dříve ani jeden z manželů nebyl.

7 Dopis Josefa Nováka z 2. února 1874.

8 Dopis Josefa Nováka z 24. dubna 1874.

9 Dopis Josefa Nováka z 18. září 1875.

Neradi opouštěli Prahu, která přes svou tehdejší provinciálnost byla velkoměstem a kulturním centrem. Litomyšl při vši úctě k místní historické umělecké a intelektuální tradici vysoko přesahující průměr srovnatelných míst byla venkovským městečkem kousek od zemské hranice, mimo dosah železniční trati.

Příchod nového profesora byl pro místní společnost vrcholnou společenskou událostí a pro novomanžele těžkou zkouškou. Pro muže byla méně obtížná, protože mohl přirozeně splynout s prostředím střední školy, ve kterém se běžně pohyboval. Kolegové byli zajímaví¹⁰ a ředitel Antonín Tille¹¹ si nového profesora oblíbil natolik, že ho brzy začal společně s paní zvat do rodiny.

Manželka to měla složitější. Po počátečním nadšení z nových známostí a prvních společenských zážitků rychle vystřízlivěla a pak po několik let vnímala prakticky pouze negativní stránky maloměstského života. Ani spokojené manželství, kdy byl muž jejím skutečně „jediným přítelem“, nedokázalo vyvážit deziluzi a neklid, nezakotvenost, která jí nedovolila zůstat déle na jednom místě a vynutila si několikrát přestěhování. Chápající manžel byl ochoten řešit problémy s domácími s pozdvižením, které se rozpoutalo kolem jejich služky, „pražské holky“, která kazí počestná místní děvčata, i jiná nedorozumění s dámami místní honorace. Byl šťastný („... *schází ten vše obživující a oblažující duch u nás, který tak mile, tak krásně v naší domácnosti vládne,*“¹² píše ženě, která odjela na krátkou návštěvu do Prahy) a spolu s Terézou pevně přesvědčený, že toto jejich vyhnanství je pouze krátkodobé. V momentě, kdy bude přeložen zpět do Prahy, nastanou idylické časy.

První dítě očekávané s velkou radostí, holčička, se narodilo mrtvé. Mladá matka se z této tragedie vzpamatovávala jen těžce, zato její matka, zřejmě už tehdy vážně nemocná, v té době vysoce ocenila svého zetě a konečně, krátce před smrtí, se s ním sblížila. Tato druhá ztráta zasáhla Terézu opět velmi bolestně. Tenkrát a ještě dlouho potom se jí zdálo, že nic horšího jí život nemůže připravit. Byla tady ale opora, její muž, který jí uměl porozumět, vždycky mít trpělivost a vždycky najít aspoň trochu optimismu v situacích, které jí se zdály bezvýchodné.

Po dramatickém zahájení litomyšlského pobytu, který se nakonec protáhl na celých dvacet let a ve zpětném pohledu představoval nejtřásnější období rodinného života Novákových, se všechno ustálilo. Byt na předměstí Záhrad' se stal skutečným domovem, do něhož skoro každým rokem přibýlo dítě¹³ a vyhovoval i matce, ve které se přes stále vzrůstající rodinné povinnosti intenzivně probouzel umělecký talent.

10 Jedním z nich byl i tehdejší suplent Alois Jirásek, který později dostal definitivu na litomyšlské realce a po několika letech přešel do Prahy. Dále tady působili například Alois Vojtěch Šmilovský a Roman Nejedlý, otec Zdeňka Nejedlého.

11 Otec Václava Tilleho.

12 Dopis Josefa Nováka z 3. června 1879.

13 1879 Theodor, 1880 Arne, 1881 Maryčka, Vladimír 1883, 1886 Lila (Ludmila). V roce 1896, už v Praze, se narodil Jaroslav.

Polovenkovské prostředí s prvky zajímavé architektury a lidskými typy, které připomínaly postavy Němcové nebo Světlé, to bylo klima přímo vnucující inspirace budoucí velké autorce venkovského románu. Zatím je na sebe nechávala jen působit, sbírala lidové výšivky přesně tak, jak bylo tehdy bylo v módě,¹⁴ a pokud vzala do ruky pero, vznikaly drobné příběhy z měšťanské společnosti, propojené dojmy a reflexe z Prahy a Litomyšle. Vedle toho pak obsáhla korespondence s Prahou, s K. Světlou, E. Krásnohorskou a J. Náprstkovou, později s dalšími osobnostmi.¹⁵

Paní Teréza měla samozřejmě k ruce služku a po otcově smrti (1883) žila u Novákových několik let její mladší sestra Mária, ale takové poměry byly pro měšťanskou domácnost naprosto samozřejmé. V 80. letech 19. století už i maloměstské dámy věnovaly část svého času spolkové činnosti,¹⁶ a pochopitelně si nemohly odříci nejrůznější společenské povinnosti. Bylo všeobecně očekáváno, že také paní profesorová Nováková bude toto vše dělat. Nebylo udivující, že se po opětném sblížení s dámskými kruhy ujala funkce v ženském spolku a že tam i přednášela,¹⁷ ale cokoli navíc už bylo pochopitelné jen těžko. Její umanutost stát se spisovatelkou rozhodně nebyla „normální“ a dámy z místní honorace plně uznaly její uměleckou tvorbu teprve v době, kdy už žila v Praze¹⁸ a do města přijížděla jako vzácný host.

Skutečný talent a vytrvalost se časem prosadí, ale u matky početné rodiny, která si uvědomuje nadčasové existenciální dilema svého postavení a bolestně kolísá mezi ženským údělem a uměleckým naplněním,¹⁹ aniž by se chtěla vzdát kteréhokoli z nich, je skoro zázrak, že se podařilo zvládnout obojí. Ne jí samotné, to v této životní fázi nebylo prakticky možné, ale díky manželovi.

Josef Novák pochopil, že nejednoduchá osobnost jeho ženy potřebuje určitou volnost, aby ze sebe dokázala vydat všechno to, o čem sama možná ještě zatím nemá jasné představy. Ale pochopení nestačilo, dokázal pro ni nutný prostor a čas skutečně vytvořit. Rezignoval na vědeckou práci.²⁰ Profesionálně se realizoval ve škole a za své rozhodující poslání zcela přirozeně začal považovat roli otce (a živitele rodiny). Ustoupil manželčině dynamičtější osobnosti, aniž by to pokládal za zvláštní

14 Teréza Nováková patřila mezi sběratele, kteří se podíleli na první výstavě lidových výšivek, uspořádané manželí Náprstkovými v roce 1880.

15 SVADBOVÁ, B.: *Z lidské sonáty. Teréza Nováková. Korespondence*. Praha 1988.

16 Spolek paní a dívek (dnes obnovený) byl založen v roce 1884.

17 První přednáška byla věnována M. D. Rettigové. Teréza Nováková se záhy a na dlouhá léta stala starostkou spolku.

18 Poslední vlna pomluv, týkající se mimo jiné i údajně špatného vedení domácnosti u Nováků, vypukla těsně před jejich odchodem do Prahy. Ukázky z korespondence s K. Světlou, týkající se tohoto tématu, uveřejňuje SVADBOVÁ, B.: c. d., s. 243–245.

19 Také tuto otázku reflektuje T. Nováková v dopisech adresovaných K. Světlé a E. Krásnohorské, SVADBOVÁ, B.: c. d., s. 93, n.

20 Studie O životě a literární činnosti A.V. Šmilovského, uveřejněná v Literárních listech 1886 (cit. podle NOVÁK, A. – NOVÁK, J. V.: *Stručné dějiny literatury české*. Olomouc 1910, s. 313) zůstala osamocená.

obět, ale zůstal vždycky tak blízko, aby byl v případě potřeby hned po ruce. Pocit, že je schopen kdykoli svou ženu zastoupit v péči o děti (nikoli o domácnost, to byla doména služebných), mu přinášel nejen uspokojení, ale dokonce i hrdost. Bylo to tak moderní pojetí, že jím předběhl několik generací. Byl přesně tím, čemu se říká rodinný typ. Pokroky dětí a manželčiny úspěchy byly pro něj tak velkým zadostiučiněním, že jiné už nehledal.

Prožíval s partnerkou těhotenství a nabádal ji, aby studovala odbornou literaturu.²¹ Věděl, jak dokrmovat, ošetřovat a oblékat kojence. To z jeho současníků těžko někdo ovládal. Nešlo jen o vědomosti, ale o nejvšednější praxi. Zřejmě si vůbec nepřipustil úvahu, že dělá věci muže nedůstojné, které by ho mohly zdiskreditovat: „*Tedoušek²² je úplně zdrav, podivuhodně hodný, skoro pořád tich, pláče, jen když je ospalý, a to ne dlouho. Učinil za ty tři dny, co jsi v Praze, značný pokrok, je silnější, tlustější, rád se staví na nožičky a směje se tomu, je tomu velice rád, že opět něco nového umí. V noci hájí pěkně, ovšem dvakrát za noc se probudí, ale napapá se a usne opět, ve dne skoro ani nepláče. Má též pořádnější stoličku, nemá více běhavku, ale také ne tvrdou. Dva dni dávali jsme mu kašičku wüsterberskou, aby mu trochu utáhla, nyní mu dáváme zase domácí. [...] O ty dva svátky²³ jsme jej oblékli červeně, dali ten hnědý povijan s červenou stužkou a příslušný cintáček. [...] Na všechny děti, které tam byly, mohl se vychloubati, jak byl krásný.*“²⁴

O tři roky později, kdy se rodina rozrostla o Arnošta a Maryčku, bylo pro matku pochopitelně obtížnější odjet, ale návštěva stárnoucího ovdovělého otce byla neodkladná a tříletý Theodor byl vzorné dítě, schopné dělat jí doprovod, dokonce i výborně reprezentovat v předních pražských rodinách.²⁵ Doma zatím tatínek pečoval o dvouletého Arnošta²⁶ (který „... mluví pořád, že mamí a Tedy jsou v Praze, on že je darebák, nestýská se mu...“) a několikaměsíční Maryčku, od které právě odešla kojná.

Ale to nebylo zdaleka všechno. Dokázal vyřizovat také záležitosti ženského spolku a svým způsobem pronikat i do problematiky lidového textilu. „*Pani hejtmanová koupila dvě režné dečky.*“²⁷ Vyřizování vzkazů mezi členkami ženského spolku někdy probíhalo dost krkolomně přes syny – gymnazisty a prof. Nováka, který všechno tlumočil své paní a naopak.

Pochopitelně, že vedle spolkových z velké části sběratelských aktivit sledoval manželčiny literární i počínající etnografické práce. Zajímalo ho všechno, četl

21 *Mladá matka, jak by se před porodem i v šestinedělí zachovati a dítko své v prvním jeho věku ošetřovati měla.* Podle A. Ammona podal F. S. Kodým. Praha 1850.

22 Syn Theodor.

23 Svatodušní svátky 1879.

24 Dopis Josefa Nováka z 3. června 1879.

25 „*Že Tědu všude obdivují, to se dalo čekat,*“ reaguje pyšný otec na zprávy o pražských návštěvách, například u Amerlingů. Dopis Josefa Nováka z 6. ledna 1882.

26 Budoucí literární historik a kritik Arne Novák.

27 Dopis Josefa Nováka z 8. ledna 1882.

všechno, co napsala, případně radil a diskutoval o tématech a úpravách. Pomáhal, respektive zařizoval, publikování. „*Slíbil jsem²⁸ jménem Tvým, že práci co nejdříve pošleš. Myslím, že co toto píšu, už ji v ruce má, a nestalo-li se tak, pošli ji ihned, chceš do 15. t. m. tisk skoncovat. Viděl jsem ukázky tisku a obrázky, bude ještě elegantnější než loňský...*“ (jedná se o příspěvek do Kalendáře paní a dívek českých). Zároveň sonduje možnost publikování větší literární práce v Ottově Levné nebo Salonní bibliotéce.²⁹ Když bylo potřeba, mohl se zasvěceně ujmout manželčiných autorských korektur: „*Došla Tebe korektura „Drobové polévky“, vykonal jsem ji sám, v tisku samém nebylo hodně chyb, ale protože vysvětlení slov podali až nakonec, bylo nutno vše přečíslovati,*“³⁰ a samozřejmě ho zajímaly i ohlasy její činnosti. Zprávy a recenze sledoval a shromažďoval s až úřednickou pilí.

„*Těž dnes došly Ženské listy a v nich posudek o kroji³¹ pěkný, dvacetřádkový, odporučující jej dámám našim, aby prvý sešit nezůstal posledním. V dnešních Národních³² je zmínka o zdejší vitríně³³: „Neméně pěkná kolektivní výstava spolku paní a dívek v Litomyšli zasluhuje uznání. Jsou zde zastoupeny veškeré odbory prací ručních, hlavně pracné a zdařilé vyšívání národní a moderní.“³⁴*

Podobné znalosti, stále rozvíjené, se mu hodily i jinak. Když se roku 1893 Maryčka zúčastnila jako žačka měšťanky národopisné slavnosti, jejíž součástí bylo vystoupení královniček, a maminka byla v té době na léčení v Karlových Varech, neměl tatínek nejmenší problém s vytvořením jejího „kroje“ (spíš kostýmu, sám tak tento výtvar také nazývá): „*Živůtek uherský jsem již opatřil z muzea, kde všechny naše věci jsou v úplném pořádku, smrdí naftalinem, že by člověk padl. Širding na košílku koupil jsem včera a dal jej Márince Zoufalové ušít. Dnes na modrou sukénku jsem koupil satén a na bílou zástěrku linon. Je viděti z toho, že umím také dělati maminku.*“³⁵ Dělal ji, přestože právě vrcholily maturity. I tak si našel čas, aby pro dcerku objednal ještě čepeček holubinku a stuhy k zástěře a střevíčkům.³⁶ Dílo se mu zdařilo. Spokojeně konstatuje: „*Naše Marča byla roztomilá.*“

Pochopitelně, že taková praktická péče byla omezena pouze na dobu matčiny nepřítomnosti. Permanentní však byla starost o duševní rozvoj dětí a jejich školní

28 Nakladateli J. Ottovi.

29 Dopis Josefa Nováka ze 7. září 1892.

30 Dopis Josefa Nováka z 18. srpna 1893.

31 Monografie T. Novákové: *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku*. Olomouc 1890.

32 Míňeny noviny Národní listy.

33 Vitrína litomyšlského ženského spolku v oddělení výšivek na galerii průmyslového paláce na Zemské jubilejní výstavě.

34 Dopis Josefa Nováka z 11. června 1891 a Národní listy z 11. června 1891. V dopise je další zajímavá pasáž: „*Předtím, než jsem došel k Ottovi, byl jsem v muzeu. Koula tam nebyl a nebyl v Praze vůbec. Pak došel jsem k paní Světlé, shledal jsem ji tělesně zdravější a snad i duševně klidnější, o tom ústně obšírněji. Zdržel jsem se u ní přes dvě hodiny, pozdravuje Tě a vše nejkrásnější Tobě i dětem přeje.*“

35 Dopis Josefa Nováka z 22. června 1893.

36 Dopis Josefa Nováka ze 4. července 1893.

prospěch. Dva nejstarší synové žádné pobízení nepotřebovali. Tady stačil pouhý náznak, impuls a většinou ani to nebylo nutné. Pro ně bylo radostí, pokud mohli třeba při příležitosti maminciných narozenin složit pro oslavenkyni báseň, zpočátku českou, jakmile se stali gymnazisty, tak samozřejmě latinskou (i tady byl otcův odborný dohled jen formální, spíš mu oba, když byli starší, pomáhali s opravami žákovských prací). Maryčka a Lila byly dívky, od kterých se čekalo, že budou dobře prospívat na měšťanské škole, a tak to také bylo.

Jediným „problematickým“ dítětem byl Vládík. Uvozovky jsou namístě, protože kdyby se narodil v jiné rodině, prožil by pravděpodobně běžný relativně spokojený život. Jeho neštěstím byli dva starší, téměř geniální bratři, jejichž výjimečnost byla vzata jako standard, kterého on nemohl dosáhnout. Cokoli udělal, bylo poměřováno výkonem starších sourozenců a jevílo se nutně horší, než by bylo v porovnání s průměrnými výkony vrstevníků. Rodinné záznamy jsou v tomto směru torzovité, takže jakákoli interpretace je obtížná. Zřejmě se řešily podobné problémy jako v řadě (učitelských) rodin, kde potomek nespĺňuje tak docela očekávání rodičů. To na jedné straně vyvolává zklamání a sankce, na druhé odpor a různé formy protestu. Josef Novák se tady choval spíš jako zklamaný otec než profesionální pedagog, což je obvyklé. Jeho schopnost empatie a neobyčejně silně vyvinutý smysl pro rodinu oslabovaly napjaté ovzduší kolem „neúspěšného“ syna, jak se dalo: „*Vláda se pravidelně učí, dostává od Arnošta po chvalitebné. Zkoušen bude od prof. Kohouta z češtiny a z řečtiny, od Ševcovice z počtů,*“ uklidňuje manželku.³⁷

Zní to jako klišé, ale u Nováků byly děti příčinou největších radostí i bezmezného zoufalství. Přestože dětská úmrtnost byla ještě na přelomu 19. a 20. století vysoká a se ztrátou dítěte se museli rodiče vyrovnat, to, co postihlo Novákovy, nabylo rozměrů antického dramatu. Tím spíš, že neodcházely malé děti, ale mladí lidé.

Těsně před přestěhováním do Prahy na jaře 1895 zemřela na selhání ledvin Maryčka. Dcery manželů Novákových měly zřejmě geneticky chatrné zdraví. Byla to těžká ztráta, ale život musel pokračovat na novém působišti, s novou nadějí a do roka s novým dítětem, Jaroslavem.

Fatální tragédie rodinu postihla, když nešťastnou náhodou zahynul dvaadvacetiletý Theodor, nejmilovanější, všestranně nadaný filozof a přírodovědec. Tohle byla rána, ze které se rodiče docela nevzpamatovali nikdy. Příznačné je, že i v takovém rozpoložení se zbylí členové rodiny soustředili na to, aby si navzájem ulehčili od bolesti. Bylo to o to těžší, že dcerka Lila měla vážnou srdeční vadu, musela mít úlevy od školního vyučování a její stav se nelepšil. Hrůza před společně prožitými Vánocemi 1901 s prázdným místem u rodinného stolu přiměla Josefa Nováka, který jinak na rozdíl od své paní nerad cestoval a kterému domov byl vším, aby se vypravil s Lilou pod záminkou ozdravného pobytu do Chorvatska. Pochopitelně, že všichni

37 Tamtéž.

věděli, proč tuto anabázi v nevhodné roční době podniká, ale všichni přijali oficiální verzi, že jde o jeho léčení a Lila mu bude dělat doprovod. Z otcovy strany to byla oběť a vyhnanství a Lila povahově mu hodně blízká jeho pocity sdílela. Snažili se pobyt, plánovaný nejméně na dva měsíce, co nejvíc zkrátit, a i když věděli, že pražská část rodiny jejich rozhodnutí neschválí, byli doma už na konci ledna. Hlavní smysl celé akce – nebýt o prvních Vánocích po Theodorově smrti spolu – tím byl naplněn.

Vladimírovy problémy se zatím vyhrocovaly. Začal studium farmacie, jehož podmínkou nebyla maturita na gymnáziu, ale praxe v lékárně. Nevěřil si a zkouškové období pro něj bylo natolik traumatizující, že doslova utekl z domova se sebevražednými úmysly. Rodiče byli v té době v červenci 1903 v Proseči, kde hodlali koupit chalupu pro letní pobyty a etnografický výzkum. Josef Novák náhodně přijel do opuštěného pražského bytu, kde našel dopis na rozloučenou adresovaný výhradně Lile. Poslal do Proseče telegram a okamžitě začal jednat. Kontaktoval policejní ředitelství, dal Vladimírův popis a výzvu do novin a dokonce se mu podařilo najít i dívku, o kterou měl Vlád'a zájem, ale to byla falešná stopa.

*„O mne se nebojte, překonal jsem první hrozný bol a jsem nyní silen. Nikdo nepřijíždějte do Prahy, dokud bych Vás nepožádal, a doufám v Boha, že toho nebude potřebl. V ochranu Boží všechny poručuji a libám a objímám Vás všechny.“*³⁸ Když přes zákaz do Prahy dorazil Arne, našel otce už s bratrem na klinice. Byla to demonstrativní sebevražda, otrava morfiem, ale tentokrát to dopadlo dobře.

Chalupu v Proseči Novákovi skutečně koupili a rychle se ukázalo, že je v takovém stavu, že bude nutné větší část objektu strhnout a postavit prakticky znovu. Čerstvý důchodce Josef Novák opět se společníci Lilou se sem na jaře 1904 odstěhovali s tím, že v nutném provizoriu budou dohlížet na řemeslníky a do léta, až přijede ostatní rodina, bude všechno pod střechou a vcelku hotové.

Tohle však byla záležitost, která se člověku, jenž neměl v tomto směru žádné zkušenosti, vymkla. Řemeslníci rychle poznali, že pan profesor jejich práci nerozumí, a zařídili se podle toho. Stavba byla drahá, pomalá a nekvalitní. Josef Novák snášel veškeré nepohodlí a potíže jen z lásky k ženě. On sám by se nikdy do ničeho podobného nepustil, ale věděl, jaký význam ta chaloupka pro paní Terézu má. Velmi citlivě vnímal její netrpělivost a nervozitu, že všechno postupuje tak pomalu, touhu, aby konečně skončil školní rok a její četné redaktorské povinnosti a neodkladné aktivity v ženském hnutí³⁹ a ona mohla s nejmladším synkem konečně přijet.

Přes veškeré potíže kolem rozestavěné chalupy, ve které se muselo bydlet, si Josef Novák udělal čas na četbu novin a kulturu. Bez toho by ostatně těžko přežíval. *„O schůzi o volební právo žen četli jsme v Čase referát a s pýchou poznali, že jsi Ty*

38 Dopis Josefa Nováka z 23. července 1903.

39 V roce 1904 se mimo jiné velmi aktualizoval boj za ženské volební právo, který vyvrcholil o rok později. Ženský svět pod redakcí T. Novákové byl tribunou těchto snah.

vynikla svou zevrubnou důkladnou duchaplnou řečí.“⁴⁰ Ve stejném dopise informuje tolerantní katolík, jak Lila pomáhala místnímu evangelickému faráři s přípravami ke konfirmaci a jak byla pochválena za krásné kytice. A samozřejmě je tady lidová kultura. V neděli po konfirmaci se s Lilou byli podívat na výstavu vyšívání. Takové aktivity pomáhaly překlenout občas beznadějně situace, kdy se tesaři hádali se zedníky a do toho přšelo.

Když se ale přetížená manželka, která má vedle malého Jarky na starosti Vlád'u, ve zkuškovém období opět nemocného ozve hodně kriticky stran jeho liknavosti, ohradí se: „*Rád bych vše provedl, jak si přeješ, ale jsem již vši tou stavbou velice unaven a chtěl bych ji mítí hotovou v klidu [...] Již 14 dní necítím se tak svěží jako předtím. Poznávám, že stavba dává veliké starosti. O vše musím jen já se starati, na vše pamatovati, neustále při dozoru býti.*“⁴¹

Stejně vyčerpaná manželka se omluvila a o dva týdny později dostala k narozeninám vyznání: „... věnuj lásku svoji mně po ten čas, který nám bude osudem dán spolu žítí, tak úplně a obětavě jako dosud jsi ji věnovala. Opětovati budu tu lásku ještě větší měrou než dosud, dovedu-li. Jak toužím po Tobě, nedovedeš si ani představití a přece jsem tomu neskonale rád, že jsi mohla tu cestu⁴² podniknouti, která, jak z pohledů zasláných poznáváme, tak blahodárně na Tvoje zdraví, zvláště však na osvěžení ducha působí [...] Bud' zdráva a veselá a miluj mne!“⁴³

Osud vyměřil manželům Novákovým být spolu ještě necelé tři roky a hned ten následující, 1905, patřil k nejčernějším v rodinné historii. Vladimír si vzal život v lednu a v září zemřela v prosečské chalupě na srdeční chorobu Lila. Pochopitelně, že už tak chatrné otcovo zdraví tím bylo definitivně podlomeno. Ještě se vzchopil, v létě žil na chalupě, v zimě v Praze, ale životní síla z něj pomalu odcházela.

Příznačné je, že většinu jeho povinností zcela přirozeně převzal Arne, dokonce i otcovskou roli k malému Jarkovi. Už dříve byl matčíným rádcem, korektorem a přispěvatelem do Ženského světa a nyní se stále víc zabýval její literární tvorbou. Rozhodně nebyl otcovým náhradníkem. Byl náročnější a kritičtější a přes všechnu lásku a přichylnost si udržoval nadhled, takže to mezi matkou a synem občas zajiskřilo.⁴⁴

Josef Novák zemřel v lednu 1907, tiše, nenápadně, ve spánku. Smyslem a náplní jeho života byla rodina a on, oproštěn od dobových stereotypů a pochybností, jí s láskou dal všechny své síly.

40 Dopis Josefa Nováka z 22. června 1904.

41 Dopis Josefa Nováka ze 14. července 1904.

42 Návštěva Berlína, kde Arne pobýval na stipendium, tím se oddálil příjezd do Proseče.

43 Dopis Josefa Nováka z 27. července 1904.

44 Štěpánová, I.: *Feministické reflexe Arne Nováka*. Folia Ethnographica 41, 2007, s. 3–11.

Prameny a literatura:

Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Teréza Nováková: deníky, korespondence přijatá: Novák Josef, manžel.

ABRAMSOVÁ, L.: *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*. Brno 2005.

BÍLEK, K.: *Arne Novák (1880–1939), Teréza Nováková (1853–1912). Soupis osobního fondu*. Praha 1997.

KOŠUTOVÁ, K.: *Koncept ženy na pozadí společenských proměn na přelomu 19. a 20. století*. Rukopis diplomové práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2007.

NÁJEMNÍKOVÁ, H.: *Spolek paní a dívek v Litomyšli*. Rukopis bakalářské práce, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2004.

NOVÁK, A. – NOVÁK, J. V.: *Stručné dějiny literatury české*. Olomouc 1910.

SVADBOVÁ, B.: *Z lidské sonáty. Teréza Nováková, korespondence*. Praha 1988.

ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Teréza Nováková*. Praha 2008.

VIOLET-JEANNERT, H.: *La femme bourgeoise – Prague 1860–1895. De la philanthropie a l'émancipation*. Genève 1988.

Abstract

Husband of a Famous Woman – a Non-Model Example 1847–1907

The paper concentrates on the life of Josef Novák, husband of Teréza Nováková, a writer at the turn of the 20th century, who dealt with the realistic rural novel, occupied herself with ethnographic research and was an activist in the feminist emancipation movement. The article is based on family correspondence, stored in the Museum of Czech Literature.

Josef Novák, a grammar school teacher, was aware of the qualities of his wife. He loved her deeply throughout his whole life and it was his decision (which he never regretted) to give up his career as a scientist. He was interested in her professional ethnographic work and as an expert in Czech studies he helped her with stylistic problems and proof reading. When his wife was absent, he was able to take care of their children, without being ashamed of it. He was devoted to building their cottage in Eastern Bohemia, where his family spent summers and where his wife drew inspiration for her fictions, as well as ethnographic works. Together with his wife he lived through family tragedies when several of their children died. He provided his wife with moral as well as practical support.

Key words:

Matrimony – Child Care – Czech Literature – Feminism – Male Identity

Mužský element v hodové tradici na Uherskohradištsku

Ludmila Tarcalová

Hody na Uherskohradištsku jsou dodnes pokládány za nejvýznamnější výroční událost obce či města. Nejstarší historické prameny a kronikářské záznamy o hodech z 19. století zmiňují existenci a živé provádění hodových obchůzek, ale také výjimečné postavení chlapců, ale i mužů v celé hodové slavnosti. Jakou úlohu hrál stárek či stárce, chlapci a ženatí muži o hodových dnech na Uherskohradištsku, ale i v době příprav a jejich dozvuků od přelomu 19. a 20. století do současnosti, chceme nastínit v předkládané studii.

Svobodní chlapci z různých sociálních vrstev tvořili v období přelomu 19. a 20. století stárkovskou organizaci, která měla svoji pevnou strukturu s mnoha pravicemi. Jednou z nich bylo každoroční přijímání mladých chlapců mezi mládež. Do té doby se nemohli zařadit do hodové obchůzky nebo získat funkci stárka či podstárka (mladšího stárka) a především navštěvovat taneční zábavy, podílet se na kulturním společenském životě mládeže v obci. Přijímání chlapců mezi mládež bylo jedním z nejdůležitějších *právních aktů*, které stárkovská organizace v minulosti plnila. V některých obcích na Uherskohradištsku se přijímání chlapců pojilo právě s hodovými dny a mělo až obřadní charakter.

V Nedakonicích bylo *připovídání*, přijímání pacholků ještě okolo roku 1905, součástí hodové taneční zábavy v pondělí, na druhý hodový den. Asi ve 22 hodin se sešla *rada*,¹ která *připovídala* mladé chlapce. Podle zvykového práva se přijímacího úkonu zúčastnil i starší stárek s právem a mladší stárek se šavlí. Oba hodovní funkcionáři stáli uprostřed tanečního sálu a mlčeli. Mladí chlapci pokládali obřadně prsty na právo a zástupce rady k nim promlouval. Připomínal jim jejich poslušnost vůči stárkům a povinnost jim pomáhat, na tanečních zábavách se slušně chovat a pečlivě plnit případnou funkci stárků. Každý chlapec zaplatil radě *přejpovědní* – jeden zlatý. Po zaplacení přístupného měli chlapci sólo, pak obdrželi kosárky – znak mládenectví, jež upevnili za klobouk či beranici. Od tohoto dne mohli chodit na taneční zábavy – *k muzice* a za děvčaty.² Takové obřadní přijímání chlapců mezi chasu zaniklo během první třetiny 20. století. Zůstalo však častým pravidlem, že pro řadu mladíků je dodnes hodová zábava jejich první taneční příležitostí. V současnosti chlapci po skončení školní docházky se automaticky zařazují do mládenecké kategorie.

1 V Nedakonicích tvořil *radu* starosta obce a starší chlapci z chasu. Po volbě stárků si každý z nich vybral po čtyřech chlapcích, kteří byli jejich pomocníci; pomáhali hlavně při tanečních zábavách udržovat pořádek.

2 RUTTE, L.: *Nedakonské hody*. Rukopis, 1928, 1 list.

Stárek musel oplývat dobrými vlastnostmi i organizačními schopnostmi a dostatkem fyzické síly. Stárek s právem z Mistřic. 30. léta 20. století, fotoarchiv autorky.

Funkce chlapců – stárků o hodech

Chlapci, kteří byli v daný rok zvoleni za stárky, měli prioritní postavení. V mnohých obcích byl sám stárek hlavním pořadatelem hodů. Stárkovství představovalo velmi důležitý úřad, být zvolen stárkem se považovalo za velkou čest. *Stárkovat* nebylo na začátku 20. století jednorázovou záležitostí; ale stárce setrvali ve funkci celý rok.³ V tomto období patřilo stárkování k prestiži hlavně selských rodin. Organizace hodů byla nákladná a právě majetnost rodin a sociální diferenciacie mládeže se promítala i do volby stárků. Přijmout funkci stárka nebylo jednoduché, finanční otázka zde stále hrála velkou roli. Prvním stárkem býval obvykle bohatší chlapec, většinou ze selského rodu – *sedlcký* stárek, od poloviny dvacátých let 20. století se v některých obcích dávala přednost především chlapcům, kteří měli již ukončenou základní vojenskou službu. Mladší

stárek býval vybrán ze sociálně slabších vrstev z prostředí chalupníků – *chalupnický* stárek. Někde volili stárka chalupníka a podstárka z gruntu, v příštím roce tomu bylo naopak. Sociální rozvrstvení bylo poznat i z chování selské, domkářské či hoferské mládeže na tanečních zábavách. Jejich střety se odrážely v písních či posměšcích.

Po první světové válce se význam stárků výrazně oslabil, neboť organizátorem společenského života se staly spolky (Sokol, Orel, hasiči). V tomto období bylo ještě stále stárkování o hodech – podílení se na hodových občůzkách, jen záležitostí mužské chasy, což se v některých obcích udrželo až do osmdesátých let 20. století (Huštěnovice, Jankovice). Během času se spolupořadatelem stala místní mužská chasa i s děvčaty, spolky, obecní úřady, slovácké krúžky či folklorní soubory. Stárkovská organizace nezanikla, jen se inovovala.

Stárce spolu s mužskou částí chasy, o hodech i se ženatými muži *ženáci*, byli hybnou silou všeho dění v obci či městě, v jeho kulturním a společenském životě po celý rok. Stárkům byla v tyto hodové dny dána velká právní moc a zodpověd-

3 ŠEPLÁKOVÁ, V.: *Stárkovská organizace a její současné formy*. In: Výroční obyčej, Brno 1982, s. 81–93; ŠEPLÁKOVÁ, V.: *Stárkovská organizace na jihovýchodní Moravě*. Vlastivědný věstník moravský 33, 1981, s. 302–311.

Mužská část chasy volila své stárky a byla hlavními protagonisty hodů. Huštěnovice. 1951, fotoarchiv autorky.

nost za průběh a organizaci hodů. Vzhledem ke změně života na vesnicích na Uherkohradištsku od poloviny padesátých let 20. století stárci ztratili opodstatnění své výkonné funkce; plnili ji výhradně o hodech. Ani označení *stárek* se dnes nekryje s původním jednotným významem vedoucího představitele veškeré chasy, jež stál i s mladším stárkem v jejím čele.

Volba stárků

Každý stárek se volil samostatně. Velkou úlohu při volbě sehrával rychtář a ostatní mužská chasa. Mládence navržené za stárky z chasy obvykle schvaloval rychtář a vydával jim právo v podobě meče či ozdobené hůlky, jež je opravňovalo konat hody; kdysi stárky sám určoval. Volba se dříve konala velmi obřadně. Mužská část chasy – pacholci – se sešli v poslední masopustní neděli večer u starosty. Stárek, kterému končilo funkční období, předstoupil před zúčastněné – chasu a zástupce obecního úřadu. Všem poděkoval za pomoc při udržování pořádku a požádal, aby se mohla za jejich dozoru konat nová volba. Na tento proslov odpovídal rychtář. Zdůrazňoval, jak je nutné, aby mezi přespolní mládeží a místní chasou byl vždy dobrý vztah a shoda, napomínal je, aby si za stárky zvolili chlapce poctivé a svědomité, ke kterým by měli důvěru a poslouchali je. Ústním prohlášením se nejprve volil první stárek a potom ostatní. Každý stárek si zvolil *stárkovou* nebo *stárku*. V jiných obcích byli voleni na svátek sv. Štěpána, nebo jen čtrnáct dnů, nebo tři týdny před hody.

Ještě do 60. let 20. století chodili při hodové občůzce v Nedakonících jen dvě stárky a dva stárci v doprovodu mužské chasy. Děvčata se nezúčastňovala. Nedakonice. 1954, fotoarchiv autorky.

Od šedesátých let 20. století se stárkování již neřídilo pravidly stárkovské instituce. Na volbě stárků se mnohdy domluvily organizující složky. V některých obcích již neplatil pevný úzus ve stárkování. Mnohdy platilo zvykové právo, že funkci mladšího stárka mohl zastávat chlapec i dvakrát (Staré Město, Huštěnovice, Traplice), za staršího jen jednou. V následujícím roce pak mladší stárek a stárka byli ve funkci staršího stárka a stárky, pokud s tím souhlasili (Staré Město, Kunovice). Zřejmě původní pravidlo platilo v Polešovicích, kde žádný ze stárků, který svoji funkci již vykonával, nesměl už více převzít tuto funkci a obléct si kroj příslušníka svobodné chasy. Závaznost se v postupem času zcela uvolnila, takže v některých obcích zastával mladší stárek svoji funkci dvakrát, jinde obvykle organizačně schopný a povahově vyhovující chlapec vzal funkci stárka i několikrát (Topolná).

Povinnosti stárků

Se stárkovskou organizací souvisel život mládeže v obci během celého roku, ale především s hodovou slavností. K ní byli voleni stárci (v některých obcích byli i tři nebo čtyři), jejichž funkce byla do první třetiny 20. století mnohostranná. Nejvýznamnější postavení ve společenském životě obce měl starší stárek. Jeho pravomoc platila po celý rok a projevovala se ve všech aktivitách mládeže. Stárek musel oplývat osobními i organizačními vlastnostmi a dostatkem fyzické síly. Staral se a dohlížel na veřejný život mládeže během roku, zodpovídal za pořádek při tanečních

zábavách a výročních slavnostech. Stárkům náleželo získat povolení k muzikám, k hodům a odpovídat za pořádek na nich. Jejich posláním bylo i zabraňovat půtkám a bitkám, bez nichž se dříve taneční zábava neobešla, velmi často dávali sami znamení ke rvačkám. Před hody zajišťovali hudbu, hodovou tabuli a pití, zakoupení, převezení a postavení máje. Stárci chodili v čele náboženských průvodů a bandérií, nosili korouhve o poutních procesích, udržovali pořádek mezi chasou v kostele i v hospodě. Nad chasou měli stárci zcela neomezenou moc. I největší rváč se podrobil na jejich rozkaz tělesnému trestu. Urazit stárka znamenalo urazit celou chasu, ba celou obec. Jedině první stárek dovoľoval přespolním chlapcům tančit s domácími děvčaty a sám vyhlásoval sóla. Působení stárků o hodech mělo mnoho společného s jejich funkcí při masopustních obchůzkách.

Ve dvacátých letech 20. století bylo povinností stárků zvát na hody obvykle v sobotu za doprovodu muziky. V Sadech⁴ vedli průvod tři (někde dva) stárci. První stárek držel v ruce sklenici vína, celou ukrytou v rozmarýnu s barevnými stuhami, jeden mladší stárek měl opentlenou pokladnici, druhý objemnou hliněnou nádobu na víno. Za nimi šli ještě dva pacholci s koši na koláče, za nimi muzikanti a teprve pak ostatní pacholci. Nejprve se průvod zastavil u starostova domu. Do síně vstoupili stárci a dva pomocní pacholci. Ke zvaní na hody měl stárek připravený text v podobě vinše. Stárek a hospodář si připili z vyzdobené sklenice, stárek dal pokyn muzice k zahrání tanečního kousku a stárci roztočili hospodyně a jejich děvčata. Hospodyně dala chlapcům výslužku, hospodář nabídl ze svého vína.

Obdoba této nejstarší formy obchůzky, při které se zvalo, jsme zaznamenali v roce 2004 v Boršicích u Blatnice. Zde v sobotu odpoledne chodí po domech starší a mladší stárek zvát na hody v doprovodu *pytlaře, měchaře, dělníka* oblečeného v civilu. Ten dává do pytle přehozeného přes rameno peníze, rozdává pozvánky na večerní taneční zába-

V Blatnici i dnes zve stárek s *pytlařem* v sobotu odpoledne na hody. Původně do pytle ukládal potraviny, dnes peníze. 2004, foto L. Tarcalová.

4 SURMOVÁ, H.: *Derfle a její hodová tradice*. Rukopis seminární práce, Uherské Hradiště 2003.

vu a z karafy nalévá víno. Za pozvání dostávají peníze, které vkládají do neseného pytle. Zvaní na hody jen mužskou částí chasy, se svými stárky bez účasti děvčat je možné považovat za starý prvek s právním podtextem.

V současnosti ve většině obcí vystupuje stárek již jen jako vedoucí osoba při pořádání hodů s úkolem podněcovat mládež k oblékání do kroje, pomáhat s předhodovým secvičováním tanců a s přípravou dalších akcí spojených s hody, např. zajistit zeleň – krušpánek či vzrostlé jehličnany k ozdobě domů stárek a stárků, kostela či kaple, boží muky, místních ukazatelů, mostů, kulturních domů a obecních úřadů. V některých obcích patří k povinnosti stárků obstarat a postavit máj.

Znaky stárků

Znakem staršího stárka na Uherskohradištsku je právo, mladšího stárka podprávo většinou v podobě meče, mnohdy bohatě ozdobené zelení, připomínající májek nebo stromek. Kromě zmíněných znaků nosili mladší stárci ve Starém Městě a v Jalubí i nazdobené lískové paličky zastrčené ve vysokých botách.⁵ Zvláštním znakem třetího stárka (podstárka), kterého před hody určil stárek, je dodnes bohatě rozrostlý rozmarýn v květináči, který nese v ruce v čele průvodu (Babice, Huštěnovice, Jalubí, Jankovice, Kudlovice, Spytihněv, Traplice Velehrad).

K znakům stárků patří také některé zvláštní krojové součástky nebo znaky na kroji – jiný typ pokrývky hlavy (Kostelany, Nedakonice), jiný počet kosírků za kloboukem nebo krojové doplňky – bílé rukavice a bílý trojúhelníkový šátek v pase (Buchlovice).⁶ V mnoha obcích mají dodnes stárci bohatě zdobenou beranici či klobouk a větší voničku z umělých kvítek s kosírkou a navázanou barevnou stuhou a snítkou z rozmarýnu na klobouku i kordulce.

Stárci a mužská chasa v průběhu hodové slavnosti

Hodová obchůzka byla ještě v první čtvrtině 20. století mužskou záležitostí. V čele průvodu šli dva stárci v ruce s karafou vína, za nimi svobodní chlapečci a muzikanti. Později se na konec průvodu přiřazovali i ženatí muži. Od 30. let 20. století se začaly v čele průvodu objevovat stárky. Je si vyprošovali od rodičů stárci, stejně jako povolení k hodům u starosty obce. Až obřadně dodnes působí zatančení verbuňku chlapečci a muži před obecním úřadem či radnicí po starostově povolení hodů. Při obchůzce obcí dávali chlapečci a ženatí muži připíjet kolem jdoucím a všem v domě, kde zvali na hody.

Práva nosili v průvodě výhradně stárci, kteří se museli postarat o jejich bezpečnost. Především na večerní zábavě, kdy bylo vytroubeno sólo stárkům, bylo možné

5 RUTTE, L.: *Staroměstské hody*. Slovácko 2, 1960, s. 26–27.

6 TARCALOVÁ, L.: *Hodové právo na Uherskohradištsku. Příspěvek ke studiu právních artefaktů*. Folia ethnographica 39, 2005, s. 117–128. TARCALOVÁ, L.: *Oblékání kroje a jeho obřadní atributy o hodech*. Slovácko 46, 2004, s. 47–64.

tato zavěšená práva pod stropem ukrást. Pokud stárek nebyl zvolen a hody se přesto konaly, pak právo nosil loňský stárek a nebo si chlapi během hodového průvodu právo předávali.

Na tanečních zábavách patřil druhý či některý další hodový večer *ženáčům*. Na hlavní hodové zábavě, obvykle v neděli, dostávali ženatým zahrát sólo. Stárci tak projevíli úctu svobodné chasy k ženatým mužům, kteří jim byli pomocníky při přípravě hodů – nácvicích písní, tanců, stavění máje, výzdobě sálů, zajišťování nápojů apod. Věděli, že ženáci patří k jejich dobrým rádcům, na které se mohou spolehnout, kteří jsou schopni *držet muziku* a dát taneční zábavě punc.

Podíl účasti stárků a mužské části chasy známe v současnosti z Polešovice. Tam v neděli – v druhý hodový den – chodí po domech jen stárci a mužská chasa ukazují právo, za což jsou pohoštěni a dostanou finanční obnos. Nejstarší typ hodové obchůzky s účastí jen mužů či chlapců můžeme sledovat i u nejstaršího typu hodové obchůzky v některý následující den – při *chození, nošení nebo ježdění s beranem* s následným stínáním. Nejstarší zpráva je z roku 1838 v listině uchované v arcibiskupském archivu v Kroměříži. Kunovický farář Augustýn Kuba v ní vybízí představené obce, „... *aby se upustilo od pohanského rozveselení, když pošetila mládež o hodech po městečku zapentlenou ovci při hluku a muzice na nosítkách nosí. To si dovolit nemůže, neboť je to hřích. Pakli by to někteří samopásci činiti si dovolili, takový do chudinské kase 8 kr. položiti mu dají.*“⁷ Obřadní obchůzka se praktkovala asi do osmdesátých let 19. století, v některých obcích i déle. Mládenci nosili ověčeného berana na nosítkách po vesnici a při obchůzce vybírali naturalie – obilí, peníze, příspěvky, kterými zaplatili hodové výdaje. Okolo bohatě ozdobeného berana se hodně tancovalo a chasa se veselila. Odstrojenému beranovi musel stárek useknout hlavu kosířem nebo šavlí. Setnutí se mu mnohdy nepodařilo, tak se o to pokusil mladší stárek. Každý málo zručný stárek utržil posměch. Obchůzka se provádí dodnes i za účasti děvčat.

Hodovou obchůzku na druhý den provádí v některých obcích jen chlapi, ukazují právo, za což dostanou peníze a občerstvení. Polešovice. 2004, R. Habartová.

7 ŠTĚRBA, S.: *Co prozrazují o kunovických hodech dokumenty v archivech*. Mladá fronta, 24. 9. 2004.

Podobnou funkci plnil stárek i při ubíjení kačera, jímž v některých obcích na Uherskohradištsku končily hodové slavnosti. *„Mladší stárek měl cepem ubít káčera. Mládež udělala velké kolo, do něhož byl vpuštěn káčer. Stárkovi se zavázali oči šátkem, dostál cep a měl káčera podle zvuku zabit. Bylo hodně smíchu, když stárek mlátil cepem na prázdno a káčera ne a ne zabit“*⁸

Obřadní obchůzka s beranem, vození berana či stínání berana, stejně jako obchůzka s kačerem a následné jeho ubíjení, patří ke starým obřadním, patrně obětním prvkům, kde se upřednostňovalo postavení mužské chasy a především stárků.

Na problematice hodových slavností na Uherskohradištsku jsme chtěli poukázat na významné postavení chlapců a mužů od konce 19. století po současnost. Funkce chlapců-stárků se během sta let v průběhu konání hodů hodně oslabila, přesto je o hodech stále dominantní. Pocit důležitosti funkce a postavení se v povědomí chlapců traduje dodnes. Hody jsou dosud jednou z velmi živých oslav ve městech a obcích na Uherskohradištsku, kde mužský element převyšuje v organizaci i v samotném průběhu hodové slavnosti – především v obřadní obchůzce i večerní hodové zábavě, i když není možné podcenit velký podíl děvčat a žen na celkové přípravě a organizaci hodů.

8 Státní okresní archiv Uherské Hradiště, Pamětní kniha Boršice u Buchlovic 1925–1934.

Abstract

Boys and Men in the “Hody” Tradition in Uherské Hradiště Region

The oldest historical resources and records about “hody” (traditional feast organized on the occasion of dedication of a church to a patron saint) from the 19th and 20th centuries mention existence of parades and the special position of boys and men in the whole “hody” festival. “Stárci” (selected senior boys) played the principal role in the life of the youth in the villages of Uherskohradištsko. They were the driving force of all cultural and social events in the village, the main organizers of “hody”. They were elected by “chasa” (all senior youth) for one year and they acquired certain rights and duties. The election of “stárci” was a great ceremony and a matter of prestige for the male youth. “Stárci” had special attributes out of which “právo” (a wooden stick decorated with flowers, ribbons and spangles) was the most important one. Until the mid-20th century, girls did not take part in the “hody” parade at all. It was performed solely by boys and married men. One evening was reserved for the married men. As part of the entertainment, they also had priority to a solo dance. In this way, “stárci” showed respect of the community of unmarried youth to married men who helped them to prepare “hody”. The role of “stárci” has decreased within the last one hundred years, nonetheless it is still dominant. The boys are still conscious of the importance of this function.

Key words:

Boys – Men – Ceremony – „Hody“ – Feast – Uherskohradištsko

Výhradně pro pány tvorstva?¹

Karel Altman

Hostinská zařízení, jež jsou u nás doložena od raného středověku, sloužila od samého vzniku po dlouhá staletí téměř výhradně mužským příslušníkům vyvíjející se společnosti. Ženy se v nich objevovaly velmi zřídka, možno říci za výjimečných okolností. Tato skutečnost byla dána historickým vývojem, obvyklým (nejen) ve středoevropském prostoru. Postavení žen ve společnosti a vztahy mezi muži a ženami, kam tato problematika náleží, byly provázány základními existenčními, tedy ekonomickými podmínkami. Především je nezbytné brát v úvahu skutečnost, že od vzniku soukromého vlastnictví obecně vzrostl význam mužovy práce, kdežto pozice ženy byla naopak celkově snížena, což našlo svůj odraz v právu i v ideologii, která se po celá staletí nezbavila (až na výjimky) jednostranného, deformovaného pohledu na ženu jako bytost v mnoha směrech inferiorní, jejímž jediným světem je ohraničený svět domácnosti a rodiny.

Zjevný historický zlom v postavení ženy přišel teprve s průmyslovou revolucí, s přechodem od naturálního hospodaření k zboží výrobě, tedy s kvalitativně novým stupněm rozvoje výrobních sil. Rodina přestala být uzavřenou výrobní jednotkou, vznikla námezdní pracovní síla svobodná od výrobních prostředků, jakou potřeboval rozvíjející se velkopřůmysl. Také žena byla tímto průmyslem vtažena do společenské výroby, přičemž účastí ve společenském pracovním procesu se vytvářely podmínky pro její postupnou celkovou emancipaci.²

Ovšem emancipační proces širokých vrstev ženského pokolení v sobě od počátku zahrnoval nejen směr řekněme proletářský, týkající se žen dělnických a částečně i rolnických, ale také směr středostavovský, měšťanský i intelektuální. Ten nacházel své ideologické východisko v učení o přirozených právech člověka, vztahovaných i na ženy, a rozvíjel se od konce 18. století, aby během 19. století získal další pozice a postupně (v širokém měřítku až po první světové válce) dosáhl splnění svých základních požadavků. K těm i u nás, tedy v českých zemích, až do roku 1918 začleněných do habsburského mocnářství, patřilo právo žen na vzdělání od základního až po nejvyšší, připuštění žen k odborným povoláním, zrovnoprávnění žen v občanském i soukromém právu. Tyto požadavky vyplynuly ze změněného postavení měšťanských žen ve společnosti: rozbitím tradiční předindustriální rodiny ztratily tyto ženy své ekonomické postavení a nemohly už zdaleka všechny spoléhat na to,

1 Zpracování tohoto textu bylo provedeno v rámci Výzkumného záměru Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., Kulturní identita a kulturní regionalismus v procesu formování etnického obrazu Evropy (AVOZ 905 805 13).

2 *Malý sociologický slovník*. Praha 1970, s. 569.

že najdou celoživotní zabezpečení v manželství. Odtud pramenila jejich snaha po samostatném uplatnění v zaměstnání a po odpovídající přípravě k němu.³

Poněvadž stavovská prestiž nedovolovala měšťanským ženám ucházet se o jakoukoli práci, ale jen o zaměstnání alespoň částečně kvalifikované a společensky ceněné, narážely jejich snahy na odpor mužů, kteří v nich viděli nepříjemnou konkurenci. Proto nabývalo buržoazní ženské hnutí často vysloveně feministický charakter. Celým svým rázem to bylo hnutí reformní, nepřekračující rámec společenského systému.

Bez konfliktů nebyl ani zmíněný druhý směr emancipace žen. Žena z manuálně pracujících vrstev byla v důsledku bídy své rodiny nucena hledat zaměstnání a v továrnách je nacházela snáze než muž, neboť byla levnější a poddajnější pracovní silou. Práce žen v továrnách se rozšiřovala z odvětví na odvětví a některá takřka úplně ovládla (například textil, oděvnictví). I tady však docházelo k střetávání dělnic se zájmy dělníků, neboť široká nabídka žen na trhu práce stlačovala hodnotu pracovní síly a vedla ke stagnaci či dokonce snižování mezd. Dělníci tak (alespoň zpočátku) viděli v ženách pouze špinavou konkurenci a uzavírali jim i své odborové organizace a svazy.⁴

Jak je patrné, epocha ženské emancipace byla poměrně dlouhým historickým procesem, během něhož ženy získávaly rovnoprávné postavení ve společnosti s muži. Dělo se tak ponejvíce postupně, takříkajíc krok za krokem, spíše než revolučním zvratem, jakkoli ani toto dění nepostrádalo svá radikální vystoupení, působící jako emancipační katalyzátor.

V praxi tak znamenala ženská emancipace vleklý každodenní zápas za odstranění rozmanitých limitů, jimiž byly ženy v důsledku svého odvěkého postavení ve společnosti omezovány. Překážky, které byly ženám v jejich emancipačním úsilí kladeny, byly různého druhu, ať dané vysloveně jurisdikcí, úředními nařízeními, anebo uznávanými etickými normami, zavedeným morálním kodexem.

Proces ženské emancipace rozhodně nelze redukovat na pouhou sféru existenční. Současně s emancipací v oblasti obživy ženy vyvíjely cílevědomé snažení směřující k nastolení rovnoprávnosti i v jiných sférách, jež jsou nedílnou součástí života. Šlo zejména o oblast mimopracovní, sféru volného času.

Ženská emancipace má též svou prostorovou dimenzi. Neboť během ní nešlo pouze o to umožnit ženám vykonávat aktivity, jež jim tradičně byly zakázány či znemožňovány, ale také o to proniknout a přirozeně se začlenit do prostředí dosud vymezeného výhradně či téměř výhradně mužům. Zjednodušeně lze říci, že ženy vstupovaly do sfér a prostor, které dříve ovládali muži – ať už zcela nekompromisně, anebo s výraznou převahou, tedy do míst, kde původně byly ženy pouze trpěny.

Prostory, v nichž se odedávna vyskytovali pouze muži, můžeme nazývat mužskými doménami, neboť to byla místa, kde ženy nebyly vítány či dokonce ani tole-

3 Tamtéž, s. 569–570.

4 Tamtéž, s. 570.

rovány. A pokud se zde objevily, pak zcela výjimečně a pouze dočasně, za zvláštních okolností. Takovými doménami nebyla, jak jsme se již zmínili, pouze pracoviště, ale v nemenší míře též místa trávení mimopracovní doby, volného času.

Proto proces ženské emancipace našel výraz také v narušování těchto mužských domén, v jejich postupné erozi a leckdy i v téměř či ve zcela úplné likvidaci. Tak se tyto druhy nezpochybnitelné mužské domény postupně měnily spíše v jakási (někdy zatvrzele, jindy jen zoufale bráněná) hájemství, v nichž se muži pouze snažili zachovat alespoň zbytky své bývalé suverenity.

K místům, jež můžeme považovat za typickou mužskou doménu, patřila u nás po dlouhá staletí hostinská zařízení. Šlo o podniky takřka všech typů, jaké se tu během staletí vyvinuly, od prvních krčem při kláštřích, hospod na venkově i ve městech, zájezdních hostinců i výčepů a šenků v právovárečných měšťanských domech až po celou plejádu novodobých hostinských podniků – restaurací, pivnic, vináren, kaváren, čajoven, cukráren, bufetů, automatů atd., jež se ještě od sebe lišily úrovní i rozmanitou specializací.

Skutečnost, že valnou část těchto zařízení vyhledávali odedávna pouze muži, kteří se tu stávali nejen příležitostnými, náhodnými návštěvníky, ale také stálými hosty, štamgasty, má kořeny především v historicky dané dělbě práce mezi muži a ženami, tedy v ekonomické sféře. Středověká, ale ještě i pozdější hostinská zařízení ve městech sloužila zejména řemeslníkům, kteří zde měli svá cechovní střediska (cechovní hospody, tovaryšské herberky), v jiných podnicích (šenky právovárečnicků, měšťanské hostince, radniční sklepy a piterny aj.) se pak setkávali navzájem příslušníci různých řemesel s dalšími mužskými obyvateli města, ale i s přespolními.⁵ Rovněž hostinská zařízení v tradičně konzervativním prostředí venkova sloužila prioritně mužským příslušníkům selského stavu a s ním spjatých profesí. Zvláštní svébytný typ hostinského podniku – zájezdní hospody a hostince, zřizované jak přímo v městských sídlech, tak ve vesnicích či v otevřené krajině – pak hostil především cestující klientelu (formani, pocestní), kterou po dlouhá staletí opět tvořili téměř výhradně muži.

Ale vedle ekonomických determinant také zde rovněž odedávna působily ještě i etické normy, jejichž dodržování zabraňovalo ženám v přístupu do těchto míst. Jak je zřejmé, tyto normy měly do značné míry své racionální opodstatnění. Významnou

5 Problematika prosazování žen v hostinských podnicích v procesu ženské emancipace byla v patřičné české odborné produkci poněkud opomíjena. Například důležitá díla současných autorek, které se otázkami ženského hnutí za rovnoprávnost zabývají soustavně (HORSKÁ, P.: *Naše prababičky feministky*. Praha 1999; NEUDORFLOVÁ, M. L.: *České ženy v 19. století*. Praha 1999), tuto tematiku reflektují pouze velmi okrajově. Naše stať vychází především z bádání, která jsme v posledních letech věnovali zejména každodennímu životu ve velkoměstském prostředí Brna a Prahy. Jeho dílčími výstupy jsou monografie *Zlatá doba štamgastů pražských hospod*. Brno 2003 a *Krčenné Brno. O hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli*. Brno 1993.

složkou, ne-li přímo základem pohostinství, jež poskytovaly a dodnes skýtají hostinské podniky, u nás vždycky bylo především občerstvení v podobě opojných nápojů. Jejich požívání však mnohdy mělo poněkud problematické následky, jež mohly snižovat vážnost alkoholu holdujícího muže v očích svědků, zejména těch zdrženlivějších. Jistě netřeba zdůvodňovat, proč nebylo žádoucí, aby těmito svědky byly i ženy. Opilství bylo především v jejich očích vždy značně dehonestující, kompromitující, pohoršující. Jevilo se jako prohřešek proti vštěpovaným etickým normám a zejména vůči solidnosti živitele rodiny.

Je zde ovšem třeba rozlišovat dvě vrstvy lidí, kterým se hostinská zařízení stala kontaktním místem. Vedle zmíněných návštěvníků a pravidelných neboli kmenových hostů, *štamgastů*, tady pochopitelně musel být přítomen provozovatel podniku a jeho obsluhující personál. K těmto lidem však nikdy nepatřili výhradně muži, naopak jako majitelé či provozovatelé hostinských zařízení působily také četné ženy, jmenovitě vdovy po hostinských, hospodských a krčmářích. Ale ženy (hostinské a krčmářky) obvykle stály po boku svých aktivních mužů už za jejich života, kdy přispívaly *svou hřívou* ke zdárnému chodu podniků. Stejně tak tu zejména od 19. století byly zaměstnány sklepnice a číšnice, které se pohybovaly přímo v lokálu coby bezprostřední obsluha hostů, zatímco další ženské síly pracovaly spíše v zámečním podniku, například v prostorách, kde se připravovaly pokrmy apod.⁶

Společenské a sociální postavení žen přímo pracovně působících v hostinských zařízeních však bylo vždy značně odlišné od žen, které sem mířily jako návštěvnice. Ať už přímo, či nepřímo zainteresované na prosperitě živnosti, vždy bylo v jejich zájmu nedávat najevo své eventuální pohoršení nad mravními prohřešky opojených návštěvníků, zejména nad jejich pijáckými výstřelky, ale naopak osvědčit značnou míru tolerance. Přesto ani tyto ženy v hostinství – vedle hostinských a krčmářek zejména ty, pro něž se vžilo označení „*ženská obsluha*“ – neunikly vždycky nevráživosti a kritice ze strany mravokárců mužského rodu. Ti však kritizovali zejména rozmanité prohřešky a výstřelky, k nimž leckde docházelo.⁷

Odlišné postavení ve sféře hostinských zařízení nežli hostinské a krčmářky pak měly ženy, které se rozhodly k návštěvě hostinského podniku coby hosté. Po celý středověk až do začátku moderní doby byl z již výše zmíněných důvodů jejich pobyt v krčmenných zařízeních restringován.

Ještě hluboko v 19. století ženy ze solidních středostavovských vrstev, manželky a dospívající dcery, směly navštívit hostinský podnik pouze výjimečně při zvláštní příležitosti a samozřejmě v doprovodu svých manželů či otců, případně jiných pří-

6 ALTMAN, K.: *Krčmenné Brno...*, s. 57–73. ALTMAN, K.: *Z otce na syna (K problematice rozvoje hostinských živností v českých zemích v 19. a první polovině 20. století)*. Folia ethnographica 34–35, 2000–2001, s. 13–25. ALTMAN, K.: *K problematice ženské obsluhy v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*. Folia ethnographica 41, 2007, s. 25–43.

7 ALTMAN, K.: *K problematice ženské...*, s. 25–43.

buzných. Musel to být ovšem takzvaně slušný podnik, poctivý hostinec, zahradní či výletní restaurace, tichá kavárna. Postupem doby se tady některé z žen objevovaly po boku svého chotě dokonce pravidelně, nebylo to však zajisté každého dne, ale nejspíše jednou do týdne, zpravidla v neděli odpoledne, kdy návštěva hostince nebo kavárny, v létě obvykle zahradní či vyhlídkové restaurace patřila k oblíbené rodinné vycházce či výletu.

Některé ženy přicházely do hostinských podniků ve společnosti svých partnerů pravidelně, třeba i velmi často, den co den. Takové společné posezení leckdy nepostrádalo projevů vzájemné tolerance, citu a něhy. Tak v letech na začátku 20. století chořoval starý František Ferdinand Šamberk do pražské kavárny Imperial na Ferdinandově, dnešní Národní třídě, nejprve až ze svého příbytku na Malé Straně, ale poté, co se přestěhoval, jenom z nedaleké Opatovické ulice na Novém Městě, a to ještě v doprovodu slečny Boženy, ctitelky. To byly tehdy jeho nejmilejší a posléze jediné procházky. Šamberk se jednak osvěžil chůzí, jednak se pobavil v kruhu svých dávných přátel, věrná Boženka mu předkládala ilustrované časopisy, v nichž předem označovala zajímavé pasáže, a tak uplynulo odpoledne, aby pak nastoupili zase cestu domů. Na těchto *sedáncích* byl Mistr i se svou průvodkyní vstřícně očekáván svými druhy z uměleckých kruhů, kteří pozorně sledovali pravidelnost jeho docházky, jak o tom svědčí i pečlivě zaznamenané datum jeho poslední návštěvy: dne 16. října roku 1904 byl Šamberk v Imperiale naposled. O Vánocích zemřel.⁸

Jak je zřejmé, ve stupni emancipovanosti byly mezi jednotlivými ženami leckdy značné individuální rozdíly, což se projevovalo mimo jiné i ve vztahu ke krčmennému prostředí. Skutečností bylo, že četní muži – v tomto ohledu druhy tak suverénní – byli zásadně limitováni právě svými ženskými protějšky, které se je z vcelku pochopitelných důvodů snažily omezit v návštěvě hostince či hospody. Někteří pak byli nuceni přijímat kompromisní řešení: do své oblíbené krčmy se dostali pouze v doprovodu vlastní manželky, případně i jiných příbuzných z její strany nebo i jejích přítelkyň, a kromě toho zpravidla jen jedenkrát týdně, obvykle o nedělním odpoledni. Přesto i mezi těmito nešťastníky, nejednou ovšem vehementně předstírajícími životní štěstí, se našli tací, kteří se uměli povznést nad nudnou rodinnou idylu, a tudíž mohli být téměř považováni za regulérní štamgasty.

Takové společnosti neunikli ani skuteční milovníci pražských krčem, jimž nadto bylo posezení v hostinci snad jediným potěšením. Patřil k nim i Karel Šimanovský, herec Národního divadla, který po několik desetiletí druhé poloviny 19. století ze všeho nejraději vysedával u Fleků, v létě samozřejmě na zdejší zahradě. Svě zálibě dokázal i leccos obětovat, o čemž svědčí sama skutečnost, že tu pobýval nejen v kruhu blízkých přátel, ale současně také ve společnosti své rezoltní manželky, jež po jeho boku nemohla chybět ani tady, a navíc jejích četných přítelkyň obdobného zrna.⁹

8 TOUŽIL, G.: *Paměti F. F. Šamberka a hrst vzpomínek*. Praha 1907, s. 185.

9 NOVÁK, L.: *Stará garda Národního divadla*. Praha 1944, s. 209.

Emancipující se ženy, které v čím dál vyšším počtu navštěvovaly hostinské podniky, tak postupně tvořily významnou část jejich pravidelné klientely. V některých typech hostinských podniků se projevovaly zřetelné výkyvy v návštěvnosti v průběhu týdne, neboť například do zahradních hostinců či výletních restaurací ve městech se chodilo nejčastěji v neděli a ve svátek. Také v životě kaváren byl poslední den v týdnu poněkud zvláštním, neboť právě tehdy tyto podniky poctily svou návštěvou celé rodiny měšťanů a měšťáků, aby zde příjemně a na úrovni strávily nedělní odpoledne v honosném prostředí a dobré společnosti, totiž mezi svými, sobě rovnými. Ovšem u pravidelných hostů těchto kaváren, kteří tu sedávali dennodenně, tedy i přes týden, byli tito sváteční návštěvníci naopak v krajní neoblíbenosti, neboť je obvykle vytrhávali z jejich klidu a pokoje. „*Den hrůzy pro stálé hosty, neboť tu nastává vpád rodin, vpád, který se pokládá za boží dopuštění...*“, napsali o neděli na samém začátku 20. století znalci v literární revui *Máj*. Navíc tito sváteční návštěvníci nejdou zabrali kavárnu do posledního místečka, zvláště když byla venku nepohoda, to se hned po obědě počaly místnosti plnit a kolem čtvrté hodiny už nebývalo nejen kam usednout, ale dokonce prý ani kam odložit klobouk či postavit deštník.

A kromě toho bývali tito návštěvníci často bezohledně hluční, jakoby kavárna a restaurace patřila jenom jim a hlavně jejich roztomilým ratoolestem, s nimiž si citliví a snadno zranitelní štamgasti zvláště z řad svobodných pánů a starých mládenců užili svoje. „*Výstava špatně vychovaného dorostu, který neumí poslechnout, je všetečný, prostořeký, běže neznámým lidem noviny z ruky, kácí nápoje na nedělní šatstvo, honí se za psíky [...] Dante dvacátého století kavárenské neděli vyhradí jistě slušné místo v novém Očistci*“, lamentoval referující májista.

Přece však i v této společnosti zakoušeli stálí kavárnešti hosté mužského rodu nejen záchvaty krajní nevole, ale leckdy i pocity řekněme ambivalentní. Mezi svátečními hosty, kteří o nedělích zaplavili kavárny, totiž nebývali jenom tatíci a jejich matrony; právě tito otcové a matinky sem obvykle přiváděli jako doplněk i svoje dospívající dcery, z nichž některé – pochopitelně ty pohledné – nevadily ani tomu nejmrzoutějšímu samotářovi s misogynskými sklony.¹⁰

V moderní době ženy využívaly služeb hostinských podniků v situacích, kdy to bylo zcela nezbytné, například při cestování. Tak tomu ojediněle bylo zřejmě už od středověku a zejména pak se zvýšeným rozvojem cestovního ruchu v moderní době od konce 18. století, kdy způsob přepravy zabezpečovaly dostavníky, k nimž ve století následujícím postupně přibývaly vlaky. Povozy měly zastávky zejména u zájezdních hospod a ubytovacích hostinců, železniční stanice pak byly obvykle vybaveny nádražní restaurací, hostincem či alespoň jídelnou, bufetem, jak je tomu konec konců dodnes. Do těchto zařízení pak směřovali nejen cestující muži, ale také ženy, jež však bývaly na cestách zpravidla doprovázené právě mužskými ochránci.

¹⁰ *Praha včera a dnes*. Máj 4, 1906, s. 124.

V nižších vrstvách se na začleňování žen do krčemného prostředí tak přísně nehledělo, i když ženám z těchto tříd leckdy sloužily dámy z vyšších kruhů v mnohém za vzor. Například trhovkyně, prodávající své zboží na městských tržištích, rády vyhledávaly různá hostinská zařízení, aby se občerstvily a ohřály horkým čajem, grogem nebo kávou. Tyto ženy navštěvovaly spíše lidové podniky, jako byly například různé jídelny a krčmy kolem tržišť, ale třeba i pivovarské pivnice, kde bylo rušno, kam chodili různí obchodníci a jiní živnostníci.

K takovým zařízením se od osmdesátých let 19. století řadila i plzeňská pivnice U Turků přímo na Václavském náměstí v Praze, zvaná také podle krčmáře U Guby, kde bylo živo a hlučno, neboť tu často bývaly všechny stoly obsazeny obchodníky z tržiště a různými kupci. S poněkud otrlým nadhledem o zdejších ženách psal herec Karel Šípek – jeden z důvěrných znalců tohoto podniku: „*Pravidlem nechyběly dámy. Mladé i méně mladé, krasavice i takové, které ke krásnému pohlaví lze počítati jen v nejšířším slova smyslu.*“¹¹

V lidových hostincích a také některých starosvětských hospůdkách byly ženy přijímány tamějšími mužskými hosty nejen bez pohoršení, ale mnohdy naopak byly srdečně vítány, zejména pak štamgasty mladšího věku. O šičkách rukavic, které v sedmdesátých letech 19. století pravidelně navštěvovaly starobylou krčmu U Máchka na Pražském Hradě, se bez okolků vyjádřil i spisovatel Ignát Herrmann: „*Nu, bez dam by to bylo bývalo kusé.*“¹²

Už ve druhé polovině 19. století a samozřejmě i později chodily mladé ženy z nižších a středních společenských vrstev do hostinců hlavně o sobotních večerech a o nedělích, kdy se tam tancovalo. Dámy směly přijít za zábavou, nikoli prostě zasednout, pít, besedovat. V tančírnách – solidních i těch poněkud vykřičených – je muži, kteří tam přicházeli, velmi vítali, protože se bez nich pochopitelně nemohli obejít.

Do tančiren ženy jistě plným právem patřily či spíše byly přímo podmínkou smysluplnosti hostinského podniku, jenž lákal hosty na zábavné využití volného času prostřednictvím pořádání tanečních zábav. Muži a ženy se sem chodili nejen bavit, ale také se tu při mimořádně vhodné příležitosti, jakou představuje tančení, vzájemně seznamovat, leckdy za účelem budoucího trvalého vztahu, dovršeného společným manželstvím. Nezůstalo pouze u prvotního seznámení. Dalšími, už společnými návštěvami tančírny se vzájemné poznávání páru tanečníků prohlubovalo a docházelo k formování jejich vztahu. Tento proces často provázely pocity uspokojení z vlastní schopnosti získat adekvátní protějšek, zvláště mohl-li být vydáván za potvrzení a demonstraci prestiže. Taková pýcha pak vešla i do známého popěvku, jenž se na přelomu 19. století vztahoval k hospodě Bezovka na pražském Žižkově. Této populární *dupárně*, proslulé poněkud drsnějšími tanečními zábavami, se

11 ŠÍPEK, K.: *Trocha vzpomínek*. Hostimil 33, 1916, s. 4.

12 HERRMANN, I.: *Páté přes deváté*. Praha 1895, s. 177.

přezdívalo zkráceně Bez a našla tehdy místo i v kupletu Žižkovák od oblíbeného komika Aloise Tichého, kde se v jedné sloce zpívalo:

*„A když ta neděle přijde,
neseme se do Bezu;
každý vede svoji škebli,
já svou drahou Terezu.“¹³*

Do solidních hostinců, kam zval na taneční veselice i jiné zábavní podniky buď sám hostinský, nebo nějaký spolek, směly přicházet dámy, ovšem pouze v doprovodu partnerů. Za pobavením se více či méně střežené paní a dívky vydávaly i do oblíbených velkoměstských šantánů a kabaretů. Například do Waltnerova Montmartru v Řetězové ulici v Praze, jež zahájil provoz roku 1911, chodila děvčata, jakým (alespoň podle poněkud sentimentálních vzpomínek básníka Gustava Rogera Opočenského) nebylo rovno po celé české metropoli. Většina z nich byla prý něčím mezi vídeňskou „*süsses Mädel*“ a pařížskou midinetkou, ale jinak ryze pražské typy. O kumštýřích, kterými se Montmartre jenom hemžil, a na jejich počest složili písničku, v níž se zpívalo:

*„Amála Vršovanda a z Michle Fanda,
až z Holešovic Táňa, z Podola Máňa,
i Karla, dívka lepá, i z Nuslí Pepa -,
ty holky jako květ, to pražský svět!“¹⁴*

Taneční zábavy se ovšem pořádaly i v podnicích poněkud pokleslé úrovně, jakým byla třeba pověstná pražská Jedová chýše v Apolinářské ulici. Ve druhé polovině 19. století sem chodili nejen vojáci a buršáci (němečtí studenti medicíny), ale také ošetřovatelky z nemocnic a posluchačky babických kurzů, aby tu „*bezuzdně holdovaly Terpsychoře*“.¹⁵

Vlastní taneční věnečky, kam nezvaní neměli přístup, zde mívali medicí. Adepti lékařství si sem vodili dámy svých srdcí (i když o skutečných partnerkách asi nemohlo být řeči), především sklepnice pivovarských pivnic horního Nového Města a ošetřovatelky ze Všeobecné nemocnice a z Červeného domu, jak se říkalo Zemské porodnici, což pochopitelně nebyly potenciální choti těchto perspektivních mladých mužů, nýbrž jenom přechodné protějšky pro příležitostnou kratochvíli. Jeden z oněch bonvivánů, pozdější doktor Wasserlau, na to vzpomínal ještě po desetiletích: „*Pásky lásky mezi milenci, tancujícími pod stropem Chýše, nevynikaly zpravidla obzvláštní trvanlivostí. Tanečnice zůstávaly, kavalíři se měnili. Ctihodný majetník osmnácti studijních semestrů nezřídka byl vyhoupan z sedla medickým jehnětem, jež dosud nespátřilo krve v secině. Ale mezi soky takové přebrání državy nevzpomínalo se zlým. Dámy, o něž šlo, předobře věděly, že není spolehnouti se sňatkem ani na ty*

13 KOTEK, J.: *Šantán s červenou lucernou aneb Ať žije Baj-Kaj-Laj!* Praha 1985, s. 174–175.

14 OPOČENSKÝ, G. R.: *Čtvrt století s Jaroslavem Haškem*. Vimperk 1948, s. 47.

15 Hostimil 47, 1930, s. 558.

*omšelé, ani na ty zelené. Ještě nejspíše zachytil se na udici některý z těch cápků, kteří to s rigorosou myslili dobře.*¹⁶

Společná zábava mužů i žen v různých městských hostinských zařízeních – ve výletních a zahradních restauracích, v tančírnách nebo jen tak u kávy či sklenice piva v předměstské hospodě – se jistě nejčastěji odbyvala ve vší počestnosti. Ovšem těchto podniků byla celá řada a měly nejrůznější pověst i úroveň; vedle solidních hostinců existovaly pochybné krčmy a dupárny, které navštěvovali nejen řemeslníci a tovaryši a kvalifikovaní dělníci se svými ženskými protějšky, ale často i bojovně nalaďení vojáci z pražských kasáren, nádeníci, různá spodina a deklasované kriminální živly a s nimi i prostitutky. Nevalná pověst těchto podniků nižšího řádu pak vrhala špatné světlo i na hostince slušnější.

V hostincích a hospodách, kam docházely za zábavou ženy, byť v doprovodu svých mužských protějšků, tak vznikala „*míchaná společnost*“, na kterou se leckdy dívali soudobí mravokárci s podezřením. O „*smíšené kumpanii*“, jaká se v časech druhé poloviny 19. a v prvních letech 20. století scházela ve zmíněné Jedové chýši, například tvrdili svědci, že tam tropovala „*do nebe volající rejdy a neplechý, které předstihly často nejhorské výstřelky nejspodnějšího bahna pražského*“.¹⁷

Žena, která by v 19. a ještě i na začátku 20. století sama navštívila hostinec a zvláště noční podnik, by podle dobových konvencí rázem byla považována za prostitutku, tedy nikoli za dámu, nýbrž za „*dámičku*“. Ale svéráznými krčmennými štamgasty ženského rodu byly právě prostitutky, které vykonávaly své řemeslo především v nočních podnicích nejrůznější úrovně, od noblesních salónů zlaté mládeže přes oprýskané lokály flamendrů a rádobyelitní kavárny až po brlohy spodiny.

Tak tomu bylo například v Praze, v mravně pokleslých podnicích Starého a Židovského Města. Lehké ženy sem chodily ani ne tak za zábavou, jako spíše za prací, která se ovšem mohla některým stát i jistou potěchou. Sedávaly tu a trpělivě čekaly na své zákazníky. Pochopitelně také úroveň oněch dam zpravidla odpovídala prostředí, kde provozovaly svou živnost.

Do kavárny Kaisrovky na Václavském náměstí v Praze, nablýskané svým (ovšem poněkud falešným) pozlátkem, zašel každý pražský světák, který toužil po milostném dobrodružství, a zde jistě našel, co hledal, v hojném a pestrém výběru. „*Po jedné, po dvou seděly tu u mramorových stolků „dámy“ mladé i starší, blondýny i brunety, vystavené jako zboží ve výkladní skříni, čekající kupce. Jak mnohá seděla tu už od večera jen z milosti pana vrchního, nemajíc ani na kávu, a toužebně čekajíc, až některý seladon k ní přisedne a poručí večeri a pivo,*“ odhaloval jejich bídu M. Pařízek.¹⁸

16 ŠÍPEK, K.: *Lidé šprýmovní a historky o nich*. Praha b. d., s. 108–109.

17 Srov. KUKLA, K. L.: *Konec bahna Prahy 2*. Praha 1927, s. 188–189.

18 PAŘÍZEK, M.: *V „Kaisrovce“*. In: *Praha ve dne v noci*. Svazek I. Praha 1903–1904, s. 300.

Počínání prostitutek v pražské noční kavárně zvané Bendovka, jejíž provoz začínal po desáté hodině večerní, vylíčil na stránkách pražských Občanských listů v roce 1914 anonymní znalec poměrů v tomto podniku: „*Noční květinčky, vesměs víceleté, sedají si na sedadla plyšová, nesčetnými návštěvami otřená. Sedějí „na ostro“ dle odborného výrazu, neobjednávají si ničeho, čekají, až přijde někdo, kdo zaplatí kávu, polévku, pivo. Často nemají ani haléře a často nedočkají se toho, kdo by platil. Takový jest už jejich život, nikdy neví, kolik dní budou bez jídla, a pak se stává výraz „něco teplého do žaludku“ krutým vtipem. Je jim dlouhá chvíle, po případě i zima.*“¹⁹

Dlužno dodat, že nevěstky pravidelně pronásledovala policie, která pak zasahovala svými prohlídkami i celými zátahy do chodu různých podniků, kde měly tyto dámy své stálé místo. Přítomnost těchto dam rozhodně nepřispívala k dobré pověsti lokálu a ne jeden z těch, který lehkým ženám nebránil v návštěvě, se ocital na hranici zákazu provozu. Ke zhoršení poměrů v tomto ohledu došlo na samém počátku 20. století, kdy začali četníci sledovat zábavu v nočních zařízeních o něco bedlivěji a neúprosněji nežli dosud. Projevilo se to i v životě pražské kavárny Kaisrovky, jež začala tehdy poněkud upadat, „*neboť dohlédla i policie přísněji a nesmí již žádná „dáma“, vlastně „dámíčka“ sama kavárnu navštívit, jako bývalo dříve*“.²⁰ Ještě tvrdší postihy pak nastaly za první republiky.

Ale i v otázce návštěvy žen v hostinských zařízeních došlo od konce 19. století k zásadnímu pokroku. Zatímco předtím směly vstoupit do hostince snad jen v doprovodu svých mužských průvodců a spíše výjimečně na krátké posezení, neboť ty, co přicházely samy, byly dlouho považovány za poněkud méně mravné nebo dokonce za nevěstky, kterými ovšem nejednou skutečně byly, zhruba na přelomu 19. a 20. století začaly i měšťské paní a dívky docházet samostatně zejména do lepších kaváren. Byly to ovšem počestné dámy z měšťanských kruhů.

Emancipované ženy pak jednotlivě či ve dvojicích anebo v početnějších kroužcích mířily do vybraných hostinských podniků v rámci trávení vlastního volného času, tedy v době mimopracovní. Hodlaly zde – po vzoru mužů – relaxovat, to znamená využívat obdobných služeb, jaké se tu nabízely pánům tvorstva.

Průkopnicemi ženské emancipace v mravně bezúhonném navštěvování hostinských podniků byly od přelomu 19. a 20. století zcela nepochybně pražské intelektuálky a umělkyně, spisovatelky a herečky. Historik umění Václav Vilém Štech ve svých vzpomínkách na časy počátku 20. století tvrdil, že „*dávnou příslušnicí*“ kavárny Union na Ferdinandově třídě v Praze byla spisovatelka Helena Malířová, zatímco její sestra, herečka Růžena Nasková, tehdy dokonce přímo kralovala společnosti Vojanova stolu v Novoměstské kavárně v Myslíkově ulici.²¹ Od těch časů měla

19 M. P.: *Prahou noční i denní*. Občanské listy 28, 1914, č. 34, s. 1.

20 PAŘÍZEK, M.: c.d., s. 299.

21 ŠTECH, V. V.: *Vzamlženém zrcadle. Vzpomínky. 1. díl*. Praha 1967, s. 161.

snad každá městská kavárna stálé hosty i z řad něžného pohlaví. A podle některých svědectví byla prý v té době v Praze dokonce už i jedna výhradně dámská kavárna; bohužel o ní nemáme bližších zpráv.²²

Do mnohých kaváren se zvláště od konce první světové války chodívalo vysloveně flirtovat a muži s mladými dámami tu navazovali známosti. Avšak od těchto podniků se pak o to více lišily tradiční kavárny vzdělanců a umělců, kde takové manýry nebyly zvykem. Když se pak o ně někdo pokusil, setkal se nejen s překvapením, ale i nepochopením.²³

Moderní doba s sebou přinesla nepochybný pokrok i v této sféře. V hostinských podnicích, zvláště těch honosnějších restauracích a kavárnách, byly dokonce zřizovány zvláštní prostory, takzvané *dámské salóny*, určené ženám. Jak se však zdá, toto označení bývalo někdy pouze formální, neboť dámy ani tady nesedávaly samy, ale obvykle se s svými mužskými protějšky, kterým tak bylo naznačeno, kde je v podniku prostor, v němž ženy nebudou trnem v oku společnostem výhradně mužských štamgastů.²⁴

Mnohým pražským dámám, jež ve společnosti svých drahých polovic pravidelně navštěvovaly zdejší vyhlášené hostinské podniky, toto prostředí přístolek srdci a vysloveně zde zdomácněly. Dokládá to mimo jiné skutečnost, že i ony značně postrádaly krčmenné a kavářenské prostředí v rocích první světové války, kdy se mnohá dřívější samozřejmost stala výjimečností a vzácností. Roku 1917 napsali v časopisu *Hostimil*, jak se nejen mužům, ale také něžnému pohlaví hořce stýská po dávných chvílích rušného života v pražských hostincích i pivovarských pivnicích, po veselém hlaholu, křepkém pobíhání číšníků s napěněnými sklenicemi, po lahodných zvucích hudby. „*Jenom si představme teplý letní večer na Žofíně, zahradu u Fleků, zahradu u Choděřů – kolem jedenácté a dvanácté hodiny! Hlava se motá při takové vzpomínce. A jak ty dámy bývaly veselé, jak jim zářily líce a oči!*“

22 Srov. *Praha včera a dnes*. Máj 4, 1906, s. 124.

23 Roku 1922 líčili v časopisu *Hostimil* komickou příhodu, jež se stala v proslulé pražské intelektuální kavárně Union. Jednou sem byl zahrán deštěm jakýsi elegán, jenž jinak chodil do kaváren, „ve kterých se jenom staví na odív nové šaty“. Z nedostatku jiné zábavy vysílal floutek roztoužené pohledy na jednu ze zdejších čtenářek literárních a uměleckých časopisů, ta to chvíli trpěla, až konečně k němu přistoupila a suše, odměřeně se ho otázala: „*Pane, přejete si něco?*“ „*Ne,*“ zajíkl se tázaný. „*Tedy promiňte. Brejlíte na mě tak vyjeveně, takže jsem se domnívala, že mi něco chcete...*“ uzavřela případ emancipovaná mladá dáma. Srov. *Hostimil* 39, 1922, s. 386.

24 Někde tomu bylo ještě jinak. Třeba ve Vídeňské kavárně na Václavském náměstí v Praze měly na přelomu 19. a 20. století ženy sice vyhrazený svůj dámský salón, ten však býval obsazený téměř výhradně pány. A navíc to nebyli jen tak nějakí floutkové, ale převážně oficiři z pražských posádek a kromě nich také boháči židovského původu. „*Blýštilo se tu hojně důstojnických uniforem, pražský velkoobchodník a bankovní Israel měl zde svůj druhý Jerusalema,*“ vzpomínali po letech v časopisu *Hostimil*. A tak jednou z opravdu mála dam zde byla choť majitele knižtiskárny Leopolda Ballenbergera, zato však obdivovaná kráaska, která sem se svým mužem přicházela pravidelně, ovšem pouze v neděli, jak bylo tehdy rozšířeným zvykem. Srov. *Hostimil* 29, 1912, s. 698

Ba věru, naše dámy rozuměly blahu nočního besedování v hostincích,“ uměl ocenit vzletnými slovy krčemný kronikář.²⁵

Trend pronikání žen do prostředí hostinských zařízení pokračoval i v letech samostatné Československé republiky, kdy do těchto podniků, zejména pak do kaváren, chodily ženy nejen v doprovodu mužů, ale už také samy, aniž by to většinu pánů tvorstva příliš pohoršovalo.

Se zvláštním uspokojením tyto změny kvitovaly zejména samy moderní ženy. Věnceslava Lužická ve svých vzpomínkách, publikovaných na samém počátku první republiky, konstatovala: „*Společenský život v Praze v posledních dobách ocitl se na zcela jiném poli, než na jakém rozkvétal v době, která se vynořuje z mých pamětí [tedy z éry před rokem 1918 – poznámka autor]. Kavárny, hostince otevřely se ženám, které zpravidla jedině v domácnosti a rodině pěstovaly své společenské city se známými a přáteli. Tento zvyk a záliba šířily se víc a více v Čechách a posléze takorba veškerý společenský život přenesly si ženy do kaváren.*“²⁶

Návštěvy žen v hostinských podnicích vítali zejména majitelé a provozovatelé těchto zařízení, neboť se jim tak rozšiřovala klientela, ale k této skutečnosti přistupovaly i jiné výhody. Proto články, vysloveně velebící tuto stránku ženské emancipace, nalézáme ve stavovských listech hostinských, restaurátérů, kavárníků i hoteliérů, jako byly kupříkladu brněnské Hostinské listy či pražský Hostimil.

Prvorepublikoví pokrokaři vítali posun v ženském hnutí s nastolením státní samostatnosti a současně demokratického režimu a stejně tak haněli svržené habsburské mocnářství. Činili tak často značně vzletnými slovy. Jeden z nich, Jaroslav Krčmář, v roce 1923 na stránkách Hostinských listů například nezapomněl připomenout nerovnoprávné postavení žen za předchozí éry: „*Byla to doba, kdy žena česká byla úmyslně habsburským zákonodárstvím porobena muži a z veřejného a společenského života – kromě tanečních zábav – vyloučena. Hospody patřily jen mužům...*“ O to více Krčmář velebil časy nové, tak kontinuálně – alespoň v jeho představách – navazující na dávné staročeské tradice: „*Hned po převratu ožila rázem na celé čáře vysoce mravní zásada starého českého práva o rovnoprávnosti a rovnocennosti žen s muži a všem ženám přiznáno volební právo úplně rovné s muži samou ústavou.*“

Výrazem této rovnoprávnosti pak bylo v jeho očích i častější vyhledávání hostinských podniků ženami, které se v samostatném Československu začaly ještě živěji než dříve účastnit veřejného života. Také citovaný Krčmář dobře věděl, že „*veřejný život soustřeďuje se u nás dosud hlavně do hospod, třeba že už i učirny školní otvírají se přednáškám a sokolovny, orlovný a dělnické domy propůjčují sály bez obsluhy hostinského schůzím příbuzných organizací. Slovem pověděno: dnes už vidět ženy v hospodách...*“ Nadto měla v Krčmářových očích přítomnost žen v hostinských lokálech přímo mravní a estetický rozměr: „*Tato vzrůstající účast žen svobodných i vdaných*

25 Hostimil 34, 1917, s. 148.

26 LUŽICKÁ, V.: *Z mých pamětí*. Mladá Boleslav b. d. [1920], s. 322.

*v ruchu hostinců má zjemňující účinek na mravy-nemravy mužských hostů, zpestřuje společnost a působí i k estetčnosti hostinských místností. Muži mírní se za přítomnosti dam a odkládají sami leckterý hlučnější způsob nebo méně vkusný návyk domnělého pohodlí. Také hostinský snaží se větší měrou o vkusnost místností, aby jim tak zjednal a udržel zálibu dámských hostů. Slovem: účast žen v hostinském životě společenském změně postupně i začazené hospody u nás v útulné české salony.*²⁷

Ani v časech demokratické republiky, v mnohém tak kontrastujících s érou habsburského mocnářství, však soudobí mravokárci nezaháleli a čas od času podrobili nové poměry nelitostné kritice. Ve dvacátých letech například tvrdili, že zejména kavárny, kam chodí příslušnice něžného pohlaví, se stávají útlkem těch mužů, kteří v nich zabíjejí nudu nebo hledají milostná dobrodružství, flirt a takzvané moderní ženy. „Tyto kavárny jsou přepychově zařízeny, samý lesk a plyš a koncertují v nich salonní tria, kvarteta a jazz-band. A zde za zvuků německých „weltschlagrů“ upíjejí se limonády, absinth, mocca a pohledem očí navazují se známosti.“²⁸

Samotná žena v kavárně se v meziválečné období stala přímo jedním ze symbolů ženské emancipace. Dokládá to skutečnost, že o tomto novém společenském jevu bylo napsáno množství statí, publikovaných ve společenských, ne-li přímo mondénních dobových žurnálech. I v některých z nich se však mužští pisatelé snažili vyjádřit svůj nadhled. V jednom takovém časopisu, vycházejícím v Brně a nazvaném příznačně Gentleman, otiskl v roce 1928 článek Dívka v kavárně z pera Jaroslava Příbík, jenž zvolil poněkud žviální tón. Příbík přispěl mimo jiné k osvětlení motivů, které mladou dámu vedou k vyhledání kavárny, kde hrála hudba: „Přichází-li dívka do kavárny, tedy jen proto, aby nebyla tak sama, až z ní bude odcházet.“²⁹

Některé dámy se však ve vybraných hostinských podnicích, zejména v restaurantech, kavárnách, šantánech, varieté či barech, aklimatizovaly snad až přespříliš snadno. Staly se téměř ikonami těchto zařízení, jejich přísllovečným inventářem. Tak vznikl typ stálé návštěvnice těchto *nóbl podniků*, nazývaný *bardámy*. Byly to zřejmě z valné části placené ženy k bavení hostů v baru či nočním podniku, nazývané též *animírky*.

Také *bardámy* byly přinejmenším již v meziválečném období, které se jeví jako jejich zlatá doba, podrobeny analýze pozorovatelů tehdejšího života společenské smetánky, jakož i lidí, kteří si na ni jenom hráli. Jaroslav Jan Paulík o typické představitelce této vrstvy hostů napsal: „Bardáma, jež stojí opřena o pažení dveří, s cigaretou mezi lesklými nehty prstů, svítící bělostí zad ve špičce výstřihu, prostomyslná loupežnice trochu podezřele distinguovaného zjevu, zhušťuje v sobě smysl baru, tohoto obchodu s poesí a duhovou pěnou moderního života. Je líbeznou zkratkou tohoto komplikovaného podnikání, tohoto divadla ostré a laciné krásy s dobrou režii

27 KRČMÁŘ, J.: *Rodina a hospoda*. Hostinské listy 27, 1923, č. 22, s. 1.

28 Hostimil 41, 1924, s. 90.

29 PŘIBÍK, J.: *Dívka v kavárně*. Gentleman 5, 1928, s. 148.

*a spolehlivou obchodní organizací, takže by omylem (nejsouc než jednou z jeho složek) mohla být snadno považována za jeho viditelnou duši [...] Pro bardámu je bar místem, které jí život určil, aby se tam rozvila a byla spotřebována.*³⁰

Jak jsme již konstatovali, ne všechny ženy – ať už navštěvující hostinská zařízení ve společnosti svých partnerů anebo samostatně – mohly počítat s pochopením ze strany kdysi takřka univerzálních vládců této domény. Při prosazování ženské emancipace v krčmenném prostředí je možné sledovat právě jejich leckdy poněkud prudérní reakce. Jestliže ženy aktivně vystupovaly za změnu svého postavení ve společnosti, musely počítat s nevolí četných konzervativně smýšlejících mužů, kteří se i zde začali obávat o své postavení pánů tvorstva.

Zvlášť cíleně a zarputile byly pranýřovány ženy, pravidelně navštěvující podniky nižší a nejnižší úrovně, kde ve společnosti mužů holdovaly alkoholu. Mnohdy značně emocionálně je podrobovali kritice aktivisté abstinenci hnutí.³¹

Setkávání mužů a žen v hostinských podnicích rozličného typu však mohlo mít ještě i jinou podobu, byť třeba i poněkud extrémní. Ženy – obvykle ty ráznější a fortelnější, ovšem zdaleka nejenom takové – sem uměly přijít (možná spíše vtrhnout), aby odtud vypudily svůj mužský protějšek. Dělo se tak nejspíše v lidovějším prostředí, a to už od pradávna, a je patrné, že takovou kuráž nemávaly pouze ženy měštské, ale i ty venkovské. Jednu z nich pak učinila nesmrtelnou Augustina Šebestová, významná národopisná pracovnice z Kobyly na jižní Moravě, když ji oslavila následujícími slovy: „*Každý ten ožgera (opilec) by měl mít takovou ženu, jak je tá Uliána. On jak se dá do pití, neví, kdy má přestat. Ale jak ho to pomine, je zas jak patří, a dělá o strhání. Toťkaj pro něho došla do hospody, a jak ho liská, tak ho liská, nejmiň dvacet facek dostal a on nic, šel jak ta ovca za ňu dom. Takovej mordskej chlap, ona jak pírečko a poslechne ju. Dyby ho měla druhá a netrúfala si na něho, byl by jednostejně (neustále) navalenej.*“³²

Jak je z předchozích líčení patrné, hnutí za ženskou emancipaci dosáhlo v českých zemích v průběhu 19. a 20. století významných úspěchů, v jejichž důsledku je v současnosti postavení mužů a žen ve společnosti nejen formálně, ale prakticky i de facto rovnoprávné. Tato skutečnost se nemohla neprojevit také v hostinském prostředí, jež je u nás tradičně místem společenského života. Lze konstatovat, že tento proces i nadále pokračuje. Přítomnost žen v hostinských podnicích je dnes mnohem běžnější, než tomu bylo dříve, třeba ještě v polovině 20. století.

I v současnosti však při posuzování této skutečnosti musíme vzít v potaz sám charakter tohoto prostředí. Sledovat situaci v hostinských podnicích je v dnešní době poněkud obtížné, neboť tato zařízení jsou značně rozdílné povahy. Hostinských podniků je velké množství typů, skýtají rozličný sortiment občerstvení i služeb, a tudíž

30 PAULÍK, J. J.: *Bardáma*. Gentleman 6, 1929–1930, s. 226–227.

31 Srov. ALTMAN, K.: *Krčmenné Brno...*, s. 38–41.

32 ŠEBESTOVÁ, A.: *Lid vykládá o manželství*. Český lid 12, 1903, s. 365.

je vyhledávají rozmanití lidé. Přestože jde o značně demokratické prostředí, nemůžeme nevidět, že podniky jsou různé úrovně, jsou určeny příslušníkům různých společenských vrstev. Nadto je nutno reflektovat skutečnost, že se nalézají v rozličných geografických i sídelních prostředích.

Můžeme zde závěrem zachytit několik základních poznatků k našemu tématu. Obecně zhruba platí, že do městských, ale i venkovských podniků vyšší úrovně – do restaurací, lepších hostinců, kaváren, vináren, stylových (tedy honosnějších) pivnic – přicházejí ženy (obvykle ze středních a vyšších vrstev) nejen v doprovodu svých mužských protějšků, ale leckdy i ve dvojicích či větších skupinách, aniž by to budilo nevoli či pohoršení u mužské části klientely. I sem však jen zřídka míří žena sama, aniž by tu byla někým předem očekávána.

Jak se zdá, poněkud složitější je situace v hostinských zařízeních určených širokým vrstvám, včetně vrstev nižších – v lidových hostincích a hospodách. V těchto živějších, hlučnějších podnicích s klientelou náchylnější k větší konzumaci opojných nápojů, které zde představují prioritní občerstvení, je žena přijímána poněkud ambivalentně. Zatímco pravidelní pijáci se nad její přítomností obvykle příliš nepohoršují, nahodilí návštěvníci mají často sklon posuzovat ji poněkud despektně.

V těch i oněch podnicích se pak ve specifické situaci nalézají ženy, které sem přivádějí své děti, zejména nižšího věku. Nad ženou s dětmi se mužští hosté většinou nepohoršují, i když mnohému vadí přítomnost dětí, zvláště pokud se výrazně, tj. hlasitě projevují; mravokárce z řad mužských návštěvníků pak pohoršuje sama přítomnost nezletilých v místě, kde se holduje pěnové chmelovině, jiskrnému vínu či dokonce silným destilátům a likérům.

Dále je třeba konstatovat, že vzhledem ke stírání rozdílů mezi městem a venkovem není větší rozmanitost ani v postavení ženy v hostinských podnicích tam i onde. Ve venkovském prostředí, kde přítomnost ženy v krčmě bez mužského doprovodu byla ještě v polovině 20. století přímo podezřelá, se tento posun jeví jako nejradikálnější.

Přes všechny tyto závěry nám nezbyvá než přiznat, že sledovaná problematika je mnohem složitější, než jak jsme ji mohli nastínit, a bylo by jisté záhodno ji podrobit dalšímu zkoumání. Především by kvalitativní metody, které jsme zde použili, měly být doplněny metodami kvantitativními, zaměřenými na výzkum osazenstva typologicky rozmanitých hostinských zařízení i na objekty rozličných parametrů, sociálního postavení, profese, věku atd.

Literatura a tištěné prameny:

- ALTMAN, K.: *K problematice ženské obsluhy v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*. Folia ethnographica 41, 2007, s. 25–43.
- ALTMAN, K.: *Krčemné Brno. O hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli*. Brno 1993.
- ALTMAN, K.: *Z otce na syna (K problematice rozvoje hostinských živností v českých zemích v 19. a první polovině 20. století)*. Folia ethnographica 34–35, 2000–2001, s. 13–25.
- ALTMAN, K.: *Zlatá doba štangastů pražských hospod*. Brno 2003.
- Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. Díl. Život všední i sváteční*. Pardubice 2005.
- HLŮŠKOVÁ, H. – LEŠČÁK, M. (eds.): *Žena z pohľadu etnológie*. Bratislava 1998.
- HORSKÁ, P.: *Naše prababičky feministky*. Praha 1999.
- LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*. Praha 2009.
- LENDEROVÁ, M. (ed.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.
- Malý sociologický slovník*. Praha 1970.
- NEUDORFLOVÁ, M. L.: *České ženy v 19. století*. Praha 1999.
- NOVÁK, L.: *Stará garda Národního divadla*. Praha 1944.
- OAKLEYOVÁ, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha 2000.
- PACHMANOVÁ, M.: *Neznámá území českého moderního umění. Pod lupou genderu*. Praha 2004.
- PEŠEK, J. – LEDVINKA, V (eds.): *Žena v dějinách Prahy*. Praha 1996.
- RENZETTI, C. M.: *Ženy, muži a společnost*. Praha 2003.
- ŠEBESTOVÁ, A.: *Lid vykládá o manželství*. Český lid 12, 1903, s. 365.
- TOUŽIL, G.: *Paměti F. F. Šamberka a hrst vzpomínek*. Praha 1907.
- VODÁKOVÁ, A.: *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha 2003.

Abstract

Exclusively for Lords of Creation?

(Women as clientele of Inns in the Czech Lands in the 19th and 20th Centuries)

Since the Middle Ages, inns served almost exclusively to men, women appeared there only exceptionally. This fact was given by the historical development, typical (not only) for the area of Central Europe. The position of women changed only during the industrial revolution, as they started to take part in the social process of common work, which created conditions for their emancipation. The process of female emancipation was also expressed in violation of male domains, especially all kinds of places of recreation. While in the 19th century women were allowed to enter an inn only exceptionally and exclusively in the company of their husbands, fathers or other male relatives, in the 20th century they started to appear here regularly. Women associated in clubs and societies and held their meetings in inns. Particularly female intellectuals and artists followed by other strata of women in twos or alone more and more often sought out suitable facilities, especially coffee houses.

Key words:

Inns – Female Staff – Female Emancipation – Free Time – Prostitution – Czech Lands in the 19th and 20th century

Národopisná bibliografie na internetových stránkách

Jiřina Veselská

V posledních letech se stále častěji obracíme na internetové portály nejrůznějších zřizovatelů, abychom snadněji získali potřebné informace. Pro odbornou práci jsou to zejména stránky s odkazy na bibliografické údaje, elektronické knihovny a knihovní katalogy. Vedení ČNS si po zřízení vlastních webových stránek (www.narodopisnaspolecnost.cz) uvědomovalo možnosti, jaké se v oblasti prezentace výsledků oboru nabízí.

Až dosud mnozí z nás žehrali na rozptýlenost bibliografických záznamů a v mnoha případech i jejich nedostupnost. Mimo jiné to platilo i o bibliografiích, zpracovaných v šedesátých letech 20. století členy Národopisné společnosti v rámci projektu *Národopisné bibliografie* koncipovaného Richardem Jeřábkem. Drobné sešitky, skromně vytištěné, přitom poskytovaly mnohé záznamy statí, jejichž obsah dnes můžeme považovat za specifický druh pramene – monografie míst, záznamy popisů krajů, staveb, obřadů, zvyků, folklóru. Je štěstí, že předmětem soupisového zájmu se staly kromě centrálních časopisů (*Časopis Národního muzea*, *Časopis Moravského muzea*, *Časopis Matice moravské*) také ty, jejichž obsah byl úzce zaměřen regionálně (západní Morava, Valašsko, Slovácko). Že se nepodařilo celý projekt dokončit, bylo na škodu celému oboru. Mimo pozornost tak zůstala celá řada autorů a textů, k jejichž obsahu se dostával každý z nás znovu, samostatně a často velmi klopotně. Zatímco poválečná etnografická produkce byla a je evidována velmi pečlivě, před válkou vydávaná periodika, často vázaná na poměrně úzkou oblast, byla známa jen těm nejzasvěcenějším.

Dnešní doba přeje informacím na všech stranách. Tomuto trendu není možné se bránit, pouze hledat místa, která nejsou dosud zmapována a poskytnout tak široké odborné veřejnosti službu zprostředkováním informací, v tomto případě informacím o člancích s etnografickou a folkloristickou tematikou prostřednictvím katalogu Clavius. Realizace, také díky provozovaným webovým stránkám ČNS, umožní nejen znalcům, ale také studentům a zájemcům z řad laiků předat co nejvíce informací. Vzájemná provázanost mezi posláním a cíli společnosti a veřejnou službou posouvá naše snažení o krok kupředu.

V roce 2009 získala ČNS grantové prostředky¹ pro pořízení vyhledávacího bibliografického programu, obecně používaného knihovnami, čtenáři i širokou veřejností, do něhož byly zaznamenány první stovky záznamů. První rok přípravy prezentace

¹ Grantový projekt Odboru regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury České republiky s názvem *Zpřístupnění bibliografií národopisných časopisů – I. a II. fáze* řešeného v rámci České národopisné společnosti Jiřinou Veselskou.

na internetových stránkách se soustředil na zveřejnění údajů o statích, publikovaných před čtyřiceti a více lety v rámci projektu již dříve zmíněného.

Proto dnes najdete v záznamech více jak 1000 položek, zahrnujících soupisy zpracované Vladimírem Karbusickým, Alenou a Richardem Jeřábkovými a Jiřinou Veselskou. Na zkoušku byly zařazeny tzv. „*drobné zprávy národopisné*“ z 2. ročníku Národopisného věstníku československého, které podávají zprávy o dění v muzeích a národopisných spolcích v regionech a nebyly zařazeny do bibliografie periodik vydávaných společností (2008).

Celý systém má ještě řadu nedostatků, způsobených nejen zaváděním programu, ale také závislostí vkladatelky na anotacích, které autoři bibliografií přiřadili k jednotlivým záznamům. Zejména vzájemné odkazy na autory, autorské zkratky a tzv. klíčová slova vyžadují další dopracování.

Práce na vkládání bibliografických záznamů do systému bude, jak pevně doufám, pokračovat za podpory Odboru regionální a národnostní kultury MK ČR i v příštím období tak, aby se v průběhu roku jejich počet alespoň zdvojnásobil. Zájemcům by tak bylo k dispozici více jak 2000 záznamů v programu, který je obecně využíván při zpracování katalogů veřejných knihoven. Kromě zpracovaných bibliografií ze šedesátých let budou zařazeny i nové anotované soupisy (např. zpracované posluchači vysokých škol). Naváže se tak na tradici započatou prof. Jeřábkem, který do přípravy zejména regionálních bibliografií zapojil posluchače brněnské etnografie. Pevně věřím také ve spolupráci s členy společnosti, pokud se uvolí poskytnout své záznamy do veřejně přístupné databáze.

Budu ráda, když úsilí, které bylo dosud vynaloženo, najde své zúročení v přehledném a dobře využitelném bibliografickém katalogu a návštěv na příslušné adrese bude přibývat stejně rychle jako spokojených uživatelů.

V roce 2009 byly do systému zařazeny:

KARBUSICKÝ, Vladimír

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise českého muzea 1827–1940

243 záznamů

JEŘÁBKOVÍ, Alena a Richard

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Museum Franciscum Annales 1895–1898 a v Časopise Moravského musea zemského 1901–1938

92 záznamů

JEŘÁBKOVÍ, Alena a Richard

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise Matice Moravské 1869–1943

354 záznamů

JEŘÁBEK, Richard

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků ve Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1884–1911

67 záznamů

VESELSKÁ, Jiřina

Bibliografie časopisu Těšínsko 1954–1974

224 záznamů

VESELSKÁ, Jiřina

Drobné zprávy národopisné z Národopisného věstníku československého. Roč. 2.

82 záznamů

Abstract

Ethnographic Bibliography on Websites

Thanks to the support of the Ministry of Culture of the Czech Republic, the Czech Ethnographical Society has been implementing a project focused on easy access to ethnographic studies in various regional journals. The electronic database on the Society's website includes entries from older bibliographic indexes from the 1960s as well as newly made bibliographies. At the moment, the database contains more than two thousand entries and it will be gradually supplemented.

Národopisné příspěvky na stránkách Časopisu Slezského muzea (řada B) – vědy historické

Eva Ševčíková

V rámci naplňování *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu* je také podporována dokumentace publikační činnosti tematicky zaměřené na tradiční lidovou kulturu. Předkládaná úvodní stať a následná bibliografie si klade za cíl do určité míry odpovědět na tuto výzvu a představit širší veřejnosti prostřednictvím výběrové anotované bibliografie práce a studie o lidové kultuře publikované na stránkách padesáti ročníků Časopisu Slezského muzea (1951–2001). Jejím doplněním jsou vybrané referáty o etnografické, folkloristické a dialektologické literatuře s úzkým vztahem k regionu Opavského a Těšínského Slezska.¹

Odborné muzejní časopisy a sborníky vznikaly a stále vznikají s cílem seznámit co nejširší veřejnost s výsledky či stavem bádání, ale také poukázat na mnohostrannou činnost muzea a kvalitu jeho sbírek. Přestože je Slezské zemské muzeum svým vznikem v roce 1814 nejstarším na našem území, jeho cesta k vydávání vlastního muzejního časopisu byla zdlouhavá a ne vždy přímá.

Publikační činnost muzeí v minulosti v mnoha případech závisela více na finančních možnostech vydavatelů – většinou muzejních spolků, které nebyly s to zajistit plynulé vydávání periodik. Podobný osud měla i periodika tehdy roztržštěných opavských muzeí. V letech 1898 a 1899 vyšly *Mitteilungen des Kaiser Franz Joseph Museum für Kunst und Gewerbe*, redigované dr. E. W. Braunem.² Po dvou ročnících však zanikly a teprve po I. světové válce byl učiněn nový pokus. V roce 1922 vyšel *Věstník Slezského zemského muzea v Opavě*, současně i v německé verzi jako *Anzeiger des schlesischen Landesmuseums in Troppau*.³

Po skončení II. světové války nebyla v důsledku rozsáhlých válečných škod, kdy bombardování zasáhlo většinu fondů, publikační činnost pracovišť ihned obnovena. Na druhé straně však splynutí všech opavských muzeí v jedno zařízení – Slezské muzeum jako vědecký ústav – bylo předpokladem k založení vědeckého muzejního časopisu s pravidelnou periodicitou.⁴

1 Analýza časopisu a bibliografický soupis byl původně zpracován jako ročníková práce v Ústavu historie a muzeologie PPF Slezské univerzity – SMĚKALOVÁ, Eva: *Stať o lidové kultuře v Časopise Slezského muzea, řada vědy historické 1951–2001, tematická bibliografie*. Rukopis. Ročníková diplomová práce, Ústav historie a muzeologie PPF Slezské univerzity. Opava 2007.

2 BITTNER, E.: *Časopis Slezského muzea. Acta Musei Silesiae. Vědy historické – Historia. Rejstřík k ročníkům I–X (1951–1961)*. Opava 1962, s. 3

3 BITTNER, E.: c.d., s. 3.

4 Tamtéž.

V roce 1951 tak vyšel první ročník *Časopisu Slezského muzea (Acta Musei Silesiae)*, k jehož vydávání dalo tehdejší ministerstvo informací a osvěty souhlas dne 20. června 1951.⁵ Od počátku vycházel časopis ve dvou řadách, v přírodovědné (série A) a historické (série B), ke kterým v roce 1959 přibyl nejdříve sborník, posléze třetí řada časopisu s dendrologickým zaměřením. Jako předmět zájmu historické řady *Časopisu Slezského muzea* byly stanoveny všechny disciplíny společenských věd, především však ty, k nimž se vztahovaly sbírkové fondy Slezského muzea. Jeho sběrná oblast pak byla vymezena územím, jemuž byla věnována přednostní pozornost – širší Ostravsko s přihlédnutím k historickému území Slezska. V roce 1991 došlo díky změně názvu muzea také k drobné změně v názvu časopisu – *Časopis Slezského zemského muzea*.

Ačkoli by se mohlo zdát, že se nemůžeme v tomto regionálně a muzeologicky zaměřeném časopisu dočkat žádného významnější překvapení v obsahu studií zabývajících se lidovou kulturou, opak je pravdou. Etnografická publicistika byla úzce propojena s působením řady významných etnografů, kteří ve sledovaném období ve Slezském muzeu pracovali nebo s jeho národopisným pracovištěm úzce spolupracovali.

Pokud se vrátíme do samotného počátku sledovaného období, je nutné konstatovat, že situace po II. světové válce byla ve Slezském muzeu velice složitá. Mnohé sbírky byly nenávratně zničeny, což se významně dotklo také etnografického oddělení, chyběli rovněž odborní pracovníci. Přestože se tehdejší ředitel muzea Karel Černožský snažil tuto kritickou situaci rychle překonat, zůstával stav etnografických sbírek poměrně tristní. Jako spolupracovníci si v roce 1949 vybral absolventku národopisného studia na Karlově univerzitě Zdenu Bužkovou, která se uvedla již za studia vynikající diplomovou prací – monografií o Hlučínsku. Teprve po jejím příchodu došlo k určitému řešení situace: inventarizací a novou evidencí byly zjištěny skutečné ztráty ve sbírkách a realizovány první záchranné sběry spojené s doplňováním stávajících sbírek. Byl to první krok k postupnému překonání poválečné agónie.

I díky výše zmíněným problémům se s články o lidové kultuře na stránkách *Časopisu Slezského muzea* v prvních ročnících až na drobné zmínky nesetkáváme. Prvním významnějším příspěvkem, i když věnovaným zcela jinému regionu, je v tomto ohledu studie Stefana Apáthyho, přinášející seznámení s lidovou kulturou v oblasti horního Šariše, která byla publikována v 8. ročníku roku 1959.⁶

Pokud mluvíme o počátečních ročnících časopisu jako o ročnících téměř bez etnografických studií a příspěvků, znamenají 60. a poté zejména 70. léta 20. století pravý opak.

5 PLÁČEK, V.: *Slezské muzeum na cestě k překonání poválečného provizoria (1949–1955)*. Časopis Slezského muzea. Série B. 32, 1983, č. 1, s. 49.

6 APÁTHY, S.: *Etnografický náčrt horního Šariša*. Časopis Slezského muzea. Série B. 8, 1959, č. 2, s. 65–81.

Už v roce 1960 byla v *Časopisu Slezského muzea* uveřejněna studie Zdeny Vachové *Národopisec k dílu Ludmily Hořké*,⁷ ve které upozornila na literární dílo hlučínské autorky a jeho přínos k poznání vývoje a stavu lidové kultury regionu, který sama velmi podrobně prozkoumala. Teoreticky a metodologicky objevené studie Drahomíry Stránské, provázené bohatým poznámkovým aparátem, věnované genezi forem lidového nábytku, byly nejvýznamnějšími příspěvky o lidové kultuře v letech 1962 a 1963. Její *Tři příspěvky ke studiu lidového oděvu na Hané a severovýchodní Moravě* vyšly v roce 1964 bohužel už jen z pozůstalosti. Studie byla první částí z původně zamýšlené třídílné série věnované nejstarším ikonografickým pramenům ke studiu lidového oděvu na Moravě.⁸

Na základě praxe a získaných zkušeností s vedením etnografického oddělení publikovala Zdena Vachová v roce 1964 svůj článek, v němž se vyjádřila k úkolům etnografie v muzeích. V roce 1966 jí pak vyšla velmi významná a zásadní studie *Opavsko, Těšínsko: vývoj etnografických oblastí*, která znamenala v tehdejší době významný posun v chápání a stanovení hranic mezi etnografickými regiony také díky tomu, že pracovala nejen s etnografickými, ale také historickými prameny. Není možné opomenout ani studie o lidové architektuře Josefa Vařeky, které byly výsledkem záchranného národopisného výzkumu, provedeného Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV ve spolupráci s Městským muzeem v Ostravě v zátopové oblasti Ostravice a v přilehlé oblasti Moravskoslezských Beskyd v letech 1964–1966.⁹ Řešením otázky uchování a konzervace lidové architektury prostřednictvím budování muzeí v přírodě se zabýval článek Jitky Pfařkové-Noušové.¹⁰ Tato autorka v roce 1965 rovněž informovala o výsledcích výzkumu bydlení dělnictva Vítkovických železáren, který byl součástí národopisného výzkumu Ostravsko-karvinského revíru a realizován pracovníky Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze.¹¹

V 60. a 70. letech zařadila redakce do obsahu početné etnomuzikologické studie, věnované lidovým písním, ať už primárně, nebo jako inspiračního zdroje významných hudebních skladatelů slezské oblasti. S jazykovou stránkou lašského nářečí či mluvy přesně vytyčených profesních a sociálních skupin obyvatel seznamovaly materiálové studie Bedřicha Těmy. Z muzejních fondů a archiválií čerpaly studie

7 VACHOVÁ, Z.: *Národopisec k dílu Ludmily Hořké*. Časopis Slezského muzea. Série B. 9, 1960, č. 1, s. 34–45.

8 STRÁNSKÁ, D.: *Tři příspěvky ke studiu lidového oděvu na Hané a severovýchodní Moravě*. Časopis Slezského muzea. Série B. 13, 1964, č. 2, s. 127–145.

9 VAŘEKA, J.: *Staré domové typy na horním toku Ostravice*. Časopis Slezského muzea. Série B. 14, 1965, č. 2, s. 114–130. VAŘEKA, J.: *Hospodářské stavby na horním toku Ostravice*. Časopis Slezského muzea. Série B. 17, 1968, č. 2, s. 118–124.

10 PFAŘKOVÁ, J.: *Lidová architektura a budování muzea v přírodě*. Časopis Slezského muzea. Série B. 10, 1961, č. 2, s. 115–120.

11 NOUŠOVÁ, J.: *Bydlení v Ostravsko-karvinském revíru*. Časopis Slezského muzea. Série B. 14, 1965, č. 1, s. 64–70.

Evya Klimešové a Karla Černohorského zabývající se problematikou fajánsí a jejich výroby. V roce 1967 začala Zdena Vachová postupně zveřejňovat jednotlivé díly monumentální studie věnované lidové malbě na skle, která byla publikována s nepatrnými přestávkami až do roku 1981. Byla výstupem ze státního výzkumného programu, kterého se účastnila jako jedna z řešitelů. Při přípravě a realizaci úkolu autorka čerpala nejenom ze sbírek Slezského muzea, ale v rámci získání co nejširší srovnávací základny navštívila sbírky všech českých, moravských, slezských a slovenských muzeí. Prostudovala a určila více než 9000 obrazů. Teoretickými výstupy celého projektu položila klasifikační a metodologické základy dalšího bádání nejen o slezské lidové malbě na skle.¹² Toto komplexní a jedinečné zpracování tématu tvoří bezesporu nejceňnější soubor studií věnujících se dílčí části lidové kultury na stránkách *Časopisu Slezského muzea* vůbec. Po dokončení série článků na počátku 80. let došlo k výraznému poklesu zájmu o publikování statí o lidové kultuře ze strany etnografické veřejnosti. Výjimkou jsou bezesporu studie Miloše Melzera věnované 90. výročí pořádání Národopisné výstavy československé a výsledkům etnografického výzkumu dřívějších a současných podob výročních obyčejů a způsobu jejich dodržování na příkladu Leskovce nad Moravicí, kde došlo po roce 1945 k etnické výměně obyvatelstva.¹³

Pokud 80. léta 20. století znamenala určitý útlum, v 90. letech až do roku 2001, tedy do poslední etapy sledovaného období, se s příspěvky o lidové kultuře nesetkáváme vůbec nebo jen velmi sporadicky. Můžeme tak jmenovat pouze krátký příspěvek Václava Štěpána,¹⁴ poukazující na chátrání památek lidové architektury a možnosti jejich dnešního využití, které by pro tyto významné artefakty znamenaly záchranu, a příspěvek Antonína Satkeho, věnovaný specifickým interetnickým vlivům ve folklóru slezské oblasti.¹⁵

Máme-li hodnotit zastoupení etnografické a folkloristické problematiky na stránkách padesáti ročníků *Časopisu Slezského muzea*, musíme konstatovat, že redakce v jednotlivých desetiletích nemohla věnovat našemu oboru vždy stejnou pozornost. Vyvrcholením etnografické publicistiky byl bezpochyby soubor 15 studií o podmalbách na skle, a to nejen pro rozsah zpracovávaného souboru hmotných dokladů, ale

12 BLAHOVÁ, V.: *Etnografická sbírka Slezského zemského muzea v letech 1959 až 1989*. Rukopis. Bakalářská diplomová práce, Ústav historie a muzeologie FPF Slezské univerzity. Opava 2000.

13 MELZER, M.: *Matice opavská a Národopisná výstava československá v roce 1895. K 90. výročí*. Časopis Slezského muzea. Série B. 34, 1985, č. 3, s. 201–211. MELZER, M.: *Derivace tradičních výročních obyčejů v novoosídlenecké vesnici (na příkladu Leskovce nad Moravicí, okres Bruntál)*. Časopis Slezského muzea. Série B. 38, 1989, č. 1, s. 57–68.

14 ŠTĚPÁN, V.: *Kaple sv. Josefa v Podlesí (okr. Bruntál) – zapomenutá památka lidové architektury a možnost jejího nového využití*. Časopis Slezského zemského muzea. Série B, 42, 1993, č. 3, s. 259–262.

15 SATKE, A.: *Doklady interetnických vlivů ve folklóru slezské oblasti*. Časopis Slezského muzea. Série B. 39, 1990, č. 2, s. 165–171.

zejména pro teoreticky podložený rozbor ikonografický, technologický, regionální a formulaci metodiky pro další výzkumy v této oblasti. Svě místo si na stránkách časopisu našla i problematika národopisného muzejnictví, které zejména v oblasti severní Moravy a Slezska potřebovalo stálou pozornost také proto, že zde působila celá řada místních muzeí s kvalitními sbírkami, ale bez odborného zázemí. Z tohoto pohledu byly názory a doporučení kurátorky etnografických sbírek Slezského muzea podpořeny zkušeností i mimořádnou invencí a zaujetím pro nové formy muzejní práce.

Do bibliografie bylo zařazeno celkem 125 článků a studií, nejen z etnografie, ale i oborů příbuzných, které se svým obsahem lidové kultury dotýkají nebo rozšiřují naše vědomosti o její historické podobě. Ty byly doplněny vybranými 73 recenzemi, věnovanými zejména regionální literatuře.

Abstract

Ethnographic Studies in the Silesian Museum Journal (edition B) – Historical Sciences

Since 1951, the Silesian Land Museum in Opava has been publishing its own journal. Ethnographic studies have been part of the journal's focus from the very beginning. The studies cover museum collections in the territory of Silesia and also field documentation and research carried out in Silesia by distinguished Czechoslovak ethnographers (Drahomíra Stránská, Zdena Vachová, Josef Vařeka, etc.). A bibliography of these contributions from the years 1951-2001 was made up by Eva Ševčíková. All in all, 125 articles and studies were included. They cover ethnography but also related disciplines which touch folk culture or widen our knowledge of its historical forms. These articles were supplemented by 73 selected reviews devoted mostly to regional literature.

Výběrová bibliografie národopisných příspěvků v Časopise Slezského muzea, řada B – vědy historické, ročníky 1 (1951)–50 (2001)¹

Eva Ševčíková

Články a studie

- APÁTHY, Stefan 1
Etnografický náčrt horního Šariša
ČSIM, 8, 1959, řada B, č. 2, s. 65–81
Charakteristika hornošarišského nářečí, zaměstnání a způsob života, stavby a bydlení, strava, lidový oděv a jeho proměny, společenská i duchovní kultura v regionu. V závěru soupis národopisných sbírek Šarišského muzea. Nákrasy a černobílé fotografie v příloze.
- BITTNER, Eustach 2
Přehled důležitějších prací dr. Karla Černohorského
ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 2, s. 103–107
Přehled vědecké, publikační a redakční práce Karla Černohorského. Soupis článků.
- BITTNER, Eustach 3
Osvětová činnost Slezského muzea v letech 1961–1964
ČSIM, 14, 1965, řada B, č. 2, s. 181–186
Mj. výstava *Minulost a budoucnost naší vesnice* pořádaná národopisným oddělením ve spolupráci s oddělením historickým.
- BITTNER, Eustach 4
Výstavy a přednášky Slezského musea v letech 1955–1957
ČSIM, 6, 1957, řada B, č. 2, s. 120–123
Mj. o výstavě *Z pokladnice slezského lidu*, kterou připravila Zdena Vachová-Bužková s Hertou Orlikovou.

1 Publikovaná verze bibliografie je dílčím výstupem grantového projektu Odboru regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury České republiky s názvem *Zpřístupnění bibliografií národopisných časopisů – II. fáze* řešeného Českou národopisnou společností. Bibliografický soupis byl původně zpracován jako ročníková práce v Ústavu historie a muzeologie PPF Slezské univerzity – SMĚKALOVÁ, Eva: *Statě o lidové kultuře v Časopise Slezského muzea, řada vědy historické 1951–2001, tematická bibliografie*. Rukopis. Ročníková diplomová práce, Ústav historie a muzeologie PPF Slezské univerzity. Opava 2007.

- BUŽGA, Jaroslav 5
Slaviček rajský Jana Josefa Božana
 ČSIM, 5, 1956, řada B, č. 2, s. 31–46
 Životopis Jana Josefa Božana, frýdeckého rodáka. Charakteristika obsahu kancionálu *Slaviček rajský*, významného dokladu lidové zpěvnosti v našich zemích. Rejstřík písní, žalmů, nápěvů a náboženských úvah včetně odkazů, doplněno ukázkami notových zápisů.
- BUŽKOVÁ, Zdenka 6
Činnost národopisného oddělení Slezského musea v Opavě
 ČSIM, 5, 1956, řada B, č. 2, s. 54–55
 Činnost národopisného oddělení za rok 1956 včetně výstav a odborného zpracování sbírek, konzervace podmaleb na skle.
- BUŽKOVÁ, Zdenka 7
Musea Ostravského kraje v letech 1945–1955
 ČSIM, 5, 1956, řada B, č. 1, s. 1–27
 Poválečný vývoj muzeí v Bilovci, Českém Těšíně, Frenštátu pod Radhoštěm, Frýdlantu, Frýdku-Místku, Hlučíně, Horním Benešově, Novém Jičíně, Kopřivnici, Příboře, Štamberku, Krnově, Ostravě, Opavě, Odrách, Památník Jana Amose Komenského ve Fulneku, Památník Leoše Janáčka na Hukvaldech, rodný dům Františka Palackého v Hodslavicích, lokální sbírky ve Spálově a v Budišově nad Budišovkou. Výčet pořádaných výstav, někdy i s údaji o počtu návštěvníků. Úkoly, které mají muzea teprve před sebou a které je potřeba splnit.
- ČERNÍK, Josef 8
Moravská a slezská píseň lidová
 ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 2, s. 146–155
 Charakteristika lidové písně v jednotlivých národopisných oblastech Valašsko, Horácko, Haná, Laško a Slezsko. Doplněno notovými zápisy.
- ČERNÍK, Josef 9
Vztah Leoše Janáčka k lidové písni
 ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 1, s. 46–52
 Spolupráce Leoše Janáčka s Františkem Bartošem na vydání sbírky písní a později s Pavlem Vášou. Janáčkovy úpravy lidových písní a vliv lidových písní na skladatelovu tvorbu. Nápěvky mluvy. Ukázky notových záznamů.
- ČERNOHORSKÝ, Karel 10
Styky Moravy se Slezskem v oblasti fajánsové výroby v 18. století
 ČSIM, 14, 1965, řada B, č. 1, s. 42–52

Neúspěšné pokusy o vybudování fajánsových dílen ve Slezsku jako reakce na vysokou poptávku po fajánsovém zboží. Charakteristika manufaktur v Pruskově a Gliwici a působení moravských toufarů. Fotografie a přepisy listin v příloze.

- V. F. (Ficek, Viktor) 11
Alois Sivek (10. 2. 1920 Havířov-Suchá – 12. 10. 1971 Ostrava)
 ČSIM, 21, 1972, řada B, č. 1, s. 95–96
 Nekrolog.
- FRICKÝ, A. 12
Šarišské muzeum v Bardejove
 ČSIM, 8, 1959, řada B, č. 1, s. 1–6
 Historie muzea a charakteristika jeho expozic, mj. *Hornošarišská dědina v minulosti a přítomnosti*. Národopisné oddělení a jeho sbírky. Fotografie v příloze.
- GAWRECKÁ, M. – MALÁ, E. 13
Seminář „Národnostní otázka v Československu“
 ČSIM, 39, 1990, řada B, č. 3, s. 275–276
 Seminář uspořádaný Slezským ústavem ČSAV v Opavě ve dnech 20.–21. 6. 1989. Folklor jako projev etnokulturní seberealizace.
- GEBAUER, Josef 14
Za univ. prof. PhDr. Arnoštem Lamprechtem, DrSc.
 ČSIM, 35, 1986, řada B, č. 1, s. 79–80
 Nekrolog.
- GRACOVÁ, Blažena 15
Život učitele v Tůmově románu Na kresách
 ČSIM, 41, 1992, řada B, č. 2, s. 172–184
 Tůmův pětidílný román *Na kresách* jako pramen k poznání způsobu života na Těšínsku. Z etnografického hlediska významný popis stravy, oděvu, bydlení, životního rytmu a zvyků.
- GREGOR, Vladimír 16
Janáčkovy dopisy z pozůstalosti J. N. Poláška
 ČSIM, 23, 1974, řada B, č. 1, s. 72–78
 Charakteristika spolupráce Leoše Janáčka se sběratelem lidových písní Janem Nepomukem Poláškem. Vzájemná korespondence je uchována v pozůstalosti J. N. Poláška v muzeu ve Valašském Meziříčí.

- GREGOR, Vladimír 17
Padesátník dr. Ivo Stolařík
 ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 2, s. 178
 Životní jubileum významného folkloristy a muzikologa, autora monografie Hřčava.
- GROBELNÝ, Andělín 18
Stříbrný obušek a historie
 ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 2, s. 183
 Jak Bohumír Četyna ve *Stříbrném obušku* využívá ústní lidovou tradici.
- GROBELNÝ, Andělín – ŠMERDA, Milan 19
Pohled do hospodářských a sociálních poměrů drobného statku na Těšínsku v 17. století (Vendryně)
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 1, s. 13–41
 Studie je členěna do tří částí: První je popisem historie Vendryně od 16. do 18. století, druhá je zaměřena na způsob tehdejšího vrchnostenského hospodářství, uvádí počty chovaného dobytka, obilnářskou produkci a množství vymláčeného obilí v letech 1704–1711. Třetí je věnována postavení poddaného lidu. Závěrem zmínka o kulturním životě na statku v 17. století. Edice archivních pramenů v příloze.
- GROBELNÝ, Andělín – ZAPLETALOVÁ, Zdeňka 20
Ostravský deník a spolky v letech 1900–1941
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 2, s. 156–16
 Bibliografie hodnotí zastoupení spolkové tematiky na stránkách významných ostravských novin. Rozděleno na články věnované spolkové činnosti obecně, schůzím, spolkům politickým, kulturně politickým, hospodářským, stavovským, ženským, podpůrným a jiným.
- GROBELNÝ, Andělín – ZAPLETALOVÁ, Zdeňka 21
Ostravský deník k otázkám kultury a osvěty (1902–1941)
 ČSIM, 16, 1967, řada B, č. 2, s. 133–144
 Bibliografie článků o kultuře a osvětě všeobecně, knihovnách a čtenářích, muzeích a vědeckých institucích, přednáškách a kursech, slavnostech a oslavách, výstavách, časopisech a novinářích, tiskárnách.
- HLAWICZKA, Karol 22
Příspěvek k řešení problematiky rytmu v lidových melodiích Těšínského Slezska
 ČSIM, 24, 1975, řada B, č. 2, s. 135–146
 Lidovou hudbu Těšínského Slezska chápe autor jako výsledek vzájemných česko-polských vztahů, které dokumentuje vývojem rytmu ionicus minor, mazurkového rytmu a rytmu

polonézového, majících vliv na melodiku lidových písní. Autor vychází ze sbírky Josefa Mojžíška *Sbírka lidových písní z Těšínského Slezska* a sbírky Jaromíra Gelnara a Oldřicha Sirovátky *Slezské písně z Třinecka a Jablunkovska*. Notová a obrazová příloha.

HRABALOVI, Olga a František 23

K některým Janáčkovým úpravám lidových písní z let 1908–1912

ČSIM, 25, 1976, řada B, č. 1, s. 14–28

Rozbor a datování Janáčkových skladeb: 5 národních písní pro mužský sbor s průvodem harmonia neb klavíru, 5 tanečních písní pro zpěv a klavír a 4 skici lidových balad pro zpěv a klavír, které vznikly v době jeho působení v pracovním výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku. V příloze fotografie, korespondence, notové záznamy.

HRBKOVÁ, Růžena 24

Šternberská keramika ve Slezském muzeu v Opavě

ČSIM, 6, 1957, řada B, č. 2, s. 69–71

Charakteristika znaků olomučanské a šternberské keramiky a popis šternberské keramiky zastoupené ve sbírce Slezského muzea. Fotografie sbírkových předmětů v příloze.

CHRISTOVÁ-KLIMEŠOVÁ, Eva – ORLÍK, Josef – VACHOVÁ, Zdena 25

Ztráty ve sbírkách Slezského muzea způsobené poslední válkou

ČSIM, 9, 1960, řada B, č. 1, s. 55–64

Přehled ztrát cechovních památek, řemeslnického nářadí a drobných výrobků (autorkou národopisné části Zdena Vachová).

INDRA, Bohumír 26

Barokní řezbáři a sochaři Weissmanové ve Frýdku

ČSIM, 37, 1988, řada B, č. 3, s. 266–275

Rodina řezbářů a stavitelů dřevěných barokních kostelních oltářů, kazatelnic, křtitelnic a oltářních soch na Těšínsku, Horním Slezsku a v přilehlých oblastech severovýchodní Moravy. Katalog zjištěných prací v příloze.

JISL, Lumír 27

Výstavy Slezského musea v Opavě od osvobození do r. 1951

ČSIM, 1, 1951, řada B, č. 1, s. 25–32

Mj. informace o výstavě *Lidová malba na skle ve Slezsku* v březnu a dubnu 1948 a výstavě *Lidová malba a plastika*, pořádaná od prosince 1948 do února 1949.

KADUCH, Miroslav 28

Komorní cyklus lidových písní severomoravských Václava Kálíka

ČSIM, 39, 1990, řada B, č. 1, s. 70–82

Analytická studie zaměřená na umělecké úpravy a rozbor *Lidových písní severomoravských* hudebního skladatele a opavského rodáka Václava Kálíka, jejichž melodicko-rytmický základ pochází z rukopisné sbírky českého folkloristy Bohuslava Indry. Notový záznam v příloze.

KALUS, Jaromír – ŽÁČEK, Rudolf 29
Vznik a vývoj muzejnictví na Frýdecku, Místecku a Jablunkovsku v letech 1908–1945
ČSIM, 37, 1988, řada B, č. 2, s. 158–179

Vznik a vývoji muzeí a muzejní činnosti ve zkoumaném období a regionu. Slezského národopisného sdružení *Sedlišťané*, pobočky Československého zemědělského muzea ve Frýdku, Městského muzea ve Frýdku, pobočky Slezské musejní společnosti v Jablunkově. Soukromá sbírka J. L. Mikoláše v Raškovicích. Městské museum v Místku, Památník osvobození v Místku, Muzeum Leoše Janáčka v Hukvaldech a Muzeum ve Frýdlantě nad Ostravicí.

KALUS, Jaromír – ŽÁČEK, Rudolf 30
Vývoj muzejnictví na Frýdecku, Místecku a Jablunkovsku v letech 1945–1963
ČSIM, 38, 1989, řada B, č. 1, s. 29–44

Navazuje na záznam 29. Muzejní činnost v Lašském muzeu ve Frýdku-Místku, Slezské národopisné jizbě v Bašce, Městském muzeu v Jablunkově, Krajském muzeu ve Frýdlantě nad Ostravicí, Národopisném památníku v Dolních Domaslavicích, Muzeu Leoše Janáčka v Hukvaldech a Srubu Petra Bezruče v Ostravicí.

KLIMEŠOVÁ, Eva 31
Habánské fajánse ve sbírkách Slezského muzea v Opavě
ČSIM, 31, 1982, řada B, č. 3, s. 233–238

Podrobný katalog sbírkového fondu (obsahuje popis, rozměry, inventární číslo, způsob nabytí a odkaz na odbornou literaturu).

KLIMEŠOVÁ, Eva 32
Proskovská manufaktura fajansí
ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 1, s. 74–85

Okolnosti vzniku a historie manufaktury. Účast cizích (zahraničních) pracovníků-specialistů. Druhé, nejdůležitější období činnosti po převzetí rodem Ditrichštejnů. Sledovány počty a původ zaměstnanců, jejich mzdové podmínky. Výroba, suroviny a vybavení manufaktury, nastíněny jsou i obchodní styky a možnosti odbytu. Vývoj je sledován až do postupného úpadku výroby fajansí po prodeji panství a manufaktury pruskému státu.

- KLIMEŠOVÁ, Eva 33
Charakteristika proskovské fajánse
ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 2, s. 141–158
Charakteristika produkce na základě vyhodnocení výrobků dochovaných v československých a polských sbírkách, jejich časové zařazení. Blíže si autorka všimá tvarosloví základních typů nádob a plastik, jejich kvality, dekorativních prvků, barev i námětů. Obrazový materiál v příloze.
- KLIMEŠOVÁ, Eva 34
Podkladové materiály pro určování proskovské fajánse
ČSIM, 23, 1974, řada B, č. 1, s. 38–59
Materiálová studie, zaměřená na značky proskovské fajánse, návrháře a technické pracovníky manufaktury (malíři, modeléři a točíři, vypalovači a dělníci bez bližšího určení). Podstatnou část studie tvoří soupis nejtypičtějších dochovaných proskovských výrobků ve formě katalogu. Přílohu tvoří opis z nezjištěného originálu o sortimentu výroby proskovské manufaktury, uloženého ve Slezském muzeu v Opavě.
- KLOS, Miroslav 35
Listy poddaných vsetínského panství z první poloviny 18. století
ČSIM, 12, 1963, řada B, č. 2, s. 119–123
Na základě důkladného rozboru obsahu listů poddaných vsetínského panství ukazuje autor na jejich význam pro poznání vývoje Vsetínska v 1. polovině 18. století.
- KLOS, Miroslav 36
Odborní zaměstnanci kopřivnické keramické továrny v letech 1813–1918
ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 2, s. 124–138
Rozbor dosavadní literatury věnující se tématu. Na základě studia církevních matrik charakterizovány jednotlivé profese: hrnčíři, modeláři, vzoraři a štukatěři, kamnáři, dělníci a nádeníci.
- KLOS, Miroslav 37
Sociální poměry dělnictva kopřivnické keramické továrny v letech 1813–1918
ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 2, s. 161–168
Pracovní a platové podmínky dělnictva kopřivnické keramické továrny, jeho sociální poměry, společenské postavení, možnosti kulturního využití a sebevzdělání v obci. Počátky sociálního uvědomování a sdružování. Počty zaměstnaných dělníků, jejich teritoriální a sociální původ, zaměstnávání žen, výuka učňů, jejich platové poměry a životní podmínky.

- KÖNIGOVÁ – KUDĚLKOVÁ, Alena 38
Městské a zámecké muzeum v Javorníku
 ČSIM, 1, 1951, řada B, č. 2, s. 60–61
 Charakteristika národopisné sbírky, která tvoří nejcennější část sbírek muzea.
- KROČEK, Miloslav 39
Vodní mlýny a mlynáři ve staré Ostravě
 ČSIM, 35, 1986, řada B, č. 3, s. 210–227
 První zmínky a historie mlýnů v Ostravě, jejich daňové zatížení i zisky. Mlynářská cechovní organizace. Obsah mlýnského řádu moravského vydaného roku 1759 Marií Terezií a všeobecného řádu mlýnského císaře Františka vydaného roku 1814. Magistrátní korespondence s mlynáři. Jednotlivé mlýny, mlynáři a jejich osudy zpracované na základě archívních pramenů. Situační plán s mlýny v Moravské Ostravě a Přívoze, plán valchy a mlýna v Přívoze soukenického cechu v Moravské Ostravě a v příloze.
- KUNZ, Ludvík 40
Hudecko cimbálová muzika na Kravařsku z přelomu 18. a 19. století
 ČSIM, 30, 1981, řada B, č. 2, s. 129–136
 Etnografický a hudebně ikonografický popis a ikonologický rozbor kolorované kresby svatebního průvodu, oděvu svatebčanů a svatebních hostů, skupiny hudeců. Bližší seznámení s tradicí hudecko cimbálové muziky z přelomu 18. a 19. století. Obrazová příloha.
- MALURA, Miroslav 41
Rozbor Janáčkových Lašských tanců z hlediska folklórní provenience tematického materiálu
 ČSIM, 30, 1971, řada B, č. 1, s. 22–27
 Rozbor hudební struktury Lašských tanců (Starodávny I, Požehnaný, Dymák, Starodávny II, Čeladenský, Pilky). Určení tanců tematicky na folklórním vzoru zcela závislých (Starodávny I, Požehnaný a Čeladenský), čísel částečně inspirovaných folklórním materiálem a tanec Dymák bez vztahu k původnímu lašskému prostředí. Notový záznam v příloze.
- MALURA, Miroslav 42
Písňová sbírka z počátku 19. století
 ČSIM, 13, 1964, řada B, č. 2, s. 192
 Zpráva o nálezů písňového sborníku z 20. let 19. století s názvem *Elementaris Liber*.
- (mal.) [Malura, Miroslav] 43
České písně ve zpěvníku „Elementaris Liber“
 ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 2, s. 174
 Stav badání a upozornění na písňové texty s prvky opavského nářečí.

MELZER, Miloš 44
Derivace tradičních výročních obyčejů v novoosídlenecké vesnici (na příkladu Leskovce nad Moravicí, okres Bruntál)

ČSIM, 38, 1989, řada B, č. 1, s. 57–68

Studie sleduje současnou a předcházející podobu výročních obyčejů a způsob jejich dodržování na příkladu Leskovce nad Moravicí (okres Bruntál), kde došlo po roce 1945 k etnické výměně obyvatelstva. Autor se zaměřil na dokumentaci dvou lidových zvyků – masopustní obchůzky a stavění a především kácení máje, při kulturním integračním procesu získala rozhodující postavení skupina Valachů ze Zděchova (okres Vsetín), což mělo vliv na způsob organizace těchto zvyků. Dále sleduje a porovnává význam masopustní obchůzky a jarního máje ve Zděchově před odchodem osídlenců do pohraničí, současný stav zvyků ve Zděchově a poválečný i současný stav těchto zvyků v Leskovci nad Moravicí.

MELZER, Miloš 45
Matice opavská a Národopisná výstava československá v roce 1895. K 90. výročí

ČSIM, 34, 1985, řada B, č. 3, s. 201–211

Působení Matice opavské, založené v roce 1877, jako významného obrozeneckého činitele v rakouské části Slezska. Vyzvednuty především její zásluhy na kulturním poli, které vedly k uspořádání Opavské národopisné výstavy v září 1893. Okolnosti realizace a průběh výstavy, včetně popisu z etnografického hlediska zajímavých předmětů, doprovodných akcí a jejího hodnocení. Výstava položila základ etnografickému fondu matičního muzea a byla impulsem k vytvoření matičního národopisného odboru, který zajišťoval účast Slezska na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895. Autor studie věnuje pozornost ne příliš zdařilému způsobu prezentace lidové kultury českého Opavska.

MYŠKA, Milan 46

Způsob života domácích tkalců v slezsko-moravské plátenické oblasti před nástupem průmyslové revoluce ve světle pozůstalostních spisů. Materiálová studie o tkalcovských lokalitách Edrovice a Horní Město v I. polovině 19. století

ČSIM, 34, 1985, řada B, č. 2, s. 151–175

Mikroanalýza pozůstalostních spisů zemřelých tkalců dvou typických tkalcovských lokalit: vesnice Edrovice a městečka Horní Město na panství Janovice u Rýmařova ze 20. až 40. let 19. století a využití pramene při výzkumu historického vývoje „způsobu života“ profesně přesně vymezené skupiny obyvatelstva. Členěno do tematicky členěných kapitol, věnovaných sociálně ekonomické charakteristice tkalcovských lokalit, základním rysům populačního vývoje, majetkovým poměrům, organizaci výroby a výrobním vztahům, domu a vybavení domácnosti tkalců i jejich oděvu.

- NOUŠOVÁ, Jitka 47
II. celostátní pracovní porada musejníků-etnografů
 ČSIM, 7, 1958, řada B, č. 2, s. 121–123
 Zpráva o sjezdu v Bystřičce u Valašského Meziříčí ve dnech 24.–28. května 1958.
- NOUŠOVÁ, Jitka 48
Národopisná výstava v Orlové r. 1894. Příspěvek k počátkům slezského národopisu
 ČSIM, 13, 1964, řada B, č. 1, s. 85–90
 Příprava národopisné výstavy a doprovodných akcí, počet návštěvníků, celkové hodnocení a přínos. Příloha: Vzpomínka Jana Konečného z Orlové a seznam exponátů z Ostravského muzea vystavených v roce 1894 v Orlové. Fotografie v příloze.
- NOUŠOVÁ, Jitka 49
Bydlení v Ostravsko-karvinském revíru
 ČSIM, 14, 1965, řada B, č. 1, s. 64–70
 Výstup z projektu „Bydlení dělnictva Vítkovických železáren“, který byl součástí národopisného výzkumu Ostravsko-karvinského revíru realizovaného ÚEF ČSAV. Charakteristika bydlení hutníků na vesnici. Změny v bydlení v koloniích, dělnické domky a jejich interiéry. Mj. Salmovská hornická kolonie na Slezské Ostravě.
- NOUŠOVÁ, Jitka 50
Muzejní expozice na frýdeckém zámku
 ČSIM, 13, 1964, řada B, č. 2, s. 198
 Národopisná část expozice tvořená materiálem z 18. a 19. století.
- NOUŠOVÁ, Jitka 51
Národopisná výstava v českotěšínském muzeu
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 2, s. 190
 Výstava k 20. výročí založení národopisného spolku Slezan a k 70. výročí Národopisné výstavy československé v Praze 1895. Doplněno obrazovým materiálem v příloze.
- ORLÍK, Josef 52
Z gruntovnic beskydské obce Morávky z let 1650–1850
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 1, s. 42–49
 Na základě studia českých zápisů v gruntovních největší beskydské obce zpracován přehled českých výrazů v obecném označování pozemků, názvy hospodářského zařízení, pojmenování částí hospodářských a obytných budov, zvířectva, plodin a stromů, ceny produktů. Některé jazykové zvláštnosti.

- ORLÍKOVÁ, Herta 53
Konzervování křížové cesty z Heltínova
ČSIM, 14, 1965, řada B, č. 1, s. 74
Zpráva.
- ORLÍKOVÁ, Herta 54
Poznámky ke konzervaci lidových obrázků
ČSIM, 17, 1968, řada B, č. 2, s. 187–188
Problematika konzervace obrázků na skle. Charakteristika nevhodných metod, které zapříčiňují jejich degradaci, nové poznatky z praxe.
- OTTO, Karel 55
65 let Jaroslava Žíly-Lipjana
ČSIM, 6, 1957, řada B, č. 2, s. 118–119
Životní jubileum ředitele Okresního muzea v Novém Jičíně, dlouholetého národopisného a vlastivědného pracovníka.
- PAVELČÍK, Jiří 56
Několik nových poznatků k průběhu masopustních zvyků na Opavsku
ČSIM, 35, 1986, řada B, č. 3, s. 247–256
Na základě výzkumu masopustních zvyků na Opavsku stanoveny regionální odlišnosti ve dvou oblastech: 1) oblast severně od řeky Opavy, reprezentovaná Hlučínskem, na níž masopustní zvyky prakticky zanikly a udrželo se pouze „*chování basy*“ uzavírající plesovou sezónu; 2) oblast jižně od řeky Opavy, na níž se dochovaly průvody masek a masky zvířat. Večer masopustní veselí vrcholí *klevetníkem* – pochováváním basy. Dosažené výsledky poté autor využívá ke srovnání s oblastí s nejlépe dochovanými tradičními „*fašankovými*“ zvyky – východní Moravou (oblast východního Slovácka – širšího Uherskobrodská), a to ve všech jednotlivých jevech.
- PAVELČÍK, Jiří 57
Etnografie a prehistorie
ČSIM, 31, 1982, řada B, č. 1, s. 92–93
Diskusní příspěvek přednesený na sympoziu slovenských archeologů a etnografů v březnu roku 1976.
- PEŘICH, Leopold 58
K sedmdesátinám Dr. Karla Černohorského
ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 2, s. 97–103
Charakteristika vědeckého přínosu Karla Černohorského k uměleckohistorickému a etnografickému bádání.

- PFAFFOVÁ, Jitka 59
Lidová architektura a budování muzea v přírodě
 ČSIM, 10, 1961, řada B, č. 2, s. 115–120
 Výbudování skanzenu jako možnost záchrany ohrožených objektů lidové architektury. Nutnost podrobné etnografické a technické dokumentace vybraných objektů. Seznam objektů navržených pro Valašské muzeum v přírodě. Nákrasy vybraných staveb a jejich fotografie v příloze.
- PFAFFOVÁ, Jitka 60
„Lid v pěti generacích“ – expozice Národopisného ústavu Moravského muzea
 ČSIM, 11, 1962, řada B, č. 1, s. 55–56
 Hodnocení nové muzejní expozice *Lid v pěti generacích* v Etnografickém ústavu Moravského muzea v Brně.
- PFAFFOVÁ, Jitka 61
Seminář muzejníků etnografů v Martině
 ČSIM, 10, 1961, řada B, č. 1, s. 74
 Seminář o dokumentaci současnosti v muzeích se konal ve SNM v Martině ve dnech 29.–30. září 1960.
- PLAČEK, Vilém 62
Slezské muzeum na cestě k překonání poválečného provizoria (1949–1955)
 ČSIM, 32, 1983, řada B, č. 1, s. 36–69
 Činnost v prvním poválečném období, členěno na kapitoly: Podmínky a předpoklady; Věda a výzkum; Sbírky; Osvěta; Odborná a metodická činnost. Pozornost věnována také národopisnému oddělení.
- PLAČEK, Vilém 63
Slezské muzeum na cestě k plnému rozvinutí své činnosti (1956–1960)
 ČSIM, 32, 1983, řada B, č. 2, s. 97–123
 Činnost ve druhé polovině 50. let 20. století, členěno na kapitoly: Podmínky a předpoklady; Věda a výzkum; Sbírky; Osvěta; Odborná a metodická činnost. Pozornost věnována také národopisnému oddělení.
- PLAČEK, Vilém 64
Slezské muzeum na cestě k podstatnému rozšíření své prestiže (1961–1965)
 ČSIM, 32, 1983, řada B, č. 3, s. 195–225
 Činnost v období rozvoje činnosti na celokrajské úrovni, členěno na kapitoly: Podmínky a předpoklady; Věda a výzkum; Sbírky; Osvěta; Odborná a metodická činnost. Činnost národopisného oddělení na poli odborného zpracování sbírek a výzkumů.

- PLAČEK, Vilém 65
Slezské muzeum v 2. polovině 60. let (1966–1970)
 ČSIM, 33, 1984, řada B, č. 1, s. 45–77
 Činnost v době počátků normalizace, výsledky odborné a metodické činnosti. Podmínky a předpoklady; Věda a výzkum; Sbírky; Osvěta; Odborná a metodická činnost. Vědecká a výzkumná činnost národopisného oddělení.
- PLAČEK, Vilém 66
Slezské muzeum na cestě konsolidace a dalšího rozvoje (1971–1975)
 ČSIM, 33, 1984, řada B, č. 3, s. 193–220
 Činnost v druhé polovině sedmdesátých let, s důrazem na společenskou a ideologickou angažovanost. Členěno na kapitoly: Podmínky a předpoklady; Věda a výzkum; Sbírky; Osvěta; Odborná a metodická činnost včetně národopisného oddělení.
- PLAČEK, Vilém 67
Slezské muzeum na cestě plánovitého rozvoje (1976–1980)
 ČSIM, 35, 1986, řada B, č. 1, s. 1–29
 Autor v pěti tematických kapitolách členěných podle hlavních úseků činnosti (podmínky a předpoklady, věda a výzkum, sbírky, osvěta, odborná a metodická činnost) popisuje rozvoj Slezského muzea v Opavě ve sledovaném období. V kapitolách rovněž mapována činnost a vývoj národopisného oddělení.
- red. 68
Osudy opavského muzejnictví a vznik Slezského musea v Opavě
 ČSIM, 1, 1951, řada B, č. 2, s. 33–58
 Ve studii je mj. zachycena charakteristika činnosti národopisného oddělení, jeho sbírek a sbírkové dokumentace slezské lidové kultury.
- REDAKCE (za spoluautorství V. Ficka a M. Sýkory) 69
K sedmdesátinám Aloise Zbavitele
 ČSIM, 8, 1959, řada B, č. 1, s. 60–61
 Jubileum významného kulturního a vlastivědného pracovníka.
- SATKE, Antonín 70
Doklady interetnických vlivů ve folklóru slezské oblasti
 ČSIM, 39, 1990, řada B, č. 2, s. 165–171
 Specifické projevy interetnických vztahů v slezské oblasti a jejich odrazu v lidové ústní slovesnosti. Na mnoha veršovaných i prozaických příkladech autor ukazuje různý stupeň interetnického napětí v různých historických epochách, od zcela neutrálních projevů, vyplývajících z běžného sousedského soužití dvou národností, až k proti okupační anekdotě.

- SUCHÁNKOVÁ, Miroslava 71
Životní jubileum dr. Zdenky Vachové
 ČSIM, 41, 1992, řada B, č. 3, s. 285–287
 Jubileum etnografky Slezského muzea Zdeny Vachové. Doplněno bibliografií za léta 1950–1988.
- SVÁTEK, Josef 72
Z dějin poustevn ve Slezsku v 18. století
 ČSIM, 37, 1988, řada B, č. 1, s. 65–71
 Zpracováno na základě archívního materiálu o poustevnách ve Slezsku, které vznikaly v průběhu 18. století poblíž malých poutních kostelů či kaplí. Bližší seznámení s poustevnami a slezskými poustevníky působícími na historickém území Opavska, Krnovska, Nisska a Těšínska, v status minor Albrechtice, Bruntál a v osoblažském panství.
- STEINMETZ, Karel 73
Vliv některých slezských fenoménů na utváření Janáčkova vyzrálého kompozičního stylu sborového
 ČSIM, 27, 1978, řada B, č. 2, s. 134–144
 Aspekty utváření Janáčkova sborového kompozičního stylu – vliv Pavla Křížkovského, sociální poezie Petra Bezruče a lašského nářečí, podíl Janáčkova studia lidové písně, zvláště lašské na vzniku jeho *sčasovací teorie* a přímý vliv této teorie na Janáčkovu sborovou tvorbu.
- STEINMETZ, Karel 74
Janáčkovy teoretické názory na hudební rytmus a metrum
 ČSIM, 30, 1981, řada B, č. 1, s. 25–43
 Janáčkovy myšlenky z této oblasti hudební teorie, které autor utřídil a okomentoval. Věnuje se rovněž folklorní problematice. Janáček své názory na rytmus formuloval na základě studia lidové písně a nápěvků řeči a zkoumáním harmonických jevů. Autor poukazuje krom jiného i na folkloristické studie, ve kterých si Janáček všiml vzniku časovek v nápěvcích i lidové písni. Studie zahrnuje notovou přílohu.
- STRÁNSKÁ, Drahomíra 75
Súsky, skřinky a štrychy na východní Moravě a ve Slezsku
 ČSIM, 11, 1962, řada B, č. 1, s. 1–20
 Charakteristika *súsku* jako jedné z archaických součástí lidového inventáře používaných zejména k uložení obilí, mouky a šatstva na poměrně rozsáhlém území. Typický kus nábytku pro Těšínsko, Valašsko a Slovácko. Způsob výroby, výrobci a uživatelé. Popis konstrukce dvou typů *súsků* – ze štípaných součástí a s použitím úzkých sloupků. Odkazy na muzejní sbírky. Regionální varianty pojmenování. Nákresy, fotografie a mapa v příloze.

- STRÁNSKÁ, Drahomíra 76
Súsky – sloupkové truhly v evropských zemích
ČSIM, 11, 1962, řada B, č. 2, s. 81–102
Vývoj *súsků* v souvislosti s prostředím, se systémem produkce plodin a podmínkami života. Srovnávací historický materiál ze Slovenska, Polska, západní Ukrajiny, Rumunska, Maďarska, Itálie, alpské oblasti, Švýcarska, Německa, Norska a Švédska. Odkazy na středověké truhly v Anglii a příklady ze starověké kultury. Základy teorie o přejímání vlivů. Nákresy a fotografie v příloze.
- STRÁNSKÁ, Drahomíra 77
O vývoji truhel zvaných sússek a skřiňka
ČSIM, 12, 1963, řada B, č. 1, s. 39–62
Zásadní studie k funkci a významu obou kusů nábytku v tradiční lidové kultuře. Úvahy o vzájemných souvislostech mezi oběma typy. Popsán vývoj truhel na základě srovnávacího studia materiálu, jejich sloupkové konstrukce, technika zhotovení; otázka tvaru víka a jeho sestavení, problematika pojmenování, výzdoba. Uplatnění řemeslnické produkce. Regionální varianty pojmenování. Obrazová příloha a mapa.
- STRÁNSKÁ, Drahomíra 78
Tři příspěvky ke studiu lidového oděvu na Hané a severovýchodní Moravě
ČSIM, 13, 1964, řada B, č. 2, s. 127–145
Text obsahuje části: Příborské doklady lidového oděvu z 18. století; Mužské oděvací plachty a Dvě rytiny J. S. Capieuxe jako doklad oděvu Hanáků. Zpracováno s využitím historických ikonografických pramenů ke studiu hanáckého a východomoravského kroje na příkladu obrazů lidového oděvu z 18. století umístěných v příborském kostele (obraz sv. Isidora, obraz sv. Vendelína), dvou dřevěných plastik z betléma zachycujících mužské oděvací plachty a dvou rytin Hanáků od J. S. Capieuxe. Obrazové přílohy.
- ŠEFČÍK, Erich 79
Počátky hamerní osady Ludvíkov u Vrbna
ČSIM, 28, 1979, řada B, č. 1, s. 48–53
Okolnosti založení hamerní osady Ludvíkov, která se stala v 18. století centrem výroby a zpracování surového železa v jesenické oblasti. Na základě důkladného studia literatury a dostupného archívního materiálu se autor vyjadřuje mimo jiné k životním podmínkám obyvatelstva, původu jména osady a osadníků a objasňuje hospodářské poměry v Ludvíkově v druhém desetiletí 18. století.

- ŠTĚPÁN, Václav 80
Kaple sv. Josefa v Podlesí (okr. Bruntál) – zapomenutá památka lidové architektury a možnost jejího nového využití
ČSIM, 42, 1993, řada B, č. 3, s. 259–262
Historie roubeného objektu sakrální lidové architektury – kaple sv. Josefa s přilehlým bývalým hřbitovem na hřebenu nad osadou Podlesí, a to od plánování a výstavby v roce 1748 až do dnešních dnů. Autorem nastíněny možnosti nového využití a zápisu do státního seznamu nemovitých kulturních památek.
- TÉMA, Bedřich 81
Mluva koksářů na Ostravsku
ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 1, s. 77–81
Věnováno mluvě ve 4 nářečních oblastech: západotěšínské (Orlová – Lazy, Karviná, Trinec), lašské (šest koksoven v Ostravě), pro srovnání hanácké (Zbýšov západně od Brna) a středočeské (Kladno).
- TÉMA, Bedřich 82
Mluva koksářů na Těšínsku
ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 2, s. 171–174
Navazuje na studii téhož autora – viz záznam 81. Oblast východního Těšínska.
- TÉMA, Bedřich 83
Mluva zaměstnanců železnic na severním Těšínsku
ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 2, s. 156–164
Jazykový materiál byl sbírán příležitostně od konce druhé světové války a soustavně v roce 1968, kdy byl výzkum ukončen. Celkem bylo sebráno 2872 výrazů (bez hláskových a slovotvorných). Doplněno seznamem zkratk a literatury.
- TÉMA, Bedřich 84
Mluva pracovníků v zemědělství na severním Těšínsku
ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 1, s. 62–70
Se sběrem materiálu započal autor již několik let před druhou světovou válkou, pokračoval v něm po válce a dokončil ho v roce 1969 soustavným výzkumem mluvy zaměstnanců státních statků, statků. Rekultivace v OKD a zemědělských družstev.
- TUREK, Adolf 85
K užší spolupráci mezi muzei a archívy
ČSIM, 9, 1960, řada B, č. 2, s. 129–132
Návrhy jak využít archívní prameny pro národopisné bádání.

- URBANEC, Jiří 86
Beletristické dílo Milana Rusinského
ČSIM, 21, 1972, řada B, č. 1, s. 66–77
Milan Rusinský je představitelem slezské prózy z třicátých a počátku čtyřicátých let, který ve svých románech věnoval zvláštní pozornost způsobu života na Ostravsku, zejména obrazům slezské dědiny, kterou vykreslil bohatým jazykem.
- URBANEC, Jiří 87
Fran Směja – spisovatel opavského Slezska
ČSIM, 43, 1994, řada B, č. 1, s. 78–85
Životní osudy a literární tvorba Františka Směji, jehož prozaické dílo zachycuje vesnické prostředí v okolí Opavy, časté je rovněž využití lašského nářečí.
- VACHOVÁ, Zdena 88
Národopisec k dílu Ludmily Hořké
ČSIM, 9, 1960, řada B, č. 1, s. 34–45
Národopisné a folkloristické aspekty literárního díla významné autorky z Hlučínska, její zprávy o domu a kultuře bydlení, zaměstnání, zvykoslovném roce, lidové stravě, vlivech na vývoj lidové kultury, vývoji ženského oděvu. Doklady slovesné tvorby, postavení jedince uvnitř daného kolektivu. Fotografie Ludmily Hořké.
- VACHOVÁ, Zdena 89
K úkolům etnografie v muzeích
ČSIM, 13, 1964, řada B, č. 1, s. 57–64
Otázka erudice a tvůrčí vědecké práce na specializovaných pracovištích muzeí; metodologické a teoretické možnosti etnografie z hlediska požadavků muzeologie. Úkoly současné etnografie by měly být zaměřeny na odborné zpracování sbírek a jejich prezentaci. Otázka poměru etnografie k historii, požadavek komplexního pohledu na problematiku lidové kultury, postavení etnografie v systému věd.
- VACHOVÁ, Zdena 90
Opavsko, Těšínsko: vývoj etnografických oblastí
ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 2, s. 108–127
Zásadní studie k dané problematice je rozvržena do tří částí: v první se autorka zabývá vývojem politických hranic (historický pohled), v druhé části osídlením, ale také národnostními a jazykovými hranicemi a ve třetí části vymezuje Opavsko a Těšínsko jako pojmy etnografické. K formování svých názorů využívá také fakta historická, demografická, kriticky hodnotí prameny etnografické.

VACHOVÁ, Zdena <i>Slezské lidové malby na skle I</i> ČSIM, 16, 1967, řada B, č. 1, s. 70–84	91
VACHOVÁ, Zdena <i>Slezské lidové malby na skle II</i> ČSIM, 16, 1967, řada B, č. 2, s. 103–123	92
VACHOVÁ, Zdena <i>Slezské lidové malby na skle III</i> ČSIM, 17, 1968, řada B, č. 1, s. 45–62	93
VACHOVÁ, Zdena <i>Slezské lidové malby na skle IV. Systematika</i> ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 2, s. 113–123	94
VACHOVÁ, Zdena <i>Slezské lidové malby na skle V – Genetika</i> ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 2, s. 110–125	95
VACHOVÁ, Zdena <i>Lidová malba na skle jako historický proces. Slezská lidová malba na skle VI</i> ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 1, s. 22–49	96
VACHOVÁ, Zdena <i>Závislost na sklárnách? Slezská lidová malba na skle VII/1</i> ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 2, s. 134–140	97
VACHOVÁ, Zdena <i>Malíři a dílny. Slezská lidová malba na skle VII/2</i> ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 2, s. 159–169	98
VACHOVÁ, Zdena <i>Metodika určování provenience lidové malby na skle. Slezská lidová malba na skle VII/3</i> ČSIM, 23, 1974, řada B, č. 2, s. 130–148	99
VACHOVÁ, Zdena <i>Datování lidových obrazů na skle. Slezská lidová malba na skle VIII</i> ČSIM, 24, 1975, řada B, č. 1, s. 43–59	100

- VACHOVÁ, Zdena 101
Technologie lidové malby na skle. Slezská lidová malba na skle IX
 ČSIM, 24, 1975, řada B, č. 2, s. 147–158
- VACHOVÁ, Zdena 102
K ikonologii a ikonografii lidové malby na skle
 ČSIM, 26, 1977, řada B, č. 1, s. 39–57
- VACHOVÁ, Zdena 103
Ještě k ikonologii a ikonografii lidové malby na skle. Slezská lidová malba na skle X
 ČSIM, 26, 1977, řada B, č. 2, s. 156–170
- VACHOVÁ, Zdena 104
K ikonologii a ikonografii lidové malby na skle závěrem. Slezská lidová malba na skle
 ČSIM, 27, 1978, řada B, č. 2, s. 161–187
- VACHOVÁ, Zdena 105
Slezská lidová malba na skle ve vztahu k středoevropským provenienčním oblastem. Slezská lidová malba na skle XI
 ČSIM, 28, 1979, řada B, č. 2, s. 140–152
- VACHOVÁ, Zdena 106
Lidová malba na skle jako výtvarná a společenská kategorie. Část I
 ČSIM, 30, 1981, řada B, č. 1, s. 44–60
- Soubor studií vedených pod čísly 91–106 je výsledkem dlouhodobého výzkumu významné části jevů lidového umění výtvarného a lidové zbožnosti. Výzkumný úkol byl řešen jako dílčí úkol státního výzkumu *Vývoj lidové kultury v českých zemích a na Slovensku*. Jednotlivé kapitoly vychází z hluboké znalosti sbírkového fondu Slezského zemského muzea a dalších muzeí na českém a moravském území. Poprvé je věnována pozornost filosofickým základům obliby obrazů na skle a jejich úloze v rolnických rodinách. Významné části prezentují metodu vyhodnocení, klasifikace, lokace a datování kolekcí obrazů na skle v muzeích s ohledem na skutečnost, že se jedná o tvorbu dílenskou, ukončenou a produkovanou na objednávku pro poutníky do významných mariánských lokalit. Charakteristika regionálních dílen z hlediska ikonografie, dekorativnosti pozadí, techniky podmalby a dostupnosti produkce. Stereotypy v ikonografii. Vzájemné ovlivňování mistrů a dílen z hlediska chronologického, které nebylo dosud zohledněno. Problematika otázek předlohy a tzv. výpůjček, invence a epigonství, aktivní tvořivé účasti a mechanické reprodukce vzorů, otázky individuální tvorby a kolektivní produkce. Rozbor jednotlivých složek lidové malby na skle.

Obsah jednotlivých studií je dobře využitelný při katalogizaci muzejních sbírek obrazů na skle.

Podrobný rozbor ikonologie a ikonografie lidové malby na skle – přiblížení ikonologických principů trojjediného křesťanského Boha a ikonografických znaků jeho tří podob, principů mariánského kultu. Zpracování tematiky křesťanské ikonografie, věnované zejména postavám křesťanských světců, jejich ztvárnění v lidovém prostředí a tím i možné odchylky od schématu.

Vyjádření k některým dílčím otázkám: shrnutí a vyhodnocení dříve zveřejněných badatelských výsledků, problematika nejasnosti kritérií, typologické klasifikace a odborné terminologie, formáty a způsob rámování obrazů. Na základě současného stavu konkrétních a ověřených informací autorka vymezuje postavení slezské lidové malby na skle v komplexu středoevropské tvorby.

Fotografické přílohy čerpají ze sbírky Slezského muzea a dalších muzeí. Syntetické shrnutí poznatků z výzkumu podpořeno zestručněným diagramem s vymezením postavení slezské a severomoravské malby ve vztahu k dokladům sousedních provenienčních okruhů – k obrazům z jižní Moravy, východních Čech a Dolního Slezska.

VACHOVÁ, Zdena 107
Přínos Karla Černohorského k muzejní etnografii. Kosmdesátinám dr. K. Černohorského
 ČSIM, 25, 1976, řada B, č. 2, s. 97–101

Činnost Karla Černohorského v oblasti dokumentace a výzkumu lidové kultury (doplňování sbírkového fondu Slezského muzea o doklady lidové kultury z Opavska, Hlučínska a Těšínska.) Badatelský přínos v oblasti studia lidové malby a plastiky, kroje, keramiky, zaměstnání. Rekapitulace dějin českého etnografického muzejnictví ve Slezsku.

VACHOVÁ, Zdena 108
Těšínské skrynty
 ČSIM, 29, 1980, řada B, č. 2, s. 180–186

Těšínské skrynty – pásy barevné výšivky, které se našivaly kolem krčního výstřihu a rukávů na košilky (rukávce) ženského kroje z Těšínska. Rozbor techniky, objasnění funkce, vymezení časového období a výskytu. Tři hypotézy pro výklad geneze skryntové techniky: orientální původ, nezávislý vznik v několika od sebe navzájem izolovaných místech, unikátní samostatný objev vyšivačské techniky v podhůří těšínských Beskyd. Obrazová příloha.

Z. V. [Vachová, Zdena] 109
Doc. Józef Ligęza zemřel
 ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 1, s. 87

Nekrolog významného folkloristy.

- VACHOVÁ, Zdena 110
Dvě národopisné výstavy v Ostravě
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 2, s. 188–189
 Výstavy *Slezské lidové umění* a *Národopis moravskoslezských Beskyd* v Městském muzeu v Ostravě. Doplněno fotografickou dokumentací.
- VACHOVÁ, Zdena (za spolupráce J. DUDY, E. KLIMEŠOVÉ a V. ŠIKULOVÉ) 111
Městské muzeum ve Štramberku
 ČSIM, 8, 1959, řada B, č. 2, s. 131–133
 Také charakteristika národopisné části expozice.
- VACHOVÁ, Zdena 112
Na rozloučenou s doc. dr. Drahomírou Stránskou
 ČSIM, 13, 1964, řada B, č. 2, s. 197–198
 Nekrolog a hodnocení vědecké práce Drahomíry Stránské.
- VACHOVÁ, Zdena 113
Josef Vydra „Die Hinterglasmalerei“ – Volkskunst aus tschechoslowakischen Sammlungen, Rezension in der „Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde“, Neue Serie Band XII, Wien 1958
 ČSIM, 17, 1968, řada B, č. 1, s. 81–84
 Reakce na recenzi knihy J. Vydry *Die Hinterglasmalerei*, kterou zveřejnil F. Knaipp. Autorka upozorňuje na metodologické a teoretické nedostatky statě. Zpráva v němčině a české resumé.
- VACHOVÁ, Zdena 114
Konference o lidovém výtvarném umění
 ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 1, s. 83–85
 Hodnocení konference na téma *Ludové výtvarné umenie* konané ve dnech 30. 9. až 2. 10. 1969 na Oravské přehradě. Autorka hodnotí přednesené příspěvky.
- VACHOVÁ, Zdena 115
Křížová cesta z Heltínova (okres Nový Jičín)
 ČSIM, 14, 1965, řada B, č. 1, s. 72–73
 Soubor 14 obrazů, malovaných olejem na plechu, které představují zajímavý doklad lidové výtvarné produkce, která připomíná lidovou malbu na skle. Doplněno obrazovou přílohou. Viz záznam 53.

- VACHOVÁ, Zdena – BAKALA, Jaroslav 116
Nová expozice v Městském muzeu v Ostravě
 ČSIM, 12, 1963, řada B, č. 2, s. 126
 Nová expozice *Ostravsko a jeho lid – po stopách práce, uhlí a železa*, využívala i etnografický materiál a zachytila problematiku lidové kultury širšího Ostravska.
- VACHOVÁ, Zdena 117
Nová expozice národopisného oddělení Národního musea v Praze
 ČSIM, 14, 1965, řada B, č. 1, s. 84–87
 Nová expozice podávala ucelený obraz lidové kultury Čechů a Slováků od nejstarších, muzejními prostředky postžitelných fází, až po dobu současnou. Doplněno obrazovou přílohou.
- VACHOVÁ, Zdena 118
Výstava lidových obrazů na skle v Brně
 ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 1, s. 80–83
 Recenze výstavy realizované v červnu až říjnu 1969 ve výstavních místnostech Etnografického ústavu Moravského muzea v Brně.
- VĚŘKA, Josef 119
Staré domové typy na horním toku Ostravice
 ČSIM, 14, 1965, řada B, č. 2, s. 114–130
 Výsledky záchranného výzkumu v zátopové oblasti Starých Hamrů a Ostravice, který byl ovlivněn budováním přehrady Šance. Popis zástavby obou obcí, rozbor a charakteristika konstrukce tradičního obytného domu (materiál, tesaři, konstrukce stěn, okna, dveře, štíty, střecha – krov, krytina, komíny), charakteristika půdorysu a topeniště. Fotografie a nákresy půdorysu a interiéru domu, konstrukčních detailů zhotovil J. Scheybal.
- VĚŘKA, Josef 120
Hospodářské stavby na horním toku Ostravice
 ČSIM, 27, 1968, řada B, č. 2, s. 118–124
 Zpráva ze záchranného výzkumu v zátopové oblasti přehrady Šance na Ostravici. Charakteristika dvora a hospodářských staveb – chlév a jeho konstrukce, stodola, sklepy, vodní zdroje. Fotografie a kresby J. Scheybala v příloze. Navazuje na studii pod č. 119.
- Výroční zpráva Slezského zemského muzea v Opavě za rok 2000* 121
 ČSIM, 50, 2001, řada B, č. 2, s. 97–161
 Zahrnuje rovněž výroční zprávu národopisného pracoviště s charakteristikou činnosti sbírkotvorné, vědeckovýzkumné, publikační, prezentační a kulturně výchovné.

- WIECEK, Adam 122
Česká města v kresbách B. B. Wenera
 ČSIM, 6, 1957, řada B, č. 1, s. 1–45
 Životopis a tvorba kreslíře, rytce a slezského kronikáře Bedřicha Bernarda Wenera. Hlavní pozornost zaměřena na jeho nejcennější a nejdůležitější dílo – ilustrovanou Topografii Slezska z let 1744–1758, která sestávala pravděpodobně z 5 či 6 velkých svazků in folio, obsahovala dějiny Slezska od nejdávnějších dob a zeměpisně – statistický popis jednotlivých míst s poznámkami o architektonických objektech, znázorněných na kresbách připojených k textu. Celek seřazen podle jednotlivých panství a dominií.
- Zpráva o činnosti oddělení věd společenských Slezského musea v Opavě za rok 1954* 123
 ČSIM, 4, 1954–1955, řada B, č. 1, s. 62–64
 Mj. charakteristika odborné, publikační a osvětové činnosti národopisného oddělení.
- ŽÁČEK, Rudolf 124
Kartografické zobrazení Pobeskydí ze 17. století
 ČSIM, 42, 1993, řada B, č. 1, s. 17–22
 Rozbor obsahu ručně kreslené mapy hukvaldského panství pravděpodobně z 2. poloviny 17. století s vyobrazením hor a horských pásem, vodních toků, lesů, hradů, měst a vesnic s detailnějším vykreslením významnějších nebo dominantních objektů – kostelů, šlechtických sídel, průmyslových a hospodářských objektů (hamry, pily, rybníky, vodní náhony ad.).
- ŽALOUDÍK, Václav 125
Vývoj dopravních, těžebních, obytných a pracovních poměrů ve vsetínských lesích
 ČSIM, 31, 1982, řada B, č. 2, s. 178–186
 Těžba dřeva ve vsetínském panství, vývojem dopravní sítě (vorová plavba dřeva, volná plávka dřeva, veřejné komunikace, železnice), obytné možnosti a pracovní podmínky.

Zprávy o literatuře

Redakce časopisu přistoupila od ročníku XV (1966) k zavedení rubriky stručných zpráv o odborné a vlastivědné literatuře z oboru společenských věd, vztahující se zcela nebo podstatnou mírou k regionu.

- A. G. – [Grobelný, Andělín] 126
Kalendarz śląski 1981. Ročník XX. Red. K. Kaszper a E. Świderová. Ostrava 1980, 192 s.
 ČSIM, 30, 1981, řada B, č. 2, s. 189–191

- ag - [Grobelný, Andělín] 127
Kalendarz Śląski 1979. Rocznik XVIII, Ostrava, 220 s. Redigovali D. Kadlubiec, J. Korzenny
 ČSIM, 30, 1981, řada B, č. 1, s. 96
- ag - [Grobelný, Andělín] 128
Kalendarz śląski 1987. Rocznik XXVI. Red. Piotr Przeczek a Otylia Toboła. Ostrava 1986, 224 s.
 ČSIM, 37, 1988, řada B, č. 3, s. 278–279
- (bn) – 129
Satke, Antonín: Současná žákovská anekdota ve Slezsku a na Ostravsku. Český lid, 60/1973, s. 70–85
 ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 2, s. 188
- B. G. [Gracová, Blažena] 130
Kalendarz śląski na rok 1976. Ročník XV. Redigovali Jan Korzenny a Daniel Kadlubiec. Vydalo nakladatelství Profil v Ostravě, 205 s.
 ČSIM, 25, 1976, řada B, č. 1, s. 93
- DAVÍDEK, Václav 131
Krandžalov, Dimitr: Valaši na Moravě. Materiály, problémy, metody. Praha 1963, 249 s.
 ČSIM, 14, 1965, řada B, č. 1, s. 88–90
- db- A 132
Haroková, Emilie: Lidová strava v okolí Havířova od druhé poloviny 19. století. Těšínsko 1968 č. 1, s. 11–13
 ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 2, s. 193–194
- g - [Grobelný, Andělín] 133
Kalendarz śląski 1985. Rocznik XXIV. Red. Pilte Przeczek a Otylia Toboła. Ostrava 1984, 192 s.
 ČSIM, 36, 1987, řada B, č. 3, s. 286
- GROBELNÝ, Andělín 134
Kalendarz śląski 1984. Rocznik XXIII. Ostrava 1983, 240 s.
 ČSIM, 34, 1985, řada B, č. 1, s. 90–91

- GROBELNÝ, Andělín 135
Kalendarz śląski 1989. Rocznik XXVIII. Red. Maria Grzegorz a Aleksandra Humel. Ostrava 1988, 176 s.
 ČSIM, 39, 1990, řada B, č. 1, s. 92–93
- GROBELNÝ, Andělín 136
Kalendarz śląski 90. Rocznik XXIX. Red. Otylia Toboła i Piotr Przeczek. Ostrava 1989, 224 s.
 ČSIM, 39, 1990, řada B, č. 1, s. 93–94
- GROBELNÝ, Andělín 137
Kalendarz śląski 91. Roč. XXX. Red. Henrika Bittmar a Jan Rywik. Český Těšín 1990, 256 s.
 ČSIM, 41, 1992, řada B, č. 3, s. 287–288
- gs- [Grobelný, Andělín] 138
Simonides, Dorota: Powstania śląskie we współczesnych opowiadaniach ludowych. Opole 1972
 ČSIM, 21, 1972, řada B, č. 2, s. 191
- Hubáček, Jaroslav 139
Nová dialektologická práce z oblasti Těšínska
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 2, s. 196–198
- jb- 140
Ficek, Viktor: Živná tradice českého lidu ve Slezsku. Slezský numismatik 1971 č. 8–10 (68–70) s. 29–35
 ČSIM, 21, 1972, řada B, č. 2, s. 191
- jkp 141
Józef Matuszczak: Studie nad kościołami drewnianymi na górnym Śląsku. Bytom 1989, 195 s. + 30 obr.
 ČSIM, 39, 1990, řada B, č. 1, s. 91–92
- kaM- 142
Veselská, J. – Žáček, R.: Kováři, zámečníci a nožíři ve Frýdku a v Místku v 16.–18. století. In: Práce a studie Okresního vlastivědného muzea ve Frýdku-Místku. Frýdek-Místek 1984, s. 23–35
 ČSIM, 34, 1985, řada B, č. 1, s. 94

- kaM - 143
Veselská, Jiřina: Bibliografie časopisu Těšínsko 1975–1984. Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek. Frýdek-Místek 1985, 136 s.
 ČSIM, 36, 1987, řada B, č. 3, s. 287–288
- ks- 144
Noušová, Jitka: Hornická osada. (Úvaha o potřebách a možnostech výzkumu hornických osad v souvislosti s dokumentací historického vývoje hornické osady Dolu Hlubina v Ostravě). Muzejní a vlastivědná práce, XIII/1975, č. 4, str. 185–194
 ČSIM, 25, 1976, řada B, č. 2, s. 192
- IDI – 145
Pitronová, Blanka: Těšínské salašnictví a problém počátků kapitalistického rozvrstvení vesnice. Slezský sborník 63/1965, č. 1, str. 58–83
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 1, s. 90–91
- IDI – 146
Plaček, Vilém: Hlučínsko 1938–1946 očima kroniky obce Chuchelné. Vlastivěda Severomoravského kraje – Opavsko č. 11, str. 1–6
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 1, s. 92–93
- LPs. [Pallas, Ladislav] 147
Balhar, Jan: Časové věty v slezskomoravských (lašských) nářečích. Slezský sborník 67/1969, s. 467–475
 ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 2, s. 191
- LPs [Pallas, Ladislav] 148
Balhar, Jan: Lašská nářečí v marburském archívu. Slezský sborník 66/1968, s. 494–510 + 1 mp.
 ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 2, s. 196
- LPs [Pallas, Ladislav] 149
Balhar, Jan: Mluva starší generace Opavanů. Slezský sborník, 1974, s. 135–142
 ČSIM, 23, 1974, řada B, č. 2, s. 191
- LPs. [Pallas, Ladislav] 150
Grobelný, Andělín: Učitelská a vlastivědná činnost K. J. Bukovanského. Slezský sborník, 1973, s. 42–55
 ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 2, s. 190

- LPs – [Pallas, Ladislav] 151
Lašská obec Řepiště (Sborník k 700. výročí). Vydala rada MNV v Řepištích 1970, red. B. Pavlok, s. 118 + 16 s. příloh a obr. v textu
ČSIM, 21, 1972, řada B, č. 2, s. 181–182
- LPs – [Pallas, Ladislav] 152
Peroutka, Bohumil: K pasekářské kolonizaci na Valašsku. Slezský sborník 1967, s. 248–253
ČSIM, 16, 1967, řada B, č. 2, s. 183
- LPs – [Pallas, Ladislav] 153
Pitronová, Blanka: Průmyslová oblast a některé předpoklady formování moderního společenského vědomí. Slezský sborník 64/1966, č. 1, str. 1–27
ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 1, s. 96
- LPs. – [Pallas, Ladislav] 154
Satke, Antonín: Poezie Ludmily Hořké. Slezský sborník 66/1968, s. 342–359
ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 2, s. 196
- LPs. – [Pallas, Ladislav] 155
Skulina, Josef: K otázce klasifikace lašských nářečí ve světle areální lingvistiky. Slezský sborník 67/1969, s. 68–75
ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 2, s. 196
- LPs. – [Pallas, Ladislav] 156
Skulina, Josef: Stratifikace salašnických terminů v oblasti Moravskoslezských Beskyd. Slezský sborník, 1971, s. 297–305
ČSIM, 21, 1972, řada B, č. 2, s. 184–185
- LPs. – [Pallas, Ladislav] 157
Sokolová, Gabriela: Z problematiky hornické lidové slovesnosti Ostravska-Karvinska (pověrečné povídky), Slezský sborník 1967, s. 89–104
ČSIM, 16, 1967, řada B, č. 2, s. 188–189
- LPs. – [Pallas, Ladislav] 158
Téma, Bedřich: Pracovní mluvy východního Těšínska. Slezský sborník 67/1969, s. 105–113
ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 1, s. 93

- LPs. – [Pallas, Ladislav] 159
Téma, Bedřich: Problematika mluvy zaměstnanců dolů na Karvinsku. (Teze). Slezský sborník 66/1968, s. 530–537
 ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 1, s. 93
- LPs. – [Pallas, Ladislav] 160
Téma, Bedřich: Vývojové tendence nářečí východolašských u místního obyvatelstva polské národnosti. Slezský sborník 1967, s. 243–248
 ČSIM, 16, 1967, řada B, č. 2, s. 189
- M. D. 161
Spáčil, Jan: Počátky socialistických přeměn vesnice na severní Moravě. Severní Morava, vlastivědný sborník, sv. 12, 1965, str. 46–55
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 1, s. 93
- mks- 162
Kopecký, Milan: Literární žánr Jestřábského Vidění. Časopis Matice moravské 87/1968, č. 1–2, s. 60–70
 ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 1, s. 86
- mks- 163
Kubeša, Arnošt: K zbojnictví na Valašsku. Valašsko IX/1965, str. 17–21
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 2, s. 200
- mks- 164
Melzer, Miloš: Moravští perníkáři. Příspěvek k historii perníkářské výroby na Moravě. Vlastivědný věstník moravský, XXIX, 1977, č. 1, s. 45–59
 ČSIM, 28, 1979, řada B, č. 2, s. 192
- mks- 165
Peroutka, Bohumil: Rožnovské rebelie. Valašsko IX/1965, str. 37–59
 ČSIM, 15, 1966, řada B, č. 2, s. 200
- mks- 166
Pitronová, Blanka: Těšínské Beskydy na sklonku feudalismu. Brno 1968, s. 191 + 22 s. obrazových příloh
 ČSIM, 18, 1969, řada B, č. 1, s. 86–87

- mks- 167
Příkryl, Emil: Helena Salichová, život a dílo. Nový Jičín 1970, 24 s. + 16 s. obrazových příloh
ČSIM, 19, 1970, řada B, č. 2, s. 190
- nek- 168
Kaduch, Miroslav: Josef Mojžíšek, slezský sběratel lidových písní. Studie o Těšínsku I, Vlastivědný ústav okresu Karviná, Český Těšín 1972, s. 333–353
ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 1, s. 94
- NOUŠOVÁ, Jitka 169
Hořká, Ludmila: Dolina. Praha 1962
ČSIM, 13, 1964, řada B, č. 2, s. 198–199
- PAVELČÍK, Jiří 170
Stuchlý, Václav: O, majičku zelený. Opava 1986, 58 s.
ČSIM, 37, 1988, řada B, č. 3, s. 280
- pb- 171
Veselská, Jiřina: Bibliografie časopisu Těšínsko. Frýdek-Místek 1976, 275 s.
ČSIM, 28, 1979, řada B, č. 1, s. 95–96
- PFAFFOVÁ, Jitka 172
Reinfuss, R. – Swiderski, J.: Sztuka ludowa w Polsce
ČSIM, 11, 1962, řada B, č. 2, s. 132
- J. Pf. [Pfaffová-Noušová, Jitka] 173
Krassowski, Witold: Architektura drewniana w Polsce
ČSIM, 12, 1963, řada B, č. 2, s. 129
- rb- 174
Satke, Antonín: Současná pohádka na Jablunkovsku. Těšínsko – Vlastivědný zpravodaj okresů Karviná a Frýdek-Místek, č. 2/1974, s. 16–20
ČSIM, 23, 1974, řada B, č. 1, s. 94
- S. D. 175
Matějček, J.: Literatura o vývoji dolování uhlí na území Československa v letech 1880 – 1918. Slezský sborník 66/1968, č. 1, s. 111–117
ČSIM, 17, 1968, řada B, č. 1, s. 93

- E. Š. [Šefčík, Erich] 176
Studie o Těšínsku, svazek 1., str. 390, Český Těšín 1972
ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 2, s. 186
- ŠEFČÍK, Erich 177
Studie o Těšínsku 4. Připravili Bohumil Čepelák a Andělín Grobelný. Český Těšín 1976, 624 s.
ČSIM, 27, 1978, řada B, č. 1, s. 94–95
- ŠEFČÍK, E. 178
Studie o Těšínsku 7. Připravil A. Grobelný. Český Těšín 1979, 554 s.
ČSIM, 29, 1980, řada B, č. 1, s. 95
- Šef [Šefčík, Erich] 179
Studie o Těšínsku 5. Vydal Vlastivědný ústav okresu Karviná, Český Těšín 1977, 363 s.
ČSIM, 29, 1980, řada B, č. 1, s. 94–95
- Šef [Šefčík, Erich] 180
Studie o Těšínsku 8. Interní tisk. K tisku připravil A. Grobelný s redakčním kolektivem. Český Těšín 1980, 382 s.
ČSIM, 30, 1981, řada B, č. 2, s. 189
- Šef [Šefčík, Erich] 181
Studie o Těšínsku 9. Český Těšín 1980. Připravil A. Grobelný s redakčním kolektivem
ČSIM, 31, 1982, řada B, č. 2, s. 192
- Šef [Šefčík, Erich] 182
Studie o Těšínsku 13. Český Těšín 1987, 215 s.
ČSIM, 37, 1988, řada B, č. 3, s. 278
- ŠULCOVÁ, Milada 183
Grabowski, Józef: Ludowe obrazy drzeworytnicze. Warszawa, Pax, 1970, 250 stran, 47 obrazů v textu, 118 hlubotiskových příloh, 3 barevné ilustrace
ČSIM21, 1972, řada B, č. 1, s. 107–110
- ŠULCOVÁ, Milada 184
Grabowski, Józef: Sztuka ludowa – formy i regiony w Polsce. Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1967; 497 stran, 385 hlubotiskových a 5 barevných fotografií, anglické a ruské resumé
ČSIM 18, 1969, řada B, č. 2, s. 188–190

- THOŘOVÁ, V. 185
Aj, v tym krasnym polu. Zpěvníček lidových písní z Opavska v podání Karly a Vojtěcha Pálových. Zapsal a k vydání připravil Václav Stuchlý. Ostrava 1980
 ČSIM, 31, 1982, řada B, č. 3, s. 285
- URBACHOVÁ, Eva 186
Vachová, Zdena: Národopisné sbírky Slezského muzea
 ČSIM, 11, 1962, řada B, č. 1, s. 60–61
- URBANEC, Jiří 187
Knihá o jazycích ve Slezsku. [L. Pallas, Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku]
 ČSIM, 21, 1972, řada B, č. 1, s. 103–104
- VACH, Miloslav 188
Mainuš, František: Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v XVII. a XVIII. století
 ČSIM, 10, 1961, řada B, č. 1, s. 75–76
- VACH, Miloslav 189
Macůrek, Josef: Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století
 ČSIM, 10, 1961, řada B, č. 1, s. 74–75
- VACHOVÁ, Zdena 190
Haroková, Emilie: K některým otázkám lidové keramiky v Dolních Bludovicích na Těšínsku. Muzejní a vlastivědná práce IX, č. 1
 ČSIM, 20, 1971, řada B, č. 2, s. 190–191
- VACHOVÁ, Zdena 191
Haroková, Emilie – Gelnar, Jaromír: Život a tradice Těšínska v minulosti – Kapitoly o životě a kultuře těšínské vesnice 18. a 19. století. Český Těšín, 1971
 ČSIM, 21, 1972, řada B, č. 2, s. 183
- VACHOVÁ, Zdena 192
Roczniki etnografii śląskiej
 ČSIM, 12, 1963, řada B, č. 1, s. 65–66
- VACHOVÁ, Zdena 193
Znamierowska-Prüfferowa, Marja: Rola muzeum etnograficznego i skanzenu w Toruni
 ČSIM, 9, 1960, řada B, č. 1, s. 67–68

- vs- 194
Téma, Bedřich: Přídomky a přezdívky na Třinecku. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 15 (1974), s. 212–223
 ČSIM, 24, 1975, řada B, č. 1, s. 96
- Z. V. [Vachová, Zdena] 195
Katalog sbírky obrázků na skle Vlastivědného ústavu ve Frýdku Místku. Katalog sbírky lidových plastik Vlastivědného ústavu ve Frýdku Místku. Připravila Jiřina Veselská, vydal VÚ ve Frýdku Místku v r. 1973
 ČSIM, 23, 1974, řada B, č. 2, s. 191
- Z. V. [Vachová, Zdena] 196
Melzer, Miloš: O šumperském perníkářství
 ČSIM, 23, 1974, řada B, č. 1, s. 87
- Z. V. [Vachová, Zdena] 197
Melzer, Miloš: Podomácká textilní výroba na Štítecku (Šilpersku) v prvních desetiletích 20. století. Vlastivědný sborník Severní Morava, 1973, sv. 25, s. 35–43
 ČSIM, 22, 1973, řada B, č. 2, s. 187–188
- Z. V. [Vachová, Zdena] 198
Rýznar, Václav: Polní nářadí našich dědů. VÚ v Šumperku, 8. svazek, 1972, 30 s.
 ČSIM, 22, 1973, č. 2, s. 190–191
- Z. V. [Vachová, Zdena] 199
Rýznar, Václav: Poslední výrobci dřevěného uhlí na Štítecku. Severní Morava, sv. 28, Šumperk 1974, s. 53–57
 ČSIM, 24, 1975, řada B, č. 2, s. 190–191

Rejstřík místní

Albrechtice	72	Chuchelná	146
Bardejov	1, 12	Jablunkov	29, 30
Baška	30	Jablunkovsko	174
Beskydy	156, 166	Janovice u Rýmařova	46
Bílovec	7	Karpaty	189
Brno	60, 118	Karviná	81
Bruntál	72	Karvinsko	157, 159
Budišov nad		Kladno	81
Budišovkou	7	Kopřivnice	7, 36, 37
Bystřička	47	Kravařsko	40
Československo	13, 175	Krnov	7
Český Těšín	7, 51	Krnovsko	72
Dolní Bludovice	190	Lašsko	8, 9, 147, 148
Dolní Domaslavice	30	Leskovec nad Moravicí	44
Edrovice	46	Ludvíkov	79
Frenštát		Martin	61
pod Radhoštěm	7	Místek	29, 142
Frydek	5, 26, 29, 50, 142	Morava	10, 26, 188
Frydek-Místek	7, 195	Morávka	52
Frydlant		Nissko	72
nad Ostravicí	7, 29, 30	Nový Jičín	7, 55
Fulnek	7	Odry	7
Gliwice	10	Olomučany	24
Haná	8, 78	Opava	2, 3, 4, 6, 7, 13, 24, 25, 27, 31, 34, 45, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 121, 123, 149, 186
Havířov	11, 132	Opavsko	45, 56, 72, 87, 90, 107, 185
Heltínov	53, 115	Orava	114
Hlučín	7	Orlová	48, 81
Hlučínsko	56, 88, 107, 146	Osoblaha	72
Hodslavice	7		
Horácko	8		
Horní Benešov	7		
Horní Město	46		
Hřčava	17		
Hukvaldy	7, 29, 30, 124		

Ostrava	7, 11, 20, 21, 39, 81, 110, 116, 144, 150	Štítý	197, 199
Ostravice	30, 119, 120	Štramberk	7, 111
Ostravsko	81, 86, 129, 157	Šumperk	196, 198
Ostravský kraj	7	Těšínsko	15, 19, 22, 26, 75, 82, 83, 84, 90, 107, 108, 139, 145, 158, 191
Podlesí	80	Toruň	193
Polsko	76, 172, 173, 184	Třinec	81
Praha	117	Třinecko	194
Proskovice	32, 33, 34	Uherskobrodsko	56
Pruskow	10	Ukrajina	76
Příbor	7, 78	Valašsko	8, 75, 152
Raškovice	29	Valašské Meziříčí	16
Rožnov		Vendryně	19
pod Radhoštěm	59, 165	Vsetínsko	35, 125
Rumunsko	76	Zbýšov	81
Řepiště	151	Zděchov	44
Sedliště	29		
Slezská Ostrava	49		
Slezsko	8, 10, 26, 45, 70, 75, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 122, 129, 138, 140, 141, 187, 188	Rejstřík tematický	
Slovácko	75	anekdoty	129
Slovensko	76	baroko	26
Spálov	7	bibliografie	20, 21, 143, 171, 175
Staré Hamry	119	bydlení	49, 75, 76, 77
Šariš	1, 12	dialektologie	139, 147, 148, 149, 155, 160, 187
Šternberk	24	etnografické expozice	60, 116, 117
		fajáns	31, 32, 33, 34
		historické události	146, 161
		hospodářské dějiny	19, 35, 52, 166,

hranice etnografických oblastí	90	lidový oděv	78, 108
hudba	28, 41, 73	lidový tanec	22, 41
ikonologie lidové malby	102, 103, 104	masopustní obchůzky	44, 56
interetnické vztahy	70	memoáry	88
jubileá osobností	2, 17, 55, 58, 69, 71, 107	metodologie	57, 61, 85, 88, 89, 102, 104, 105, 106, 114
kalendáře	126, 127, 128, 130, 133, 134, 135, 136, 137	monografie regionů a míst	1, 88, 151, 169
kartografie	124	muzea v přírodě	59, 193
keramika	24, 36, 37, 190	muzejnictví, muzea	7, 12, 29, 30, 38, 47, 50, 51, 59, 61, 89, 107, 110, 111, 191, 193
kolonizace	152	muzejní sbírky	24, 25, 31, 33, 186
konzervace předmětů	53, 54, 115	náboženská literatura	5
krásná literatura	15, 18, 86, 87, 162	náboženství	72
lesnictví	125	národnostní poměry	13
lidová architektura	59, 80, 119, 120, 141, 173	Národopisná výstava	
lidová hudba	22, 40,	československá	45, 48, 51
lidová kultura	191	nekrology	11, 14, 109, 112
lidová píseň	8, 9, 16, 23, 42, 43, 73, 168, 170, 185,	noviny	20, 21
lidová plastika	78, 195	ochrana památek	80
lidová poezie	154	ornamentika	108
lidová slovesnost	70, 138, 157, 174	osídlení	79, 144
lidová strava	132	periodika	176, 177, 178, 179, 180, 181, 182
lidové umění	114, 172, 183, 184	poddanské rebelie	165
lidový nábytek	75, 76, 77		

Grobelný Andělín	18, 19, 20, 21, 126, 127, 128, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 150, 177, 179, 180, 181	Krassowski Witold	173
Grzegorz Maria	135	Křížkovský Pavel	73
Haroková Emilie	132, 190, 191	Kubeša Arnošt	163
Hlawiczka Karel	22	Kunz Ludvík	40
Hořká Ludmila	88, 169	Ligeza Józef	109
Hrabal František	23	Macůrek Josef	189
Hrabalová Olga	23	Mainuš František	188
Hrbková Růžena	24	Malá E.	13
Hubáček Jaroslav	139	Malura Miroslav	41, 42, 43
Humel Alexandra	135	Marie Terezie	39
Christová Eva (také Klimešová Eva)	25, 31, 32, 33, 34, 111	Matějček J.	175
Indra Bohumír	26, 28	Matuszczak Jozef	141
Janáček Leoš	9, 16, 22, 41, 73, 74	Melzer Miloš	44, 45, 164, 196, 197
Jisl Lumír	27	Mikoláš Jaroslav Ludvík	29
Kadlubiec Daniel	127, 130	Mojžíšek Josef	22, 168
Kaduch Miroslav	28, 168	Myška Milan	46
Kálik Václav	28	Noušová Jitka (také Pfaffová Jitka)	47, 48, 49, 50, 51, 144, 169
Kalus Jaromír	29, 30	Orlík Josef	25, 52
Kaszper K.	126	Orlíková Herta	4, 53, 54
Klimešová Eva (také Christova Eva)	111	Pála Vojtěch	185
Klos Miroslav	36, 37	Pallas Ladislav	147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 187
Konečný Jan	48	Pálová Karla	185
Königová-Kudělková		Pavelčík Jiří	56, 57
Alena	38	Pavlok Bohumil	151
Kopecký Milan	162	Peroutka Bohumil	152, 165
Korzenny Jan	127, 130	Peřich Leopold	58
Krandžalov Dimitr	131	Pfaffová Jitka (také Noušová Jitka)	59, 60, 61, 172, 173

Pitronová Blanka	145, 153, 166	Štěpán Václav	80
Plaček Vilém	62, 63, 64, 65, 66, 67	Šulcová Milada	183, 184
Polášek Jan Nepomuk	16	Téma Bedřich	81, 82, 83, 84, 158, 159, 160, 194
Przeczek Piotr	128, 133, 136	Thořová Věra	185
Příkryl Emil	167	Tobola Otylia	128, 133, 136
Reinfuss R.	172	Turek Adolf	85
Rusinský Milan	86	Urbachová Eva	186
Rywik Jan	137	Urbanec Jiří	86, 87, 187
Rýznar Václav	198, 199	Vach Miloslav	188, 189
Salichová Helena	167	Vachová Zdena	4, 25, 27, 71, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 186, 190, 191, 195, 196, 197, 198, 199
Satke Antonín	70, 129, 154, 174		
Simonides Dorota	138		
Sirovátka Oldřich	22		
Sívek Alois	11		
Skarka Jan	30		
Skulina Josef	155, 156		
Směja František	87		
Sokol Tůma František	15		
Sokolová Gabriela	157		
Spáčil Jan	161		
Steimetz Karel	73, 74		
Stolařík Ivo	17		
Stránská Drahomíra	75, 76, 77, 112		
Stuchlý Václav	170, 185		
Suchánková Miroslava	71		
Svátek Josef	72		
Świderski J.	172		
Świderova E.	126	Vařeka Josef	118, 119
Sýkora M.	69	Váša Pavel	9
Šefčík Erich	79, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182	Veselská Jiřina	142, 143, 171, 195
Šikulová Věra	111	Vochala Joža	29, 30
Šmerda Milan	19	Výdra Josef	113
		Weissmanové	26
		Werner Bedřich Bernard	122

Wiecek Adam	122
Zapletalová Zdena	20, 21
Zbavitel Alois	69
Znamierowska-Prüfferowa Marja	193
Žáček Rudolf	29, 30, 124, 142
Žaloudík Václav	125
Žíla-Lipjan Jaroslav	55

Pět růží pro Lucii Uhlíkovou

Josef Jančář

Historie periodika Národopisné aktuality odráží dobové turbulence společenského vývoje po roce 1989. Svědčí o tom i transformace původně krajského Ústavu lidového umění v instituci s celostátní působností, přímo řízenou Ministerstvem kultury České republiky. Nově zřízený Ústav lidové kultury začal v roce 1991 vydávat Národopisnou revui jako volné pokračování Národopisných aktualit, vydávaných ve Strážnici od roku 1964.

V hektické době první poloviny devadesátých let minulého století i přes některé nepříznivé ohlasy se vytvářela obsahová i grafická proměna tohoto staronového čtvrtletníku. Promítaly se do něj snahy o formování odborné části časopisu na základě nových etnologických témat i snahy o popularizaci zásad novodobé péče o tradice lidové kultury v duchu usnesení UNESCO (Národopisná revue 1/1992, s. 3–7). Proces formování Národopisné revue začal snahou o přitažlivé grafické uspořádání odborných příspěvků i nejrůznějších zpráv o studiu i využívání lidové kultury v České republice a na Slovensku. Redaktorem časopisu se stal odborný pracovník ÚLK Jiří Pajer. Snažil se přidržovat dohodnutého záměru, ale slibný začátek byl třetím číslem znehodnocen, a tak redakci převzal ředitel ÚLK Josef Jančář, který požádal brněnskou výtvarnici Danou Chatrnou, aby vytvořila pro Národopisnou revui novou obálku a grafickou úpravu. Od roku 1994 se stal šéfredaktorem časopisu Jan Krist. Ukázalo se, že má-li si časopis udržet odpovídající úroveň, je nutná jeho profesionální příprava. Jan Krist, od roku 1997 ředitel strážnického ústavu, proto našel v roce 1998 pro redakci Národopisných aktualit odborné spolupracovnice ústavu Martinu Pavlicovou a Lucii Uhlíkovou.

L. Uhlíková jako výkonná redaktorka a tajemnice redakční rady nadále spolupracovala s výtvarnicí D. Chatrnou a postupně dobudovala časopis do dnešní úrovně recenzovaného vědeckého časopisu s mezinárodní redakční radou. Přispěla výrazně k tomu, že časopis vedle široce založených odborných zpráv a recenzí přináší mezinárodní orientaci v oboru ochrany tradiční lidové kultury a studie s přesahy do nadregionálních výzkumů základních otázek etnologie. Tuto její aktivitu i desetileté úsilí o zvyšování úrovně Národopisné revue ocenila obec národopisců návrhem na udělení čestné Ceny pěti růží, již Česká národopisná společnost uděluje každoročně za významný podíl na rozvoji české etnologie. Lucie Uhlíková tak zaslouženě převzala ocenění na letošním Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici. Blaho-přejeme!

Abstract**Five Roses for Lucie Uhlíková**

In 2009, PhDr. Lucie Uhlíková, PhD. was given the Honorary Award of Five Red Roses for her contribution to the formation of the Ethnological Review (Národopisná revue) as an important specialized journal. In his short article, Josef Jančář sums up Lucie Uhlíková's work towards present form of the journal and problems accompanying creation of its present content structure.

Konference k problematice terénního výzkumu v srbském Sirogojnu

Miroslav Válka

Terénní výzkum jako základní badatelská metoda klasického národopisu i současné etnologie byl tématem mezinárodní vědecké konference, kterou zorganizoval ve dnech 31. srpna až 3. září 2009 Etnografický ústav Srbské akademie věd a umění (*Etnografski institut SANU, Beograd*) v Sirogojnu ve spolupráci s místním muzeem v přírodě. *Staro selo*, jak se muzeum nazývá, je vlastně největším muzejním zařízením tohoto typu na území Srbské republiky. Poměrně rozsáhlý, avšak komorně působící areál, vybudovaný v pohoří Zlatibor na jihozápadě Srbska nedaleko bosenské hranice, má dvě navzájem propojené části, z nichž jednu bychom mohli označit jako expoziční a druhou společensko-rekreační. Expoziční oddíl seznamuje návštěvníka s regionální formou lidového roubeného domu rozšířeného i na přilehlém bosenském území. Představuje jeden z typů domu na Balkáně.

Druhá část muzejního areálu v Sirogojnu slouží ke společenskému vyžití. Nachází se zde nevelký amfiteátr, konferenční a jednací prostory, prodejna lidových výrobků a místních potravinářských produktů, restaurační zařízení a k ubytování několik roubených staveb, *konaků*, které jsou vybudovány ve stylu dinárského lidového stavitelství. Zde byli účastníci konference ubytováni a v amfiteátru konferenci zahájila ředitelka pořadajícího Etnografického ústavu SANU z Bělehradu prof. Dragana Radojičić spolu se zástupci institucí a zemí, kteří do Sirogojna přijeli. A nebylo jich málo.

Rozsáhlé akce se zúčastnilo na padesát badatelů téměř ze všech zemí střední a jihovýchodní Evropy. Samozřejmě nejpočetnější skupinu vytvořili domácí, srbsští etnologové, antropologové a folkloristé, spolu s kolegy a kolegyněmi ze dnes samostatných zemí, které byly součástí bývalé Jugoslávie, tj. ze Slovinska, Chorvatska a Makedonie. Nemohli chybět zástupci bulharské vědy, s nimiž srbsští etnologové tradičně udržují úzké pracovní i osobní kontakty. Českou republiku reprezentovali pracovníci a pracovnice Etnologického ústavu AV z Prahy a Brna, Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity z Brna a Etnografického ústavu Moravského zemského muzea. Méně početná byla skupina slovenských a ruských referentek. I přes problémy, s nimiž se potýká výzkum ve společenských vědách nejen v Srbsku, se pořadatelům konference podařilo zvládnout na výbornou nejen organizační a finanční stránku konference, ale vytvořit neobyčejně přátelskou atmosféru k navazování nových kontaktů a k výměně informací o oborovém dění v jednotlivých zemích i k tématu konference, které oficiálně znělo *Terenska istraživanja. Izazovi – Rezultaty – Primena (Field work. Challenges – Results – Applica-*

tion). Vzhledem k počtu účastníků konference bylo jednání rozděleno do tří sekcí, do nichž se účastníci rozešli po odeznění úvodního společného bloku referátů. První sekce se tematicky zaměřila jen na problematiku terénního výzkumu, proměnu metodiky, prezentování výsledků a aplikaci. Jednání druhé sekce bylo zároveň *VII. Srbsko-bulharskou konferencí*. Řešila téma každodenní kultury v postsocialistické době se zaměřením na kulturní dědictví a národní identitu, které náležejí v obou zemích k předním tématům výzkumu. V rámci třetí sekce proběhla *I. Srbsko-slovinská konference*, jejímž námětem byli Srbové ve Slovinsku a Slovinci v Srbsku, tedy opět etnologický výzkum identity, ale z pohledu situace ve vědeckém bádání.

V rámci úvodního společného bloku jednání zahájila Radost Ivanova (Etnografický ústav s muzeem Bulharské akademie věd, Sofie) s referátem o úloze terénního výzkumu v etnologickém vědecko-výzkumném procesu. Aktuální téma etického chování během terénního výzkumu a při zpracování získaného materiálu byly náplní myšlenek slovenské etnoložky Gabriely Kiliánové (Ústav etnologie SAV, Bratislava). Z historického hlediska přistoupil k tématu terénního výzkumu v české etnologii Miroslav Válka (Ústav evropské etnologie Masarykovy univerzity, Brno). Metodám výzkumu se obor začal věnovat v době svého konstituování na konci 19. století a se změnou diskurzu se proměňovala i výzkumná témata sledovaná v terénu. Doktorand Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Václav Michalička seznámil přítomné s referátem zaměřeným naopak na současnou problematiku. Zamýšlel se nad skutečností, že etnologický výzkum a publikování výsledků může přispět – v pozitivním či negativním slova smyslu – k formování lokální identity. Další členka českého týmu, Helena Beránková (Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno) seznámila auditorium s výsledky dlouhodobého výzkumu lidových staveb, který organizuje v rámci České republiky Národní památkový ústav, ústřední pracoviště Praha. Problematiku výzkumu v urbánním prostředí středoevropského velkoměsta nastínila na příkladu Brna Jana Pospíšilová (Etnologický ústav AV ČR Brno). Etnologie je vedle sociologie a sociální geografie jednou z disciplin, která k výzkumu města může přinést důležité poznatky, kompletní poznání urbánní problematiky v oblasti kulturní a etnické identity, kolektivní paměti a postsocialistické modernizace života. O tom, že terénní výzkum v současné etnologii je neobyčejně různorodý, svědčí vystoupení dalšího člena českého týmu Jaroslava Otčenáška (Etnologický ústav AV ČR Praha), věnované možnostem současné analýzy slovesného folkloru a demonstrované na příkladu tzv. fantasy.

Stejně široké spektrum témat a problémů reflektovali ostatní účastníci. Poutavý byl výstup Dimitrie Golemoviće (Katedra etnomusikologie Fakulty hudebního umění, Bělehrad) o objektivitě (subjektivitě) poznatků z terénního výzkumu nebo syntetizující výklad o terénním výzkumu folkloru Sonji Petrović (Katedra srbské literatury Filozofické fakulty Univerzity v Bělehradě). Miloš Luković (Balkanologický ústav SANU, Bělehrad) sdělil konkrétní poznatky z průběhu terénního vý-

zkumu u srbských enkláv na severu provincie Kosovo a Metohije, Roberto Dapit (Università degli Studi di Udine, Itálie) ze slovinského jazykového území v Itálii, a to s využitím zkušeností s použitím vizuálních prostředků (filmové kamery). Etnickou problematiku a její dopad na výzkumnou práci v současné Makedonii nastínila Mirjana Mirčevska (Ústav etnologie a antropologie Univerzity sv. Cyrila a Metoděje, Skopje). Jako zamyšlení nad otázkou interpretace a reinterpretace výsledků terénního výzkumu v mimoevropském prostředí (na příkladu afrických Dogonů) lze označit vystoupení Senky Kovač (Oddělení etnologie a antropologie Filozofické fakulty Univerzity v Bělehradě).

Jistě zajímavé příspěvky kolegyně a kolegů ze Slovinska – Ingrid Slavec Gradišnik, Jurije Fikfaka či Naško Križnara – si budeme muset přečíst až v konferenčním sborníku, protože nebylo možné je z časových důvodů vyslechnout. To platí i o vystoupení srbských kolegyně, hlavních organizátorek konference, Dragany Radojičić a Zorice Divac. Jim a všem dalším spolupracovníkům náleží poděkování za organizaci náročné akce, která přispěla k bližšímu poznání metody terénního výzkumu v etnologii, k stanovení hranice jeho vypovídacích možností a k naznačení úskalí, které jsou s ním spojeny. O profesionálním zvládnutí konference pořadateli svědčí skutečnost, že účastníci obdrželi mezi konferenčními materiály publikaci s anotacemi referátů v mateřském jazyku referenta a v srbském a anglickém překladu. Zájemci si mohli prohlédnout ještě výstavku srbských tiskovin, které se věnují problematice terénního výzkumu nebo na jeho základě vznikly.

Koliesko – studentský pracovní seminář při festivalu lidové kultury v Kokavě nad Rimavicou

Klára Cíсарíková – Magdalena Maňáková

Již 19 let se koná v malé středoslovenské obci Kokava nad Rimavicou nedaleko folklorně známější Detvy festival lidové kultury Koliesko. Jeho podtitulem je *Stretnutie mladých folkloristov*, ale druhý srpnový víkend se zde neschází jenom mladí. Za dobu své existence se stal festival velmi populární mezi všemi věkovými kategoriemi hlavně pro svůj netradiční přístup k festivalovým pořadům. Dávají zde pravidelně místo novým postupům při zpracování původních lidových prvků na podiu a to vše v úzkém prolnutí s velkými regionálními pořady, galapředstavením jednoho z nejvýznamnějších slovenských souborů, ale třeba i koncertem kapel pouze se folklorem inspirujících.

Neoficiálním úvodem festivalu bývají odborné studentské semináře pořádané pod záštitou projektu Dny tradiční kultury, které organizačně zaštiťuje Národné osvetové centrum z Bratislavy s Obecným úradom Kokava nad Rimavicou. Letošní ročník byl zaměřen na aktuální praktické i teoretické problémy současné etnologické vědy a proběhl pod odbornou garancí významných slovenských odborníků prof. M. Leščáka, PhDr. I. Murína, prof. V. Fenglové a PhDr. A. Hlôškové.

Ve dnech 6. a 7. srpna 2009 se tak uskutečnil mezinárodní studentský pracovní seminář s názvem *Od teórie k praxi II*. Tematicky je seminář široce zaměřený, zpravidla jsou však jeho účastníci z řad studentů etnologie, kulturní antropologie a jiných příbuzných oborů. Jeho hlavním cílem je možnost diskuse o problémech teorie a terminologie vědy, ale i o uplatnění teoretických poznatků v praxi či při výzkumech v terénu.

Během dvoudenního semináře zaznělo v příjemném prostředí penzionu Močiar deset plánovaných příspěvků, jedna praktická ukáзка tradičních tanců z Hrušova a jejich výuka, ale také velmi bohatá diskuse k jednotlivým tématům. Na semináři se totiž setkali zástupci etnologických a muzeologických pracovišť při univerzitách Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzity Komenského v Bratislavě a Masarykovy univerzity v Brně. Reprezentováno bylo zároveň i působení např. osvetových stredisek v Nitře a Nových Zámčích, Valašského muzea v Rožnově pod Radhoštěm aj.

Podle příspěvků by se dala náplň semináře rozdělit do několika skupin – jak se vypořádat v praxi s terénním výzkumem na základě nastudovaného teoretického základu, jak zpracovávat materiál při vědecké či ediční práci nebo problémy přinášející aktivní práce ve folklorním hnutí.

Z prvního bloku velmi zaujal všechny přítomné referát Magdalény Kusé z katedry etnomuzikologie a etnologie v Nitře *Interetnické vzťahy medzi majoritou a mi-*

noritou (na příklade Romov v Poníkách a Ponických Sliáčich). Ta představila svou práci, díky níž měla možnost zkoumat detailně romskou menšinu, pronikla do genderových problémů menšiny či se snažila proniknout do jejich kulturního vnímání. Ačkoli je zdejší romská minorita poměrně početná, traduje se již málo z původních zaznamenaných romských tradic a samotná romština je zde také na ústupu. Mnoho projevů, např. tanec nebo původní oděv, je stylizováno pod vlivem „bílé“ majority, která začala tato tradiční romské vyjádření přejímat a realizovat na pódiích festivalů. Jako hlavní problém se jeví to, jak vychovávat v tomto pohledu romské děti, když ani sami Romové nedokáží s jistotou určit, co je jejich původním projevem. Na porovnání terénního výzkumu v dané lokalitě s dostupnými historiografickými prameny byly postaveny i některé další příspěvky, např. Natálie Blahové a Anny Kasanové z Nitry nebo Evy Románkové z Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Ta se zaměřila na výzkum výročních obyčejů během roku v nejrůznějších lokalitách Moravského Valašska. Porovnávala mimo jiné také vlastní výzkumy, které uplatnila při psaní magisterské práce na Ústavu evropské etnologie v Brně a výzkumy zaštitěné norským grantem Valašského muzea v přírodě. Mimo ubývajících tradic ovšem zaznamenala i výskyt nově tradovaných obyčejů, jako např. pálení čarodějnic.

V druhém tematickém oddílu prezentovala ediční praxi Klára Císaríková z brněnského Ústavu evropské etnologie na příkladě dvou tanečně-písňových sbírek z Moravy, na nichž se jako editorka podílela. Porovnávala práci s materiálem z pozůstalosti a rukopisem dosud žijící sběratelky, upozornila také na terminologickou nekompaktnost v tanečním folkloru a rytmické i dialektologické odchylky v tanečních písních. Františka Marcinová, absolventka archivnictví v Nitře, představila svou magisterskou práci, v níž se zabývala zkoumáním vesnického oděvu v historických testamentech Staré Lubovně. Pracovala mimo jiné s německými i polskými rukopisy a porovnávala zároveň popis textilních součástí mezi těmito jazyky a slovenštinou, a to jak z historického hlediska (zpracovávané testamente byly z let 1660–1747), tak ze současného. Svůj příspěvek obohatila o malou ukázkou ze slovníčku názvů textilií, který vypracovala jako součást práce.

Nejdiskutovanější částí semináře byly příspěvky, které se přímo týkaly folklorního hnutí. Jana Zakopčanová a Peter Lakata přiblížili práci kulturních a folklorních metodiků v osvětových střediscích v Nitře a Nových Zámcích. K jejich činnosti patří kromě jiného také organizování festivalů a nejrůznějších soutěží věnující se nejvíce dětským protagonistům. Padla také složitá otázka, jak v dnešní technické době a zvláště ve větších městech, jakými jsou Bratislava nebo Nitra, motivovat děti ke vztahu k lidovým tradicím a folklorním projevům vůbec. Marián Moravčík z Bratislavy ve svém příspěvku nejprve shrnul působení dětských folklorních souborů na území hlavního slovenského města a pak hovořil o velké rivalitě mezi dětmi, kterou způsobují účasti na soutěžích. K této plodné diskusi přispěla i Magda-

lena Maňáková z Masarykovy univerzity v Brně, která poukázala na změny postoje ke zpracování folkloru na pódiu v minulosti a dnes na příkladu regionu Horňácko.

Ačkoli byl zpřesňující status semináře uveden jako studentský, je nutno poznamenat, že všechny příspěvky byly velmi kvalitní. Mimo jiné ze setkání také vyplynuly rozdíly mezi etnologickými akademickými pracovišti na Moravě a Slovensku, jejich jednotlivé přístupy k oborovým tématům a odlišné zaměření bádání, především v pohledu historické etnografie a kulturně-sociální antropologie, a jak je důležitá vzájemná komunikace.

Neméně významným projektem Dnů tradiční kultury byli také *Primášikovia* – tvořivá dílna mladých houslistů z dětských a mládežnických lidových muzik z české i slovenské republiky. Primáši, *predníci*, ve věku 12 až 16 let se zde učili pod vedením R. Golase a M. Mikuše typickému muzikantskému cifrování, kolektivní hře, improvizaci a dalším specifickým své pozice vedoucího muziky. Vyvrcholením jejich týdenní přípravy byl koncert v rámci festivalu Koliesko za doprovodu muziky Detva z Detvy.

Samotný festival Koliesko byl zahájen v pátek 7. srpna na kokavském náměstí úvodním pořadem *Koliesko pri fontáne*, kde se představili zahraniční hosté festivalu – soubor Gradimir z Bělehradu ze Srbska, Akragas Folk Dance Group ze Sicílie nebo soubor z města Dijon z Francie, ale i domácí Trnafčan, Ipeľ nebo folklorní skupina z Vidinej. Sál kulturního domu ale v pátek večer zaplnili hlavně příznivci taneční skupiny Partia působící v čele s uměleckým vedoucím V. Michalkem. Na cikánských, goralských, zemplínských, rusínských a podpolianských zábavách se Partia pokusila ukázat divákům onen bezprostřední kontakt mezi hudebníkem, zpěvákem a tanečníkem tak, jak tomu dříve na zábavách bývalo. Na tento pořad navázalo zahájení starostou obce a velmi divácky oblíbený pořad *Ozveny večera z vrchov a dolín*, kdy na střeších a balkonech kolem náměstí zní střídavě vícehlasé i sólové zpěvy, hry fujaristů či šlehání bičem. Podium před kulturním domem pak patřilo koncertu skupiny Banda a ženské pěvecké skupině Trnki, kteří vhodně propojili prvky world music s tradičním ženským vícehlasým zpěvem.

K typickým programům patří podobně jako na např. Hrušově otevření jednotlivých dvorů s domácími či krajovými specialitami, lokální hudbou nebo výukou lidových tanců. Letos tak byly velmi úspěšně otevřeny dvory *Kokavský*, *Poľovnícky*, *Dvor obce Čelovce*, *Rybársky* nebo *Tanečný dvor* za budovou synagógy. Po celý festival nebo dle vymezených harmonogramů zde probíhaly víceméně neorganizované programy a zábavy, které patří vždy k nejvíce navštíveným. Doprovodnými programy celého festivalu byly výstavy *Tri tkáčky z Kotošky*, obrazy Jany Bialové *Brána do duše*, prodej audio a video nahrávek i etnologické literatury *Národopisná knižnica* a jarmak tradičních výrobků na náměstí před kulturním domem.

Sobotní dopoledne patřilo *Stretnutie s osobnosťou* věnované 60. narozeninám prof. Leona Sokolovského, dětským tvořivým dílnám *Detský dvor remesiel a hier*,

Škole spevu a tanca zaměřeného na region Pováží, a to na konkrétně na obec Kubra s tancemi Ukľakovaná a Vyhadzovaná, dětskému pořadu *Jednačka* či koncert *Primášikovia*. Odpoledne pak ožil amfiteátr v Kokavě velkými pořady z regionu Pováží *Žriedla národnej kultúry*, *Programem zahraničných hostí*, a to souboru Gradimir z Belegradu, a pořadem *Kokavské podoby* s podtitulem *Na pastve i na pl'aci – Kokavci v speve a tanci*, v němž se představili současní i bývalí členové souboru Kokavan, rodáci z Kokavy či proběhl křest nového hudebního nosiče. Večer završil galaprogram souboru Železiar, který svým založením v roce 1964 patří k nejstarším a také nejvýznamnějším reprezentantům východoslovenského folkloru a v synagoze hudební koncert Milana Rendoša a jeho hostů.

Nedělní zpěvy folklorní skupiny souboru Železiar a souboru Gradimir z Bělehradu v evangelickém kostele byly završením tří denního folklorního maratónu, kterým letos opět netradičně ožila Kokava nad Rimavicou a ukázala, že i ona dokáže posunout divácké vnímání pódiového folkloru o něco dál.

Abstract**Conferences**

From 31 August to 3 September, an international conference concerning field research, a basic tool of classical ethnography and modern ethnology, took place in Sirogojno, Serbia. It was organized by the Ethnographic Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts (Etnografski institut SANU, Belgrade) and the open-air museum in Sirogojno. Miroslav Válka brings his report from the conference on behalf of the Czech participants. Already for nineteen years, a festival of folk culture called “Koliesko” or “Meeting of Young Folklorists”, as it is also called, has been taking place in Kokava nad Rimavicou, central Slovakia. A workshop of students of ethnology is part of the festival. It is organized within a project called “Days of Traditional Culture” (Dni tradičnej kultúry) realized by the National Centre of Culture in Bratislava (Národné osvetové centrum) and the municipality of Kokava nad Rimavicou. This year was aimed at practical and theoretical topics of current ethnology. Both Slovak and Czech students took active part in the workshop.

Šebetovská pouť

Rudolf Wilhelm

*„V Šebetově o pouťi
nikdo se nermoutí,
všeckýho je dost
všem lidem pro radost.“*

Když v roce 1711 hradištský opat Bernard Vanka dal postavit z letohrádku kapli sv. Anny a v roce 1842 hrabě Mořic Strachwitz ji přestavěl v gotický kostelík, začaly v Šebetově slavné poutě.

Slavily se vždy toho dne, kdy byl svátek sv. Anny. Bývala to už tradice. Podle pana Kavana Jos. čís. 38 bývalo o pouťi v Šebetově až 40 kramářských stánků. Prodávalo se na nich všechno, od kvašených okurek až po šátky a papuče. Jen obleky nebyly.

Šesták bylo pro kluka už dost velké bohatství. To byl kornoutek cukroví, nebo turecký med s obrázkem. Z Benešova chodilo do Šebetova na pouť pravidelně procesí. Sjížděli se všichni známi, příbuzní a rodáci, neboť v každé rodině i v té nejchudší bylo bohatě nachystáno. Ve všech třech hospodách se vyhrávalo již od rána. Baronka Charlota Königswarderová si postavila stolec ve dvoře. Její komorná měla na klíně malý košíček a v něm byly drobné peníze. Který kluk přišel a políbil paní baronce ruku, ten dostal od komorné z košíku šesták. Někteří kluci chodili několikrát, jen si vyměnili mezi sebou čepice a kabátky.

Pan baron zase stál u obory před domem zámeckého zahradníka a rozhazoval dětem z kapes drobné mince. Měl velikou radost, když se děti mezi sebou popraly a vyválely se v prachu. Večer pak chodila baronka po krámech a skupovala neprodané zbytky cukroví a hraček, které rozdávala dětem a dávala do mateřské školky, dům čís. 100, kterou sama založila pro děti zaměstnanců ze zámku a z pil a která patřila baronu.

Pouť se vždy odbývala 26. července, i když byl všední den. V roce 1946 byla tradiční šebetovská pouť ve všední den zrušena a od té doby je překládána jen na neděli. Boskováci chodili do Šebetova přes Melkovské údolí. Zastavovali se v restauraci u Buryšků Nad pivovárem. Stréček Buryšků, jak se mu všeobecně říkalo, byl menší postavy, stále čilý, přátelský, dovedl s úsměvem každého přivítat i dobře obsloužit. Chodil v bílé, nebo modré zástěře a na hlavě měl malou čepičku se třapečkem. Paní Buryšková byla dobrá kuchařka a hospodyně. Bylo tedy u strýčka Buryškového vždy dobré posezení a popití.

Na dvoře byla kuželna, kde se vášnivě hrálo o tupláky piva dlouho do noci, ba někdy až do rána. V lokále zase se scházela pravidelná taroková karetní společnost.

I dva významní boskovští malíři Frant. Řehořek a Otakar Kubín, později Coubine, sem často zavítali. Na dvoře mezi rozložitými kaštany bylo taneční místo, které se posypalo jehličím, a pouťová zábava s lidovou dechovkou řízenou p. Kynclem, Procházkou nebo samotným p. Vačkářem z Boskovic mohla začít.

Když jsem ráno vstával, babička už seděla u okna a rozčesávala si vlasy silným, kostěným hřebenem, splétala je v copánek a obtáčela v malý drdůlek. Vždycky si při tom povzddechla, že řídnu tak jako její rozum. Vyskočil jsem rychle z postele a honem jsem přepočítal svoje veliké jmění, které jsme měli přes noc schované pod peřinou. Bylo to pár šestáků vyprošených od všech příbuzných na pouť. Na stole už stála snídaně, kterou mně babička každý den dávala. Hrncek čerstvě nadojeného kozího mléka a chléb. Tentokrát bylo i máslo položené na křenovém listu a na kameninovém talíři. Neměl jsem na jídlo ani pomyšlení. Rozdělil jsem se bratrsky s naším kotětem. A honem obléci. Babička už byla v parádě. Tři spodničky si oblékla a parádní tmavou nabíranou sukni, dole s lemováním, kacabajku ke krku upnutou, s malým límečkem a s celou řadou malých, světlých knoflíčků až do pasu, v zadu rozstříženou se dvěma šůsky. Ještě si utrhla v zahrádce boží dřevec, máří list a bazalku a vložila je do modlitebních knížek, aby vše pěkně vonělo. Potom přišlo poslední napomenutí od maminky a vykročili jsme k Šebetovu.

Prvním znamením poutě byl staříčkový dědeček, který na kraji vesnice hrál nějakou mariánskou písničku na flašinet. Od Černé brány už začaly boudy a hluk a šum a smích dětí i dospělých nad nabídkou a vyvoláváním kramářů. Kramky pokračovaly až do Obory a na druhou stranu do Kapouňat. Kolotoč vesele vyhrával: „*Když jsem maširoval ku hranici.*“ To se bylo panečku na co dívat. Té krásy rozličné pro dětské oči. Bylo opravdu těžké si vybrat z těch hromad hraček a cukroví. Kramář v bílé zástěře sekal turecký med a v široké láhvi měl žíhané cukrové špalky. Ty vydržely dlouho v ústech a byly veliké. Nedalo se z počátku říct ani Brno, a když chtěl mermomocí mluvit, musel špalek s pusy ven. Že jsme potom měli packy lep-kavé, to je samozřejmé. Cukrové pišťaly jsem kupoval a pískali tak dlouho, dokud se nerozplynuly. Všichni kluci jsme si je půjčovali kolem dokola a zkoušeli, která víc zapískne.

Ze všeho nejlepší však byla „flaštička“ bílá nebo červená. Ta se musela umět pane jíst. Nejdříve se ukousl bílý škrobový špunt, pak se zvolna a labužnický vypila šťáva „svařený cukr“ a na konec se schrupla prázdná flaštička. Někdy se při příliš nedočkavém nakousnutí lahvička rozpadla, šťáva tekla po prstech a po šatech, maminka hubovala a i nějaký ten pohlavek dopadl na naši hlavu. I sladké dřevo tam bylo v prutech, na zemi. Ani jsme si ho neoprali, to se přímo ze země kousalo, cucalo a vyplivovalo. Ani nám špatně nebylo. A dokonce první kvašené okurky tam byly. Také jsme je museli ochutnat. Silná, statná panimáma lovila okurky ze sudu holýma, baculatýma rukama a potom dávala k nim napít láku z hliněného hrnečka. Všem lidem z jednoho a nevypláchnutého.

Babička spěchala do kapličky sv. Anny na slavnou mši. Já musel samozřejmě s ní. Tam už čekalo mnoho lidí, muzikanti byli připraveni a v kostelíčku to vonělo kadidlem. Na pobožnost jsem vůbec nemyslel. Mačkal jsem v kapse usilovně pár šestáků a přemýšlel, co za ně koupit. Jedno bylo jisté. Bude to v prvé řadě nůž, poněvadž každý správný kluk musí mít kudlu. Potom to bude kapslovka. Byla to taková malá plechová pistolka, kde se vkládaly mezi natažený kohoutek papírové kapslíky. Stisknutím kohoutku to vystřelilo. Kolotoč bude zadarmo. Budu s klukama točit a za každých pět kousků je jedno svezení zdarma.

Když se ozval zvonek, ani jsem se nepokřížoval a byl jsem mezi prvními venku z kapličky, pelášil z kopce dolů a zmizel naráz v poutřovém ruchu.

Rád jsem chodíval na pouť do Šebetova. Vzpomínka mne vehnala na tu dobu mládí, kdy svézt se na kolotoči, nebo si koupit cukrový špalek představovalo velký kopec dětského blaha, slzy do očí. Jak jsme bývali pyšní, když jsme před pišticími, malými slečnami závodili na houpačkách, kdo rychleji a kdo výš. Vzpomínám, jak babička se tam dlouho a dlouho přehrabovala ve zboží, než si koupila spodničku, nebo bačkory.

Ale to už je opravdu dávno. Dnes jsou také poutě, ale těch krámů je uboze málo.

A také se prodává zboží. Ale to už se nevozí na vozíku nebo na trakaři. Dnes už každý ten kramář má své vlastní auto. A kolotoč? Ten je moderní, motorizovaný a třeba někdy ani nepřijede.¹

1 Rukopis z roku 1982 o rozsahu 2 stran je uložen v archivu České národopisné společnosti pod číslem jednacím 1425/82. K vydání připravil Daniel Drápala za spolupráce Heleny Šenfeldové.

Abstract

Pilgrimage in Šebetov

The contribution by the correspondent of the Czech Ethnographical Society Rudolf Wilhelm deals with a small site of pilgrimage of regional significance in Šebetov. He draws on his childhood memories from the beginning of the 20th century, when he visited this site of pilgrimage dedicated to St. Anna. Participation in the pilgrimage included a religious part as well as entertainment; pilgrims also had the opportunity to make small purchases. Especially children were allured by this secular part of the pilgrimage thanks to the rich offer of sweets, carousels and other attractions.

Zdravice Lence Novákové

Ti, kdo znají PhDr. Lenku Novákovou, těžko uvěří, že tato půvabná žena dívčího vzhledu dovršila věk, který se zpravidla pokládá za důchodový. Je-li tomu tak, nezbývá než bilancovat.

Absolventka oboru národopis a sociologie (1974) na Filozofické fakultě tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně působila krátce ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti a posléze deset let v Městském kulturním středisku v Brně. Svou odbornost se zaměřením na lidový textil mohla uplatnit až po nástupu do Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně (1985). Lze považovat za štěstí, že se ocitla po boku největší znalkyně moravských krojů PhDr. Miroslavy Ludvíkové, kterou po jejím odchodu do důchodu zastoupila.

Kromě běžné činnosti vyplývající z funkce kurátorky sbírky lidového textilu se stala autorkou několika významných výstav. Za zvláštní pozornost stojí ty, které se zabývaly opomíjenými součástmi lidového, ale i městského šatníku. Výstava s názvem *Jaké bylo oblékání od kolébky k dospívání* (s H. Beránkovou, 1996) prezentovala dětský oděv. Pod titulem *... vlastně malý zázrak* (2000) se skrývala výstava prádla. Pozornost věnovaná svatebnímu oděvu se odrazila na výstavě *Květiny bílé po cestě* (s H. Beránkovou, 2005) a také v příspěvku v časopisu *Folia ethnographica* v roce 2006. Většina výstav se reprízovala na mnoha místech mimo Brno a byla doplněna katalogy s autorčinými komentáři. Nelze opomenout také výstavy mapující život jihomoravských Charvátů spolu s jejich fotodokumentací (1999 v Mikulově, 2004 v Břeclavi, 2009 v Brně). Záslužným počinem kolektivu pracovníků Etnografického ústavu bylo připomenutí důležitého kulturního fenoménu *Brněnského ženského vzdělávacího spolku Vesny* výstavou, katalogem i cyklem přednášek, na němž se jubilanтка významně podílela (s A. Kalinovou, 2008).

Publikační činnost PhDr. Lenky Novákové je spojena především s domovským časopisem *Folia ethnographica* (1988, 1993, 1995, 1997, 1998, 2000/2001, 2002/2003, 2004, 2006, 2007, 2008). Důležité místo v ní zaujímá kapitola o lidovém oděvu v knize *Město Břeclav* (2001) a v připravované *Vlastivědě Boskovicka*. Do díla *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* přispěla několika hesly.

Přejeme milé kolegyni dlouhá léta ve zdraví a spokojenosti, naplněná živou tvůrčí potencí.

Alena Jeřábková

Výběrová bibliografie Lenky Novákové

Malohanácké vložky z úvodnic ve sbírkách EÚ MZM.
Folia ethnographica 27, 1993, s. 35–46.

Laičtí spolupracovníci a jejich přínos pro muzejní sběratelskou činnost.
In: Lidová kultura na Hané. Olomouc 1993, s. 126–130.

„Každá žena pořádá...“.
Katalog výstavy
Brno 1993.

Příspěvek k vývoji kroje moravských Charvátů ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století.
Folia ethnographica 29, 1995, s. 19–36.

Textilní sbírka EÚ MZM v Brně.
Národopisný věstník XII (54), 1995, s. 13–17.

Lidový kroj na Moravě ve fotografiích na příkladu kolorovaného fotoalba z přelomu 19. a 20. století.
Folia ethnographica 30, 1996, s. 33–40.

Příspěvek k proměnám kroje moravských Charvátů od konce 19. st. do poloviny 20. st.
Lidé města 11. Česká společnost a etnické skupiny. 1996, s. 103–109.

Jaké bylo oblékání od kolébky k dospívání.
Katalog výstavy
Brno 1996.

Oděv dětí na Moravě ve sbírkách EÚ MZM.
Folia ethnographica 31, 1997, s. 27–36.

Svéráz v dětském šatníku.
In: Společenství dětí a kultura. Strážnice 1997, s. 152–155.

J. O. Vranecký.
In: Od folkloru k folklorismu. Slovník folklornímu hnutí na Moravě a ve Slezsku. Strážnice 1997, s. 83–84.

Vlaška.

In: Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku. Strážnice 1997, s. 231.

Křestní rouška – symbol obřadu ve sbírkách EÚ MZM.

Folia ethnographica 32, 1998, s. 69–77.

Lidový oděv na brněnském Kloboucku.

In: Klobouky u Brna. Město, krajina a lidé. Brno 1998, s. 377–382.

Brněnsko ve sbírkách lidového textilu MZM.

In: Lidový textil a textilní sbírky v muzeích. Brno 1998.

Lidový oděv na Malé Hané v literárních pramenech a ve sbírkách EÚ MZM.

In: Lidový oděv a tanec na Hané. Přerov 1998, s. 20–25.

Tradiční oděv.

In: Veselsko. Vlastivěda moravská. Brno 1999, s. 201–212.

Příspěvek ke kroji jihomoravských Charvátů.

Malovaný kraj 2000, č. 6, s. 14–15.

Poznámka ke kroji v Brumovicích.

In: Brumovice. Znojmo 2000, s. 22–24.

„...vlastně malý zázrak.“ O živůtcích, spodničkách, košílkách a dalších kouscích oděvu pod šatem ukrytých.

Katalog výstavy

Brno 2000.

Podíl dětských folklorních aktivit na společenském životě současné obce.

Folia ethnographica 34–35, 2000–2001, s. 81–89.

Šat vespod ukrytý.

Národopisná revue 11, 2001, č. 1, s. 17–23.

Podíl lokálních tradic na utváření národního uvědomění.

In: Tradice lidové kultury v kulturním vývoji ČR. Strážnice 2001, 128–131.

Tradiční oděv.

In: Město Břeclav. Brno 2001, s. 415–427.

Dětský oděv.

In: Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, 3. Praha 2007, s. 134–136.

Křestní souprava.

In: Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, 3. Praha 2007, s. 442–443.

Šátek.

In: Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, 3. Praha 2007, s. 1022–1023.

Účes.

In: Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, 3. Praha 2007, s. 1082–1083.

Úprava hlavy.

In: Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, 3. Praha 2007, s. 1091–1092.

Příspěvek k typologii ženského tradičního oděvu na Brněnsku.

Folia ethnographica 36–37, 2002–2003, s. 65–76.

Spolek Vesna a jeho národopisné aktivity.

Národopisná revue 13, 2003, č. 3, s. 137–142 .

Nový přírůstek ve sbírkách etnografického ústavu MZM – fotodokumentace jihomoravských Charvátů.

Folia ethnographica 38, 2004, s. 137–147.

Počátky brněnského spolku Vesna a jeho význam pro dokumentaci lidového textilu.

In: Sborník z konference Přelom 19. a 20. století – období vzniku městských muzeí a jejich vývoj v 20. století. Brno 2004, s. 153–158 (vydán formou CD).

„Květiny bílé po cestě...“

Katalog výstavy

(spoluautorka H. Beránková)

Brno 2005.

Osobnost Elišky Machové a její podíl na národopisných aktivitách Vesny.
Národopisný věstník XXII (64), 2005, s. 75–83.

Eliška Machová a její role v brněnské Vesně. K 80. výročí úmrtí průkopnice české kultury a ženského vzdělání v Brně.
Vlastivědný věstník moravský LVIII, 2006, č. 2, s. 166–169.

Svatební oděv a doplňky nevěsty ve sbírkách Etnografického ústavu MZM. Svatební šaty a statistika.
Folia ethnographica 40, 2006, s. 17–40.

Eliška Machová ve vzpomínkách a v dobovém tisku.
Folia ethnographica 41, 2007, s. 85–97.

Svéráz a jeho doklady ve sbírce textilu EÚ MZM.
Folia ethnographica 42, 2008, s. 163–178.

Indiánské tkaniny z pozůstalosti Fr. Pospíšila ve sbírkách EÚ MZM.
In: Hanák na Pacifiku. Zapomenutá osobnost Františka Pospíšila. Brno 2008, s. 139–141.

Lidový oděv.
In: Vír v údolí Svratky. Vír 2008, s. 165–171.

Dobré jídlo, dobré pití, základ všeho živobytí. Nástěnné kuchařky – kuchyňský doplněk domácností první poloviny 20. století.
In: Stolečku, prostři se. Strava jako interkulturní fenomén v muzeu. Museum – Bulletin – Muzeum 17, 2009, s. 126–30.

Zpráva o diskutabilním přírůstku Františka Kretze ve sbírce textilu Etnografického ústavu MZM v Brně.
In: Habartová, R. a kolektiv: František Kretz (1859–1929) – sběratel, národopisec, novinář. Uherské Hradiště 2009, s. 135–141.

redakce, Lenka Nováková

Blahopřání Aleně Prudké

Naše blahopřání k významnému životnímu jubileu patří archeoložce a etnografce PhDr. Aleně Prudké, vedoucí historicko-etnografického oddělení Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a současně místopředsdkyni Česné národopisné společnosti (členka Hlavního výboru Společnosti od roku 2005). Po ukončení dvouoborového studia na Filozofické fakultě dnešní Masarykovy univerzity v Brně (1968–1973) nastoupila jako archeoložka do Muzea Prostějovska, kde do roku 1994 uskutečnila řadu výzkumů zaměřených na období staršího neolitu, na kulturu lužických popelnicových polí a kulturu středověku. Vytvořila tu expozici *Pravěk Prostějovska* (1978) a řadu autorských výstav, mimo jiné *Archeolog Antonín Gottwald* (1986), *Kultura lužických popelnicových polí na Prostějovsku* (1990), *Eneolitická mohylová pohřebiště na Prostějovsku* (1992), *Zaniklé středověké osady na Prostějovsku* (1995), *Z minulosti hradu Plumlova* (1998), *Haná Jana Zbořila* (1999). V roce 1982 získala doktorát filozofie. Již v průběhu svého působení v prostějovském muzeu přicházela do styku s jeho cenným etnografickým sbírkovým fondem při řešení aktuálních provozních problémů.

Do jednoznačného centra její odborné pozornosti se národopisná problematika dostává po nástupu do Muzea jihovýchodní Moravy v rodném Zlíně. Předmětem její výzkumné a dokumentační činnosti se stává revitalizace a transformace tradičních zvykoslovných aktivit, tradiční rukodělná výroba a problematika soudobé dokumentace památek lidového stavitelství.

Z řady jejích úspěšných prezentací muzejního materiálu uvádíme *Fašanky, končiny, ostatky...* (s B. Petrákovou, 2000), *Kramářské tisky* (ze sbírek muzea, 2001), *Tradiční slováckých Skoronice objektivem J. X. Doležala* (s K. Pavlišťikem, 2002), *Černý kontinent* (s K. Pavlišťikem a M. Pavlišťikovu, 2002), *Proměny tradičního venkovského interiéru* (2007), *Veselé vánoční hody* (2007), *Tradiční lidová architektura na Zlínsku* (2008), *Tradiční řemesla a lidové stavitelství jižního Valašska* (2009). Zvláště významným počinem v tomto směru je spoluautorský podíl na stálé etnografické expozici *Dřevo, proutí, sláma v tradiční rukodělné výrobě na Podřevnicku* oceněné v anketě České národopisné společnosti v roce 2004 jako počín roku v oboru.

Působení jubilantky ve funkci výkonné redaktorky sborníku *Acta musealia* Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně se výrazně promítá do kvality tohoto periodika. Pozitivně ovlivňuje úroveň i dalších publikačních aktivit zlínského muzea. Připomenout je třeba v této souvislosti její podíl na reedici etnografických spisů Františka Bartoše (*Nové národní písně moravské s nápěvy do textu vřaděnými, Lid a národ I. a II., Naše děti, Moravský lid, Moravská svatba, Líšeň, Deset rozprav lidopisných, Kytice*) a etnografických prací Eduarda Pecka (*Valašské národní písně a říkadla a Lid na Výzovsku*).

Na úspěchu projektu *Rok Františka Bartoše* (2006), jehož důležitou součástí byla vědecká konference *František Bartoš jazykovědec, pedagog, etnograf*, za který

udělila Česká národopisná společnost v roce 2007 zlínskému muzeu a spolupřádající Krajské knihovně Františka Bartoše ve Zlíně Cenu pěti rudých růží, má jubilantka rovněž zřetelný a významný podíl. Opomenut nemůže být ani její příspěvek k zavádění inovací v evidenci sbírkových fondů a intenzivní podpora edukativní činnosti, zejména spolupráci muzea se školami, která má ve zlínském muzeu dlouholetou a úspěšnou tradici.

S uznáním za vykonanou práci popřejme jubilantce do dalších let všechno dobré.

Karel Pavlišťík

Výběrová bibliografie Aleny Prudké za léta 1981–2009

1981

Depot z pozdní doby bronzové Žárovice 3.
Zpravodaj Muzea Prostějovska 1981/1, s. 28–31.

Lužické hroby u Otaslavic.
Zpravodaj Muzea Prostějovska 1981/1, s. 25n.

1984

Depot mincí z 16. a počátku 17. stol. z Drahan (okr. Prostějov).
PV 1984. Brno 1987, s. 72.

1985

Revizní výzkum na eneolitickém mohylníku u Slatinek (okr. Prostějov).
PV 1983. Brno 1985, s. 25.

Eneolitická mohylová pohřebiště u Slatinek.
Zpravodaj Muzea Prostějovska 1985/1, s. 21n.

Výzkum na eneolitickém mohylníku nad Ostichovcem v katastru obce Slatinky.
Zpravodaj Muzea Prostějovska 1985/2, s. 25n.

1989

Výzkum na eneolitickém mohylníku v Alojzově – Frolinkové (okr. Prostějov).
PV 1986, Brno 1989, s. 26.
spolu s M. Šmídem

Výzkum na eneolitickém mohylníku v Alojzově – Spáleném kopci (okr. Prostějov).
PV 1986, Brno 1989, s. 27.
spolu s M. Šmídem

1990

Eneolitický mohylník u Alojzova.
Zpravodaj Muzea Prostějovska 1990, č. 2, s. 34–45.

1991

Josef Kvičala (1907–1956).
Kulturní lexikon Prostějovska 1/91, s. 1–2. Příloha Zpravodaje Muzea Prostějovska 1991, č. 1.

1992

Finds of Storied Vessels in Corted Ware Culture in Moravia. Die kontinentaleuropäischen Gruppen der Kultur mit Schnurkeramik.

Praha 1992, s. 127–130.

spolu s L. Šebelou a M. Šmídem

1993

Nové hroby kultury se šňůrovou keramikou na Prostějovsku. (Vřesovice, Mostkovice).

Zpravodaj Muzea Prostějovska 1993, č. 1, s. 23–35.

spolu s M. Šmídem

1994

Hroby kultury se šňůrovou keramikou z Vřesovic, okr. Prostějov.

Časopis Matice moravské LXXIX, 1994, vědy společenské, s. 37–51.

spolu s M. Dočkalovou a M. Šmídem

Nález renesančních kachlů z Prostějova.

Zpravodaj Muzea Prostějovska 1994, č. 1, s. 37–43.

Smržice. Příroda – historie – lidé.

Smržice 1994, s. 48–57.

spoluautorství: Kapitola Pravěké osídlení

1995

Archeologický výzkum hradu Plumlova.

Zpravodaj Muzea Prostějovska 1995, č. 1, s. 1–15.

1996

Příspěvek k stavebnímu vývoji hradu Plumlova (okr. Prostějov).

Vlastivědný věstník moravský XLVIII, 1996, č. 2, s. 155–160.

1998

Středověký hazard.

Štafeta 1998, s. 50–54.

1999

Archeologicko-historické poznámky ke stínavskému dolování.

Zpravodaj Muzea Prostějovska 1999, č. 1, s. 25–33.

*Nástin historie těžby železných rud na ložisku v Repešském žlebu u Stínavy (Drahan-
ská vrchovina).*

Přírodovědné studie Muzea Prostějovska 2, Prostějov 1999, s. 69–79.
spolu s V. Goliášem

2000

Prostějov. Dějiny města (1).

Prostějov 2000, s. 23–48.

spoluautorství: kapitola V šeru prehistorie

Antonín Gottwald (1869–1941).

Pravěk, Nová řada 1999/9, Brno 2000, s. 464–467.

*Josef Blekta – učitel, přírodovědný a historický vlastivědný pracovník, jedna z nej-
významnějších plumlovských osobností 20. století.*

Zpravodaj Muzea Prostějovska 2000, č. 1–2, s. 15–19.

2001

Nález usňové obuvi ze 16. století v prostějovském ghettu.

In: Obuv v historii. Sborník materiálů ze III. mezinárodní konference 25.–27. září
2000. Zlín 2001, s. 179–182.

spolu s P. Hlaváčkem a I. Shromáždilovou

Sbírka kreseb lidových staveb Jaroslava Koželuhy.

Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně I, 2001/1, Zlín, s. 97–99.

spolu s I. Plánkou

Karel Pavlišník, etnograf a muzejník.

Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně I, 2001/2, s. 7–12.

spolu s I. Plánkou

2002

Kralice na Hané. Příroda. Historie. Osobnosti.

Kralice na Hané 2002.

spoluautorství: kapitola Prehistorie Kralic, s. 77–84

2003

Soubor akvarelů Karla Zapletala.

Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně III, 2003/1–2, s. 72–76.

2004

Dokumentace tradičního zpracování slámy v městském prostředí v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

Národopisný věstník XXI (63), 2004, s. 130–135.
spolu s K. Pavliščíkem

Využití místních zdrojů kamene ve venkovské architektuře v mikroregionu Drnovice.

Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně IV, 2004/1–2, s. 19–26.
spolu s J. Kristem

PhDr. Zuzana Marhoulová, etnografka.

Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně IV, 2004/1–2, s. 139–141.
spolu s kol.

Tlumačovská kronika Jana Zbořila.

Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně IV, 2004/1–2, s. 158–166.

2005

O sběratelské práci Jana Zbořila.

Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově 2005, s. 84–96.

Sběratel a folklorista Jan Zbořil.

Národopisný věstník XXII (64), 2005, s. 167–175.

2006

Český betlém Františka Vrzalíka ve sbírce Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně VI, 2006/1–2, s. 131–132.

2007

Zápisky Josefa Prusinovského z Holešova. Příspěvek k chovu ovcí na konci 18. století.

Museum vivum III. Supplementum, Rožnov pod Radhoštěm 2007, s. 65–86.

spolu s M. Kokojanovou

Hospodářské zápisky Josefa Prusinovského z Holešova (1776–1803).

In: Agrární kultura: O tradičních formách zemědělského hospodaření a života na vesnici. Brno 2007, s. 105–125.

spolu s M. Kokojanovou

2008

Mikulášské občůzky ve Źlutavě a Karolíně.

Acta musealia Muzea jihovůchodní Moravy ve Zlíně VIII, 2008/1–2, s. 156–163.

2009

Současné doklady původního venkovského stavitelství v obcích integrovaných do zlínské aglomerace.

Acta musealia Muzea jihovůchodní Moravy ve Zlíně IX, 200/1–2, s. 140–147.

Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Zlínsko.

Uherské Hradiště 2009, s. 14, 16–17, 29–30, 74–75, 88–89, 92, 98–99, 115, 126, 145–146, 161–162, 169–170, 173–174, 181.

Redakce:

Acta musealia Muzea jihovůchodní Moravy ve Zlíně (od 2001).

Reedice etnografického díla Františka Bartoše (s K. Pavlištíkem, L. Uhlíkovou, A. Devátovou).

Reedice díla Eduarda Pecka (s K. Pavlištíkem a H. Rosíkovou).

Karel Pavlištík

Jan Pargač: ad multos annos

Na prahu roku 2009 oslavil významné životní jubileum pražský etnolog PhDr. Jan Pargač, CSc. Narodil se 1. ledna 1949 v Ostravě-Vítkovicích a své dětství prožil v malebném kraji pod Radhoštěm, v prostředí, které dalo národopisu řadu zdatných odborníků. Po složení zkoušky dospělosti na gymnáziu ve Frenštátě pod Radhoštěm se J. Pargač rozhodl pokračovat ve studiu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze na oborech etnologie a prehistorie. Studium úspěšně zakončil v roce 1973 složením státních závěrečných zkoušek a obhajobou diplomové práce (*Socio-kulturní podmínky uzavírání manželství na moravsko-slovenském pomezí*) na oboru etnologie. Po absolutoriu vysoké školy nastoupil nejdříve jako asistent, později aspirant do Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV, kde mu byla v roce 1980 na základě obhajoby kandidátské disertace (*Tradice v kulturním a společenském životě nymburské vesnice*) přiznána vědecká hodnost CSc. Na centrálním oborovém ústavu pracoval jako odborný pracovník (v odděleních Střediska vědeckých informací a Vesnice) až do roku 1981, kdy se rozhodl posílit pedagogický sbor na rodné alma mater a vrátil se v pozici odborného asistenta na katedru etnografie a folkloristiky FF UK. Zde mu byl po složení rigorózní zkoušky přiznán titul PhDr. a zde se – po náhlém úmrtí kolegy a krajana PhDr. Jaroslava Šťastného, CSc. – začal aktivně věnovat povinnostem vysokoškolského pedagoga.

V pedagogické činnosti J. Pargače jsou patrné dvě etapy. První (1981–1989) se vyznačuje participací v „tradičním“ oborovém konceptu výuky (kurzy: *Lidové zemědělství, Lidová kultura v současnosti, Lidové náboženství, Lidová řemesla, Etnické skupiny v ČR, Metody a techniky terénního výzkumu, Etnologický seminář, Terénní praxe*) a druhá (od 1990) je charakteristická invenční metodologicko-metodickou, tematickou a areálovou orientací (kurzy: *Úvod do etnologie, Ekonomická antropologie, Náboženství a magie, Etnologický seminář, Etnologie Střední Asie*). J. Pargač se aktivně podílel na vedení studentských výzkumných týmů studujících kulturní aktivity a postoje obyvatelstva českého velkoměsta, venkova a jejich sociální kontext (*Česko-švýcarský grant, 1989–1996*) i týmů dokumentujících relikty tradiční lidové kultury na území ČR (*Podpora tradiční lidové kultury MK ČR, 2004–2005*). Odborné zkušenosti J. Pargač předává posluchačům pre- i postgraduálního studia také při přípravě postupových (bakalářských), diplomových (magisterských) i doktorských (disertačních) prací.

Pedagogická práce J. Pargače je úzce provázána s jeho prací výzkumnou. Na základě projektu Grantové agentury ČR č. 404/07/0433 řeší téma Světské a náboženské proudy v emancipaci národů Střední Asie a Kazachstánu od konce 19. století a jejich vztah k Evropě a jako spoluřešitel se podílel na řešení grantu č. 404/050355 (*Pastevecká společnost v procesu modernizace ve středoasijských republikách bývalého SSSR*), pozornost ovšem věnuje i dalším oborovým tématům (viz výběrová bibliografie).

Nedílnou součástí aktivit J. Pargače je také práce organizační. Osobní kvality a dispozice – smysl pro proporce, spolehlivost, kreativita a komunikativnost – ho přeurčily k výkonu řady pedagogických i vědeckých funkcí: tajemníka Ústavu etnologie FF UK (1989–1994), člena vědecké rady Etnologického ústavu AV ČR (1991–2000) a člena redakční rady časopisu Český lid (1992–2001). V přítomné době působí v postavení zástupce ředitele Ústavu etnologie FF UK, je členem oborové rady a členem komise pro doktorské zkoušky.

Krátké zamyšlení nad činností J. Pargače nemůže pochopitelně zdokumentovat činnost oslavence komplexně. Naším záměrem bylo prezentovat spíše náčrt profesního portrétu osobnosti bohatýrského ustrojení, člověka lidsky kvalitního, obecně váženého a ctěného.

Miloš Tomandl

Výběrová bibliografie Jana Pargače

Mechanisms of Integration of Local Communities in Czech Urban Society.

In: *The City: Today, Yesterday, and Day Before*, E. G. Karpińska (ed.). Łódź 1995, pp. 130–138.

spolu s M. Tomandlem

The National Minority Group in the Territory of the Czech Republic: General Characteristics and Some Current Problems.

In: R. KANTOR (ed.): *Borderlands – Culture – Identity*, Cracow 1996, pp. 73–77.

Ústav etnologie FF UK v 90. letech.

In: M. HOLUBOVÁ – L. PETRÁŇOVÁ – J. WOITSCH (eds.): *Česká etnologie 2000*. Praha 2002, s. 27–32.

Antropologie marginálních oblastí R. Vorbricha: terénní výzkumy horalů v severním Kamerunu a marockém Atlasu.

Studia Ethnologica XI, 2002, s. 37–50.

The National Minority Groups in the Territory of the Czech Republic: General Characteristics and Some Current Problems.

In: M. TOMANDL (ed.): *Ethnological Scripts: 1990 –2002*. Praha 2003, pp. 83–89.

Mechanism of Integration of Local Communities in Czech Urban Society: The Case of Prague.

In: M. TOMANDL (ed.): *Ethnological Scripts: 1990 –2002*. Praha 2003, pp. 89–98.

spolu s M. Tomandlem

Tradice – lidový islám – islamizace: k problematice islamizace v postsovětské středoasijské společnosti.

Studia Ethnologica XII, 2004, s. 37–50.

Ekonomická antropologie: tradiční a nové témata.

Studia Ethnologica XIII, 2005, s. 53–64.

Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán.

Praha 2006.

spolu s P. Kokaislem a kol.

Mahallas: The Central Asian Residential Communities and Ethnocultural Processes.
Ethnologica Actualis Slovaca VII: Journal of Ethnographical Research. D. Deák (ed.).
Trnava 2007.

Lidé z hor a pouští: Tádžikistán a Turkmenistán.
Praha 2007.
spolu s P. Kokaislem

Bibliografie Střední Asie a Kazachstánu a statě k nacionálnímu hnutí v Kazachstánu.
Praha 2009.

Střední Asie a Kazachstán: historie, etnicita, jazyky.
Praha 2009.
spolu s F. Vrhelem

Miloš Tomandl

Jubilant Pavel Popelka

V roce 2009 se dožil životního jubilea, které je příležitostí k prvnímú širšímu bilancování, etnograf, folklorista a muzejní pracovník PhDr. Pavel Popelka, CSc. K výčtu aktivit jubilanta musíme ještě připojit, že je také sběratelem lidových písní z moravsko-slovenského pomezí a jejich výrazný interpret, že se věnuje rozhlasové, filmové a literární tvorbě a jako fotograf prezentoval své snímky na mnoha výstavách. Dílo jistě rozsáhlé a aktivity četné, které si žádají bližší konkretizace a rozvedení, ovšem vzhledem k personálnímu heslu jubilanta v biografické části *Lidové kultury. Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*¹ a v lexikální příručce *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*² se zaměříme na poslední dobu a aktivity, které zmíněná hesla neobsahují.

Pavel Popelka se narodil 12. března 1949 ve Strání na moravsko-slovenském pomezí, ve vesnici spojené s výraznými projevy tradiční kultury. I když jeho počáteční školení bylo technické (Střední průmyslová škola strojnická v Uherském Hradišti), zvítězil zájem o humanitní obory, o etnografii a sociologii, které vystudoval na brněnské Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně (dnes Masarykova univerzita). Jako odborný pracovník nastoupil v roce 1974 do Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě, kde od roku 1990 s úspěchem řediteluje.

V návaznosti na téma diplomové práce *Uzavírání manželství a svatba ve Strání* (1974) se ve své další badatelské práci věnoval sociální kultuře, konkrétně problematice tradiční svatby a výročních obyčejů, jejich nositelům, typologii masopustních obchůzek a ekologii masopustního tance *pod šable*. Odborné články a studie na uvedená témata najdeme otištěny v Národopisných aktualitách, Slovenském národopisu, Studiích Comeniana et historica nebo strážnických a hradišfských konferenčních sbornících; populárně-vědecké příspěvky v Malovaném kraji, Folkloru a regionálních denících a tiskovinách (Bílé Karpaty, ZVUK ad.). Tradiční svatba a sociální dynamika v uzavírání manželství byly tématem také jeho rigorózní práce, kterou obhájil na brněnské univerzitě v roce 1980; vědeckou hodnost kandidáta věd získal v Etnologickém ústavu SAV v Bratislavě roku 1997.

Intenzivní zájem o lidovou píseň a folklorní tradice vyústily ve spolupráci s Mezinárodním folklorním festivalem ve Strážnici, kde autorsky a režijně připravil řadu pořadů, z nichž se některé staly laureátem festivalu. Další pořady vytvořil pro Rožnovské slavnosti, Vlčnov, slovenskou Východnou nebo pro Myjavu. V roce 1987 inicioval založení mezinárodního *Festivalu masopustních tradic* v rodném Strání

1 [jjč+rj]: *Popelka Pavel*. In: Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 1. svazek. Praha 2007, s. 178.

2 Red: *Popelka, Pavel*. In: Pavlicová, M. – Uhlíková, L. (eds.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice 1997, s. 96–97.

a podílel se na koncepci, přípravě a realizaci jednotlivých ročníků. V Uherském Brodě spolupracoval se souborem *Olšava* jako interpret lidové písně a instrumentalista (gajdoš) a spolupodílel se na tvorbě pořadů, stejně jako v případě folklorního souboru ve Strání, jehož vedoucím byl do roku 1995.

Sběry lidových písní, které byly součástí komplexního výzkumu lidové kultury na moravsko-slovenském pomezí (Uherskobrodsko, moravské Kopanice), završilo několik písňových sbírek. První knižně vydaný soubor se zaměřil na epickou tvorbu reprezentovanou baladami a nese název *Příběhy v písniích vyzpívané. Lidové balady z moravských Kopanic* (1995). Písňový repertoár jedné výrazné zpěvní lokality, kde lidové písně zapisoval už Leoš Janáček, zahrnuje sbírka *Písně z Bystřice pod Lopeníkem* (1997). Poslední publikace obsahuje zpěvní bohatství rodného Strání a byla vydána ve spolupráci Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě a Krajské knihovny Fr. Bartoše ve Zlíně s titulem *Řečeno písní. Lidové písně ze Strání* (2005).

Mezi různorodými aktivitami Pavla Popelky nelze opomenout jeho autorskou filmovou dokumentární tvorbu čítající přes čtyřicet videofilmů – např. *Kroky do ticha* (1991), *Pálení pěsniček* (1991), *Poslední straňanský švec* (1994), *Poklad na ostrově Lastovo* (2005), *Hubertská pouť* (2008) – a od roku 1998 organizaci *Musaionfilmu*, nesoutěžní přehlídky videofilmů z oblasti tradiční kultury, která si získala mezi muzejníky a etnology respekt. V roce 2004 obdržel na mezinárodním filmovém festivalu ve slovenské Čadci bronzového *Turoně* za film *Hody s věncem a káčerem*. Některé filmové snímky z jeho produkce zhlédli v rámci kulturního programu účastníci konference věnované prof. A. Václavíkovi v Luhačovicích na podzim 2009. Spolu s brněnským režisérem Petrem Hajnem se Pavel Popelka podílel na vzniku dokumentárního filmu *Tanec před kamerou* (2007), který rekonstruoval filmový příběh Františka Pospíšila, průkopníka filmové dokumentace tzv. mečových tanců v meziválečné době. Pavel Popelka realizoval ještě další televizní scénáře a množství rozhlasových pořadů.

Od filmové tvorby není daleko k tvorbě fotografické. Pavel Popelka fotografuje hodně a rád, jak víme ze společných cest po balkánských zemích, tak také z přehledu fotografických výstav, který máme k dispozici. Objevuje se inspirace folklorem a tradiční kulturou, ale tato témata nepřevažují, protože tím zásadním inspiračním zdrojem je krajina, zejména rodný kraj rozprostírající se v Bílých Karpatech. Ovšem žádné laciné kalendářové snímky, ale snaha zachytit podstatu krajiny, její specifika a rudimentální projevy skryté ve vodních plochách nebo věkovitých stromech. Svě fotografie Pavel Popelka vystavoval jak doma, tak také v zahraničí (Holandsko, Německo, Slovensko, Maďarsko) na kolektivních nebo autorských výstavách.

Zážitky z cest stejně jako příběhy z muzikantského života nebo ze setkání se svěráznými lidovými typy mu poskytují materiál, který ztvárňuje ve svém literárním díle, v povídkových souborech, vydávaných v posledních letech: *Cestopisy, místopisy, povahopisy* (2003), *(Z)povídání z cest* (2006), *Cestopády* (2006). *Kalvádos z červených jablek* (2009) je jeho básnickou prvotinou. To jen na doplnění jeho různoro-

Pavel Popelka v černohorském kroji během cesty po Balkáně. 2009, foto M. Válka.

dých aktivit, které kompenzují méně poetické profesní povinnosti.

Renesanční osobnost Pavla Popelky je patrná i ze snímku, který provází náš jubilejní článek. Jubilant je oblečen do černohorského národního kroje, který si zapůjčil na Lovčenu, v památníku básníka, vladaře a národního vůdce Petra II. Petroviće Njegoše (1813–1851). Jako jihoslovanský junák uvedl v němý úžas a nadšení nejen své kolegyně a kolegy, ale také další přítomné návštěvníky tohoto kultovního místa Černé Hory.

Přejeme Pavlovi tvůrčí *mnoga ljeta*.

Miroslav Válka

Ohlédnutí za životem a dílem Karla Fojtíka (1918–1999)

V letošním roce uplynulo již deset let od smrti Karla Fojtíka, proto bychom rádi jeho jméno na stránkách Národopisného věstníku 2009 připomenuli. Pocházel z rodiny železničního zaměstnance z Vojkovic, menšinové vesnice, odkud se museli Fojtíkovi následkem mnichovské dohody vystěhovat.¹ Zde měl podle svých vlastních slov možnost od dětství pozorovat markantní národnostní a sociální rozdíly mezi jednotlivými skupinami obyvatel.² Roku 1929 přišel do Brna, aby tu strávil všechna studentská a profesní léta: po absolvování reálného gymnázia si zapsal na filozofické fakultě obory indoevropský jazykozpyt a národopis, na němž patřil k prvním posluchačům. Za protektorátu pracoval jako stavební dělník, po válce dokončil studia, stal se středoškolským profesorem a po únoru 1948 politickým pracovníkem krajského výboru KSČ. Roku 1950 dosáhl doktorátu a nastoupil vědeckou kariéru: nejprve jako odborný asistent v etnografickém semináři a po třech letech v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Na tomto pracovišti setrval téměř čtyřicet roků, v letech 1971–1984 zastával funkci vedoucího brněnského oddělení a později vědeckého konzultanta. Roku 1992 byl nucen kvůli zhoršujícímu se zdravotnímu stavu opustit i toto zapojení do odborného dění. Dožil v péči rodiny a zemřel v Ivančicích.

Jako jeden z prvních u nás nastolil požadavek etnografického studia města a průmyslových oblastí (např. statě *Tři typy dělnických obydlí v Brně* či *Některé aspekty vývoje lidové kultury v průmyslovém městě*).³ S Oldřichem Sirovátkou vydali monografii *Rosicko–Oslavansko*⁴ a s Olgou Skalníkovou rozpravu *K teorii etnografie současnosti*.⁵ Zabýval se tradičními obyčeji a ve svazku *Lidová kultura* v rámci Československé vlastivědy souhrnně pojednal o rodinném a společenském životě.⁶ Jeho práce vynikaly jednak širokým rozhledem nejen národopisným, ale i sociologickým a historickým a uměním beze zbytku využít archivních pramenů.

1 Vojkovice (politický okres Hustopeče, od roku 1961 Brno-venkov) měly v roce 1921 777 obyvatel, z toho 368 československé národnosti. Česká škola byla v obci zřízena roku 1919. Po obsazení obce německým vojskem 9. 10. 1938 většina českého obyvatelstva Vojkovice opustila. – TYCOVÁ, I.: *Obec Vojkovice*. Břeclav 2003, s. 79, 88.

2 *Sedmdesátiny doc. dr. Karla Fojtíka, CSc.* Národopisné aktuality 25, 1988, s. 99–102 (rozhovor; připravila A. Navrátilová).

3 FOJTÍK, K.: *Tři typy dělnických obydlí v Brně (Od nejstarší kolonie k nouzovým sídlištím)*. In: Brno v minulosti a dnes 1, 1959, s. 23–40. FOJTÍK, K.: *Některé aspekty vývoje lidové kultury v průmyslovém městě*. Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově 1966, s. 130–135.

4 FOJTÍK, K. – SIROVÁTKA, O.: *Rosicko–Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha 1961.

5 SKALNÍKOVÁ, O. – FOJTÍK, K.: *K teorii etnografie současnosti*. Praha 1971.

6 FOJTÍK, K.: *Společenský život. Rodinný život*. In: Československá vlastivěda. Díl III. Lidová kultura. Praha 1968, s. 201–212, 218–227.

Těchto předností využil v habilitačním spise o životě českého lidu v 16. a 17. století, který později rozšířil a připravil k vydání, k němuž bohužel nedošlo a dojít nemůže, protože práce existující patrně pouze v jednom exempláři je dnes nezvěstná. S politováním je třeba konstatovat také to, že se po docentu Fojtíkovi nedochovala ucelená vědecká pozůstalost, která by umožnila hlouběji proniknout ke kořenům myšlení a práce této významné osobnosti druhé poloviny 20. století. Jediným pramenem tak zůstává fotografický materiál (především negativy) ve sbírkách Etnologického ústavu Akademie věd ČR v Brně pořízený po celé Moravě na přelomu 50. a 60. let. Část byla představena odborné veřejnosti na dvou konferencích, a to snímky brněnských ulic⁷ a luhačovického Zálesí.⁸ Rozsáhlý je rovněž soubor fotografií z území Rosicka–Oslavanska, zmínku zasluhují i záběry ze Slovenska (Pováží či obec Ždiar v okrese Poprad). Roku 1958 pořídil Fojtík také fotokopii kroniky (či spíše sbírky lidové slovesnosti) Františka Šťourače ze Zlatkova u Bystřice nad Pernštejnem i s pokračováním Josefa Františka Svobody.⁹

Článek věnovaný jubileu Karla Fojtíka vyšel v našem periodiku naposledy u příležitosti jeho sedmdesátých narozenin.¹⁰ Poté – už ve změněné společenské situaci – zde byl označen za ideologa-etnografa a autor citoval v této souvislosti z jeho práce *K otázce charakteru lidové kultury* (zapomněl udat údaj o publikaci), označené za pilíř rodící se marxistické etnografie.¹¹ V Národopisné encyklopedii je toto Fojtíkovo pojednání charakterizováno jako dogmatické. Nikoli neprávem, vždyť se zde tvrdí, že „... *třídní diferenciacie vedľa i k diferenciaci v oblasti kultury a umění. Vedľa pokrokové lidové kultury, nesené pracujícím roľníctvom a proletariátom, se vytvořila kulacká*

Karel Fojtík v roce 1955.
Fotoarchiv Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i Brno.

- 7 ZOBÁČOVÁ, A.: *S Karlem Fojtíkem po stopách dělnického bydlení v Brně (věnováno dvěma výročí významného etnografa)*. Brno v minulosti a dnes 22, 2009, s. 321–339.
- 8 Referát autorky *Luhačovické Zálesí objektivem Karla Fojtíka* na konferenci Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla (Luhačovice 14.–16. 10. 2009).
- 9 Negativy jsou uloženy na kinofilmech v trezorech A 1 a A 3. Ze Šťouračovy sbírky čerpal PERNICA, B.: *Řikadla, škádlivky, lidové hry a písně. Moravské Horácko a Podhorácko*. Havlíčkův Brod 1952.
- 10 NAVRÁTILOVÁ, A.: *Životní jubileum Karla Fojtíka*. Národopisný věstník československý 5 (47), 1988, s. 92–95.
- 11 HRNÍČKO, V.: *Horký brambor – profesionální etika*. Národopisný věstník československý 10 (52), 1993, s. 34.

*kultura statkářstva, skrývající mnohdy za lidovou formu svoje kořistnické třídní zájmy, vnášející pod formou lidového umění nepřátelskou ideologii a kulturu pracujícím masám.*¹² Nicméně, opodál ve zmíněném personálním hesle se konstatuje, že později Fojtík vlivem studia západní literatury už tak ortodoxně netrval na svých počátečních východiscích a nacházel poučení v terénním a archivním materiálu.¹³

Z uvedeného nám vyplývají dvě skutečnosti. První: je pravda, že „*věcná analýza poměrů v české vědě totalitního období, etnografii nevyjímaje, je úkol, na kterém bude bezpochyby pracovat ještě několik generací*“.¹⁴ Druhá: myslím si, že osobnost Karla Fojtíka a důkladný rozbor jeho díla se stane vítaným příspěvkem k této analýze.

Andrea Zobačová

12 FOJTÍK, K.: *K otázce charakteru lidové kultury*. Český lid 39, 1952, s. 30–31.

13 SKALNÍKOVÁ, O.: *Fojtík Karel*. In: BROUČEK, S. – JEŘÁBEK, R. (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 1. svazek. Biografická část. Praha 2007, s. 53 (heslo doplněno redakcí).

14 WOITSCH, J.: *Nezdařený pokus Davida Scheffela a Josefa Kanderta*. In: HOLUBOVÁ, M. – PETRÁŇOVÁ, L. – WOITSCH, J. (red.): *Česká etnologie 2000* (Praha, vila Lanna 25.–26. října 2000). Praha 2002, s. 269.

František Háva – zapomenutý národopisec Vysočiny

Jeho jméno opomněli autoři hudebních slovníků a lexikonů. Stěží odpovíme proč, a přesto tam patří.

„Matka byla v šestinedělí, když přinesli tatínka z lesa. Při kácení stromů ho jeden vážně poranil. Krátce na to otec zemřel. Mladé vdově, mojí mamince, nabízel, i tak trochu nutili švagra, ale matka se již neprovdala. Vrátila se do otcovského domu. Matčín bratr se stal mým otčímem. Matka žila ze sirotčího podílu. Požadovala zpět své věno, přínos, se kterým vstupovala do manželství. Peníze padly na dluhy. Můj podíl slíbili vyplatit až dosáhnou dvaceti let. Tak sem si v r.1923 za slíbený obnos mohl koupit tak jízdní kolo,“ končí František Háva (narozen 20. března 1903 v Pavlově) první část svého vyprávění o mladých letech.

Chlapec drobné postavy, bystrý, nadaný navštěvoval nejbližší střední školu, reálku v Telči. Finančně ho podporovali příbuzní z matčiny strany, dědeček Kubaštů a teta Kašparová. Po maturitě složil v roce 1922 doplňovací zkoušky na učitelském ústavě v Brně. V témže roce nastoupil v rodném Pavlově na svoje první učitelské místo.

„Když mi byly čtyři roky,“ pokračuje jeho vyprávění, *„dostal jsem od strýce starou heligonku. Na knoflicích jsem vyhledával písničky. Vrzalo to, vrzalo, až se vyloupila nějaká melodie.“* A hned vzpomínal: *„To bylo před májovou veselicí. Chasníci postavili māj s věncem a šátky. Začala zábava. My malí jsme se mládeži pletli pod nohama a vůbec zavazeli a tak nás vyhodili od máje. Ani nevím, kdo přišel na ten nápad, že se půjde k Bártům. Tak se říkalo naší chalupě po doškách. Ty máš harmoniku, tak ji přines a hraj. Já jsem hrál, děti tancovaly. Měly jsme svůj māj i s tancovačkou. Tím to ale nekončilo. V pondělí si pro mě poslal pan řídící. Ve třídě pod stupínkem stáli všichni v řadě, kdo byl u nás. Tys také tancoval?, spustil na mě pan řídící. Já jsem hrál. Všichni dostali rákoskou, jenom já toho vyšel bez odměny, protože jsem ještě nechodil do školy. To bylo moje první vystoupení.“*

S nostalgickým úsměvem pokračoval F. Háva: *„K písničkám jsem hledal druhý hlas, už jsem poznal, že některý bas je výhodnější k melodii než jiný (F. Háva slyšel víc, protože měl absolutní hudební sluch, pozn. autora). Při studiu na telčské reálce jsem se učil hrát na housle u tamního učitele Nedorosta a krátce u nevidomého učitele Rajského. Doma v Pavlově jsem hrával v kostele na varhany.“*

Navíc František měl štěstí, že v dané době působil na reálce vynikající sbormistr Pokorný, muzikant, jehož úpravy lidových písní zpíval Pěvecké sdružení moravských učitelů. Prof. Pokorný získal Františka pro zpěv úplně. Potvrzují to slova: *„My jsme vytvořili na reálce pěvecký kvartet. Pepík Řihů z Třeštica, Honzík Penk z Telče, Pepa Hrb a já. Dalším muzikantem z naší třídy, který se později prosadil, byl Theodor Schaefer z Telče, co vyučoval na konzervatoři v Brně.“*

Jako mladého, svobodného učitele posílal Františka úřad, kam právě potřeboval. Těch *štací* byla pěkná řada – Pavlov, Švábov, Jezdovice, Jestřebí, Rybné a všude

s maminkou. Že by snad oidipovský komplex? Nikoliv! Jen skálopevné přesvědčení našich maminek, že se žádná jiná žena nemůže postarat o syna než ona sama. A Františkovi uvedený stav, aniž bychom mu chtěli křivdit, vyhovoval. V každém místě, v němž působil, založil dětský pěvecký sbor.

„Na neděli jsme jezdili domů, do Pavlova. To už čekal kolega Havlík z Panenské Rozsíčky, co učil na menšinové škole v Otíně, a hrávali jsme dueta až se hory zelenaly. Jednou v neděli po obědě přišel k nám na dobrou chvíli strejček Kubaštů. Že budeme zapisovat písničky, aby neupadly do zapomnění. Chodili jsme po nejstarších lidech a dobrých zpěvácích. Zpívali nám. Strejček psal text, já noty. Pak jsem jim písničku zazpíval ještě já, to pro kontrolu. Zpěvák souhlasil a šli jsme o dům dál. Tak jsme obešli celou ves. Psal se rok 1919 nebo o rok později.“

Zápisy měly všechny náležitosti, jméno zpěváka, věk, zaměstnání, kdy se a při jaké příležitosti písně zpívaly a s ohledem na hudební vnímavost F. Hávy i tóninu, v níž zpěvák zpíval ad. Podobně si počínal na všech dalších místech, kde učil, pochopitelně již bez strýčka. František byl ve svém živlu všude, kde byla muzika, opečovávaný maminkou. Nic mu nechybělo.

Františkovi kynula Kristova léta. Rozumný inspektor Hřivna věděl, že na druhém konci okresu žije Emilie Popilková (1915), žena, s níž se život nijak nemazlil. Starostlivá, pečlivá, pracovitá. Snad typ pro Františka? Pan inspektor trochu pomohl, aby se ti dva lidé potkali. Byla to šťastná volba. František našel v Emilce nejen životní družku, ale zdatnou spolupracovnici při tvorbě loutek, specifikaci krojů, jež studoval, protože žena z krejčovské rodiny měla přece jen bližší vztah k textilním součástkám oděvu. Mimo jiné vyhledala mezi starými lidmi přesný popis a průvodní slovo svatebního družby F. Martinů z Pavlova z přelomu 19. a 20. století.

V dalších letech přišla další místa profesního působení: Helenín, Kamenice, Dušejov, Vílanec a v důchodovém věku ještě Třešť. V roce 1927 nastoupil F. Háva na školu v Heleníně a učil zde poprvé delší čas, celých třináct let. Těžce snášel nacistickou okupaci a nelibě prožíval tento vlastenecký učitel odnárodnování na českých školách. O to usilovněji sbíral lidové písně, zapisoval zvyky a obyčeje, nacházel krojové součásti atd. Vzpomínal: *„Na školách se nenašel pořádný zpěvník a proto jsem se rozhodl vydat písně, prozatím ty sesbírané v Pavlově. Kdo je ale vydá, kdo mi vystaví povolení? To bylo začátkem roku 1940. Písničky jsem rozmnožil sám, profesor B. Metelka nakreslil obálku. Popadl jsem housle a šel na bezirksamt do Jihlavy. Lámanou němčinou jsem vysvětlil úředníkovi, o co mi jde, tedy svou žádost. Asi se dovtípil nebo vytušil a zeptal se, jest-li dovedu na ty gajgen spielen? Vytáhl jsem housle z futrálu a spustil a zpíval Ty pavlovský páni. Hrál jsem a zpíval jako o život. Pak se úředník zeptal Was ist das ten paruka? Jak to jen říct, když chybějí slova. Rukama, grimasou jsem se snažil vysvětlit, že to jsou falsche Haaren a raději jsem hrál a zpíval. Jawohl, řekl, vzal péro a podepsal, dal štěpl a bylo to. Druhý podpis od našeho inspektora – to už byla hračka. Byl rád,*

že na školách bude český zpěvník horáckých písniček a částečně proto, že to úřad nebude nic stát.“

Po osvobození odmítl funkci inspektora, zůstal na venkově. Jako ředitel škol se plně věnoval rekonstrukci horáckého kroje. Posléze se stal spolupracovníkem brněnského Antonína Václavíka, zejména ve studiu zvykosloví, pak Ludvíka Kunze při studiu lidové skřípácké muziky. Znal se důvěrně s J. Skupou. Pravidelně zasedal u houslového či violového partu Horáckého symfonického orchestru.

Byl pokrokovým učitelem. Fandil všem novotám v pedagogickém procesu. Pokud mu některá z pomůcek chyběla, sám si ji vyrobil. Žákům doplnil učebnice fotografiemi, které sám pro ně zhotovil, jako jeden z prvních na okrese používal plně magnetickou tabuli atd. Jako čestný a poctivý člověk tu a tam „narazil“, když se zastal třeba syna většího hospodáře v doporučení na další studium s odkazem, že děti nemohou za rodiče.

V podzimu života žil v Třešti. V „hodině dvanácté“ zapsal řadu lidových písní z blízkého i vzdálenějšího okolí. Nenašel se už editor, který by je souhrnně vydal. A tak mnohé z nich jsou roztroušeny v různých regionálních tiskovinách. Po osmdesátinách se postupně ohlásila svalová atrofie a na prahu devadesátky celková ochablost. Neduhy se stupňovaly.

Odchodem Františka Hávy (zemřel 17. června 1997 v Třešti) ztratila Vysočina významného etnografa a náš kraj dobrého člověka. Byl renesančním člověkem v malých regionálních poměrech. Všichni ho potřebovali, každému rád pomohl, ale nikdo neměl odvahu či smělost prohlásit hodně nahlas, že to byl PAN ETNOGRAF.¹

† Jaromír Tausch

1 Literární nádech studie je volen záměrně, protože jinak by se stěžila dala popsat alespoň částečně osobnost jmenovaného.

Abstract

Personalia

The “Personalia” chapter contains the profiles and bibliographies of works of Society members in connection with their important anniversaries or deaths. The first contribution reminds us of the anniversary of the curator of the Institute of Ethnography of the Moravian Museum, Brno, PhDr. Lenka Nováková. In the past years, she has created several exhibitions as an author or a co-author (*Jaké bylo oblékání od kolébky k dospívání – What Was the Way of Dressing from Cradle to Adolescence; ...vlastně malý zázrak – ...Actually a Small Miracle; Květiny bílé po cestě – White Flowers on the Road*). In her professional work she focuses primarily on traditional textiles.

Another person celebrating an anniversary is PhDr. Alena Prudká. At the beginning of her career she worked as an archaeologist. When she became employed in the Museum of South-Eastern Moravia of Zlín, she fully focused on documentation, collection and presentation of folk culture of Eastern Moravia. Apart from implementation of several exhibitions, editing of museum journal *Acta Musealia*, she collaborated on the new edition of the ethnographical work of František Bartoš.

The anniversary of PhDr. Jan Pargač, teacher of the Institute of Ethnology, Charles University, Faculty of Philosophy and Arts, Prague, is remembered in the profile written by Miloš Tomandl. He sums up Pargač's activities which, in 1880s, concerned traditional concept of teaching, while after 1990 focused on inventive methodologically-methodical, thematic and spatial orientation. Recently, he has been carrying out researches in Central Asia.

In 2009, an ethnographer, folklorist and museum worker PhDr. Pavel Popelka, CSc. celebrated an anniversary. His activities include collection of folk songs from the Moravian-Slovakian border. At the same time, he is an outstanding folk singer himself. He is involved in broadcasting, film, photographic and literary production. Since 1990, he has been working as the director of J. A. Comenius's Museum in Uherský Brod. He started organizing a show of video films focused on traditional culture. In his home village Strání he founded an international *Festival of Shrovetide Traditions* and he took a share in conception and realization of individual years. His publication and popularization activities are also worth mentioning.

The Personalia chapter concludes with recollections of the two late ethnologists – PhDr. Karel Fojtík and a non-professional ethnographer from the region of Vysočina – František Háva.

Hana DVOŘÁKOVÁ (Ed.): *Hanák na Pacifiku. Zapomenutá osobnost Františka Pospíšila*

Brno, Moravské zemské muzeum 2008, 218 stran

Podávaná zpráva informuje o sborníku, ve kterém byly uveřejněny referáty přednesené na konferenci *František Pospíšil – neznámá osobnost české etnologie* konané ve dnech 22–23. října 2008 v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Jedenáct publikovaných studií zpracovává z různých úhlů pohledu život a dílo Františka Pospíšila (1885–1958). Od roku 1920 pracoval v Moravském zemském muzeu a z místa kurátora byl odvolán v listopadu 1945. Organizátoři konference a vydavatelé sborníku splatili pomyslný dluh v poznání osobnosti meziválečného brněnského muzejnictví.

Již úvodní stať H. Dvořákové *Zapomenutá osobnost Františka Pospíšila* podrobně a vyčerpávajícím způsobem referuje o studijních zájmech a průkopnické činnosti v dokumentaci jevů lidové kultury. Od muzejní práce se odvíjel zájem F. Pospíšila o zvukové záznamy, fotografii i film jako nejvhodnější prostředky pro zachycení často neopakovatelných okamžiků. Zajímal se o charvátskou menšinu na jižní Moravě, ale věhlas a uznání v odborných kruzích získal v oblasti etnochoreologie, především studiím tanců mužů se zbraněmi dal celosvětový rozměr. Pozoruhodná je rovněž Pospíšilova popularizační činnost. O tancích přednášel nejen ve své vlasti, ale i v zahraničí, např. v Hamburku a na řadě univerzit (Chicago, St. Louis, Boston, Los Angeles atd.) při svém studijním pobytu v USA.

Autorky (feminizace tvůrčího týmu je evidentní) následujících studií dále rozvíjí do podrobností jednotlivé odborné činnosti F. Pospíšila. Příspěvky jsou opatřeny poznámkovým aparátem a původními fotografiemi, pořízené většinou F. Pospíšilem. Jejich dokumentační hodnota je mimořádná, jedná se o cenné záznamy z doby, kdy technologie fotografování či filmování na základě scénaristických podkladů nebyla v oboru pravidelně užívána. Poněkud neobvyklé jsou anglické překlady každé studie. Předpokládám, že vydavatel očekává značný zahraniční zájem o sborník a běžně používaný výtah obsahu nepovažoval za dostatečný.

Jistým nedostatkem se mně jeví lepená vazba publikace. Častější listování přivodí „salátový“ efekt, mám takové bezprostřední zkušenosti. Malé upozornění na věcnou chybu náleží k popisu ilustrace na s. 20. Výroční oznámení ke svatbě po pětadvaceti letech připomíná tzv. stříbrnou svatbu, nikoliv zlatou, která se vzpomíná při padesátiletém soužití manželů.

Závěrem mohu konstatovat, že konference a především vydaný sborník s konečnou platností představily nejen odborné veřejnosti významného představitele meziválečné československé muzejní etnografie. Až s časovým odstupem a změnou společenského klimatu bylo možné referovat a hodnotit odborné pracovní výsledky člověka, který na dlouhou dobu zůstal ve stínu poznání, především pro své postoje v době nacistické okupace republiky.

Miloš Melzer

Alena KALINOVÁ: *Malované nebe*

Brno, Moravské zemské muzeum 2009, 74 stran

Publikace Aleny Kalinové *Malované nebe* byla vydaná u příležitosti stejnojmenné výstavy, která se konala v Brně od 10. prosince 2008 do 1. března 2009. Výstavou, za níž autorka obdržela cenu České národopisné společnosti v kategorii výstavní počin roku 2008, a vydáním práce věnované brněnské sbírce obrázků na skle se do zorného pole české odborné veřejnosti navrátila jedna z nejvýznamnějších muzejních kolekcí podmaleb v naší zemi.

Sbírka Etnografického ústavu MZM byla naposledy představena v letech 1968–1969 výstavou v Marseille a v Brně i katalogem *Lidová malba na skle XVI–XIX. století*. Svým počtem 827 exemplářů je brněnský soubor po pražské kolekci Národopisného oddělení Národního muzea a sbírce Jindřicha Jindřicha v Domažlicích třetí nejpočetnější v zemi. Jeho význam je však o to větší, že většina podmaleb je moravské provenience a že sbírka podává skutečně na výsost reprezentativní a plastický obraz lidové malby na skle na území Moravy. Moravská lidová produkce se přitom svými velkoformátovými tabulemi skla, unikátními tématy, výraznými autorskými rukopisy několika tamních malířů i převažující výrobou v menších sériích řadí k naprosto ojedinělým variantám lidového malířství v celoevropském kontextu.

Publikace přehledným způsobem podává základní informace obecnějšího rázu o historickém vývoji lidové podmalby, o výrobních technologiích, tematické i funkčních obrázků na skle v lidovém prostředí (kapitoly: *Lidová malba na skle v českých zemích a její historický vývoj*, *Technologie výroby*, *Obrazy na skle v lidovém prostředí*). Stěžejní část publikace představuje kapitola *Lidová malba na skle na Moravě*. V ní autorka shrnuje výsledky dosavadního bádání (především prací Věry Hasalové, jež v šedesátých letech vypracovala dosud platnou klasifikaci moravské podmalby), upřesňuje je podle dnešního stavu a doplňuje vlastními poznatky.

Kapitola *Malba na skle v Moravském zemském muzeu* je pak shrnutím historie brněnské kolekce a rozříděním podmaleb na okruhy moravské malby, importy z dalších oblastí a tvorbu pozdějších malířů ovlivněných lidovým projevem.

Publikaci doprovází poměrně bohatá obrazová příloha (více jak sto vyobrazení), která rovněž podává reprezentativní obraz o složení sbírky. (Zájemce navíc ocení i doprovodnou mapu dílen, která je na území Moravy propojena s nejvýznamnějšími poutními místy.)

Malované nebe je zdařilým příkladem publikace, která sleduje ze všech možných aspektů jeden sbírkový fond. Díky tomu její výpovědní hodnota přesahuje hranice jediné sbírky a nabývá platnosti pro celou oblast svérázného projevu lidové výtvarné kultury, jakým malba na skle bezesporu byla.

Luboš Kafka

Irena ŠTĚPÁNOVÁ: *Teréza Nováková*

Praha, Mladá fronta 2008, 200 stran

Publikační možnosti posledních dvou desetiletí usnadnily zveřejňování výsledků badatelské práce, a proto nepřekvapuje, že se v knihkupectvích objevila další kniha Ireny Štěpánové. Autorka zaměřená dlouhodobě na témata související s lidovým oděvem, přeorientovala svůj zájem na historiografii oboru. Podílela se na kapitolách v publikaci *Mýtus českého národa* o Národopisné výstavě československé (1995), zpracovala oddíly v práci *Ženy rodiny Náprstkovy* (2001), poté následovala monografie *Renáta Tyršová* (2005), na níž navazuje biografie další osobnosti, kterou je Teréza Nováková (2008). Irena Štěpánová používá vědeckou metodu, jejímž výsledkem jsou přitažlivě zpracované prameny, které se stávají zároveň literaturou faktu i čtivým románem s dramatickým dějem.

Literární forma vyprávění je doplněna

mnoha citáty, z písemných pramenů, dopisů, deníků, dobového tisku a vydaných článků však vybírá autorka citlivě nejvýstižnější pasáže jen v takovém rozsahu, aby obohacovaly text svou autenticitou a zároveň jej příliš nezatěžovaly, další informace využívá jako podklad k volnému přepisu.

Všechny práce mají společné jmenovatele, kterým je období druhé poloviny 19. století a začátku následujícího věku a sledování osudů silných žen, které se výrazně podílely na formování národopisu v jeho počátcích. Ačkoli je život a dílo Terézy Novákové pochopitelně jedinečný, přesto může být v mnohém zobecněn a vztažen na osudy dalších žen té doby, které dosahovaly svého vzdělání do velké míry samostudiem a ve společnosti se prosazovaly velmi obtížně, neboť na prvním místě byla posuzována jejich role manželek a matek.

Pro vývoj a směřování Terézy Lanhausové bylo rozhodující podnětné domácí prostředí, v němž sice převládala němčina, ale vřelý vztah k české kultuře probudil silné vlastenecké citění, které bylo podpořeno studiem u Amerlingových. Zázemí a pochopení pro veřejné aktivity, badatelskou činnost a psaní získala u svého man-

žela, gymnaziálního profesora Josefa Nováka, který sice pocházel z nižší sociální vrstvy, ale stal se pro svou dominantní a čínorodou ženu ideálním partnerem. Zpočátku zdánlivě negativním zásahem do jejich života bylo nucené přestěhování do Litomyšle, které znamenalo vytržení z pražského kulturního okruhu a přivykání maloměstu. Avšak po dvaceti letech strávených v tomto „exilu“ se Litomyšl a okolí stalo skutečným domovem, kam se rodina pravidelně vracela. Právě v těchto místech rozvinula Teréza Nováková svou literární tvorbu, sběratelské a badatelské úsilí, v nichž byla povzbuzována mnoha respektovanými osobnostmi, např. Karolínou Světlou a Barborou Hoblovou, významné byly kontakty s olomouckým kroužkem. Intenzivní zájem o lidovou kulturu východních Čech prohlubovala náročnými terénními výzkumy, při nichž sledovala široké spektrum od stavitelství, odívání až po zvykosloví a lidovou víru.

Poté, co přispěla exponáty na výstavu lidových výšivek pořádanou Náprstkovými na jaře 1880 na Žofině, získala Teréza Nováková postavení znalkyně lidové kultury východních Čech a reprezentantky tohoto regionu. Podílela se na přípravě České chalupy na Jubilejní výstavě a byla vyzvána Luborem Niederlem, aby zpracovala text k českým krojům do sborníku Národopisné výstavy československé. Kromě literární a vědecké práce věnovala značné úsilí redakci svého časopisu *Ženský svět* a spolkové činnosti, zvláště v ženském emancipačním hnutí. Považovala za nedostačující, aby bylo ženám vymezeno pouze pole vlasteneckých aktivit, požadovala nárok na vzdělání, rovnocenné profesní uplatnění, možnost realizace ve veřejném životě a především politickou angažovanost postavenou na volebním právu. Obdivuhodná je její osvětová činnost, množství veřejných přednášek věnovala také literatuře a hudbě.

Teréza Nováková však žila též svůj soukromý život se všemi radostnými, ale více tragickými událostmi. Bolestně ji poznamenala ztráta pěti dětí a později i manžela. Nelítostný osud postihoval její rodinu i nadále – nedlouho po její smrti zemřel i nejmladší syn, zralosti se dožil pouze druhý nejstarší syn – literární vědec Arne Novák. Ačkoli její povaha byla komplikovaná, již od mládí ji pronásledovala melancholie a deprese, její sebestřednost se promítala do vztahu k manželovi i dětem, kladla mnohdy přehnaně vysoké nároky na sebe i okolí, její statečnost a rozsah díla, které vykonala a zanechala, vzbuzuje nutně obdiv a úctu. Po přečtení dramatických osudů Terézy Novákové, které nám tak barvitě předkládá Irena Štěpánová, jsme bohatší o mnohá poznání – nejen o její osobě, ale také o širších politických a kulturních souvislostech, o atmosféře doby, o stavu a myšlení společnosti, jejíž byla součástí.

Alena Křížová

Jiří ČERNÝ: *Poutní místa Soběslavska a Třeboňska s přilehlou částí Dolních Rakous. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*

České Budějovice, Nakladatelství a vydavatelství Bohumil Němec – Veduta 2009, 178 stran, obrazová příloha

Na sklonku roku 2009 se na pultech knihkupectví objevila nová publikace pod názvem *Poutní místa Soběslavska a Třeboňska s přilehlou částí Dolních Rakous*, která by neměla chybět v knihovně žádného zájemce o jižní Čechy. Tato encyklopedie jihočeských poutních míst, milostných obrazů, soch a dalších míst zvláštní zbožnosti kontinuálně navazuje na starší autorovy již vydané práce, jakými byly *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko* (České Budějovice 2004), *Poutní místa jihozápadní Moravy. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti* (Pelhřimov 2005) a *Poutní místa jižních Čech. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti* (České Budějovice 2006).

Kdo se až dosud chtěl dozvědět něco o určitém duchovně významném místě, musel buď podstoupit pátrání v množství regionální literatury, anebo sáhnout po takřka stoleté knize Julia Košnáře, která ovšem zahrnuje pouze důležité poutnické svatyně, stejně jako novější průvodce českými poutními místy od Zdeňka Boháče. Naproti tomu Jiří Černý nahlíží na danou problematiku z mnohem širšího úhlu pohledu. Vedle shromáždění nepřehledného množství údajů z literatury a archivních pramenů, zejména farních kronik, je tato práce přínosná i tím, že vydává svědectví o současném stavu této pozoruhodné a donedávna opomíjené kategorii církevních památek. Na jedné straně je potěšitelné, jak mnoho kostelů, kaplí, kapliček bylo v poslední době opraveno, ba znovuzkříženo k životu, na straně druhé ovšem mnohé další naléhavě volají po záchraně, a není ani málo těch, které už z naší krajiny zcela vymizely.

Hlavní jádro knihy tvoří abecedně řazená hesla, věnovaná téměř čtyřiceti jihočeským poutním místům a doplněná o stručný pohled na dalších osm poutních lokalit ze sousedního příhraničí (Dolní Rakousko), přičemž ale mnohé z nich obsahují ještě zmínku o zajímavých objektech katolické tradice v blízkém okolí. Autor uvádí u každého hesla základní přehled o historii místa a předmětu zbožné úcty, každému z hesel pak předchází údaje o poloze a demografická charakteristika obce. Německý název lokality je zaznamenán tam, kde v minulosti převládalo německé osídlení. Je patrné, že obsah jednotlivých hesel ovlivnily různorodé v literatuře vypátrané či jinak získané informace i použité prameny, z nichž např. farní pamětní knihy nebývají pro určitá období vždy nejspolehlivějším průvodcem. Je škoda, že hesla neprovází alespoň na minimum zredukovaný výběr z podkladů, jejichž plné znění přináší soupis literatury a pramenů v závěru publikace.

Vedle nezbytného seznamu literatury a pramenů, rejstříku i ilustrativních mapek jsou tu navíc drobným písmem vymezena i doplňková hesla, která vysvětlují některé skutečnosti a souvislosti z katolického hlediska. Bohatý ilustrační doprovod tvoří současné i historické snímky, plánky, nákresy či reprodukce devoční grafiky.

Markéta Holubová

Museum Vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. III. ročník. 2007 – suplementum. Sborník příspěvků z konference Staré památnosti se zapisují... konané ve dnech 3. a 4. října 2007 v Rožnově pod Radhoštěm

Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 2007, 264 stran

Třetí ročník periodika Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm přinesl příspěvky z interdisciplinární konference, kterou uspořádala zmíněná instituce ve spolupráci s Českou národopisnou společností. Jejím tématem bylo studium nejrůznějších typů „*památečných zápisků soukromé a veřejné povahy*“. Samotné texty sborníku z per etnologů, historiků a literárních vědců oscilují od zpráv o pramenech přes materiálové práce až ke studiím a poukazují na rozmanité metodiky ve využívání těchto pramenů.

Vzhledem k tomu, že se účastníci konference sešli u příležitosti životního jubilea Josefa Luciana Ondřeje Kramoliše (1827–1857), věnovala Jana Tichá úvodní příspěvek této osobnosti, rožnovskému „*zapisovateli vyprávěnek*“, spolupracovníkovi B. M. Kuldy a prvnímu českému kronikáři Rožnova pod Radhoštěm, i jeho práci a dochovaným písemnostem.

Jan Randák ve své studii krátce představil minulé přístupy historiografie k tzv. pramenům lidové provenience, aby se následně věnoval problematice interpretace těchto pramenů, jak je reflektována současnými společenskými vědami. Daniel Drápala ve své studii funkčně vymezil skupinu rozmanitých písemností, „*lidských dokumentů*“, které vznikaly z potřeby zanechání „*poselstvím jiným – ... dalším pokolením*“. Je nasnadě, že pro označení této skupiny pramenů autorovi nevyhovovaly již dříve problematizované pojmy jako např. lidové kronikářství apod., a tak pro ně navrhl termín „*památeční zápisy*“. Tento pojem autorovi definovala funkce zápisů přisuzovaná jejich původcem, totiž „*role pojítka minulosti či současnosti s budoucností*“. V této skupině pramenů identifikoval dvě roviny informací – fakta vyplývající ze samotných zápisů (co je napsáno) a fakta vyplývající z procesu zápisu (jak a proč je napsáno).

Dalibor Janiš se věnoval rukopisným sbírkám tří valašskomezříčských měšťanů z první poloviny 17. století. Na těchto třech konkrétních případech ukazuje různorodost obsahové stránky, s níž se můžeme v tomto období při studiu obdobných pramenů setkat.

Marie Bahenská na základě obsahu paměti tří žen z měšťanských kruhů, které žily ve druhé polovině 19. století, poodhalila možnosti rekonstrukce dobového a sociálně

definovaného ženského světa. Kamila Svobodová se ve svém příspěvku zabývala podivínskými letopisy, pokrývajícími období od 18. do poloviny 20. století a jedním z nejobvyklejších druhů zápisů kronik – zprávami o živelných pohromách.

Michaela Kokojanová a Alena Prudká se věnovaly rukopisu z 18. století, který se skládá ze dvou astrologických částí a záznamů Josefa Prusinovského z Holešova z druhé poloviny 18. století, které charakterizuje rodinný a ekonomický obsah. Tyto zápisy dokumentují praxi nákupu ovcí a jejich následného chovu u jiných hospodářů v okolí a rozdělování zisku z jejich chovu mezi majitele a chovatele ovcí. V případě odkrývání životních osudů původce rukopisu se však autorky neubránily některým spekulacím.

V následující studii analyzoval Karel Mlateček padesát devět školních kronik z venkovského prostředí Vyškova a Břeclavska a následně identifikoval jejich základní tematické okruhy. Miroslav Svoboda se ve svém příspěvku zabýval kontaktem obyvatelstva střední a jižní Moravy s francouzskými a pruskými vojáky na základě líčení vybraných venkovských a maloměstských kronik. Věra Thořová podrobila zkoumání školní kroniky západních pražských okrajových obcí z hlediska jejich využitelnosti etnografií a plasticky vylíčila život těchto venkovských škol na přelomu 19. a 20. století.

Lydia Petrářová se zabývala osobností Martina Ješuty – písmáka z Bystřice, a to zejména v rovině obsahu jeho prací a zdrojů informací, které do svých textů vkládal. Následně Ješutovy rukopisy použila k vylíčení každodennosti rodiny autora a obce. Darja Kocábová a Ludislava Šuláková věnovaly pozornost etnografickým informacím v obecních kronikách z Podluží, které ocení zejména badatelé o folklorismu.

Naďa Valášková přiblížila zápisy Františka Řehoře (1857–1899) o zkušenostech rodiny s pruskými vojáky v roce 1866 a o cestách na posvícení. Michaela Škvírová ve svém příspěvku pojednala o kronikách i o kronikářích samotných v politickém okrese Vyškov v letech 1920–1940, zejména v souvislosti s legislativními úpravami. Sixtus Bolom se pokusil odhalit mentalitu dvou (tří) moravských reformovaných evangelíků na základě studia jejich písemností. V příspěvku však zůstalo mnohé nevyřčeno či nepodloženo.

Miroslav Válka pojednal o rodinné kronice Jana Škorpíka (1862–1953), kterou zasadil do kontextu kronikářské tradice západní Moravy. Kroniku přiblížil po její obsahové stránce i skrze osobu jejího autora. Poté, co Miloš Melzer přiblížil osobnost Anežky Šulové (1877–1954), představil její rukopis *Z mé paměti* jakožto hodnotný pramen ke studiu života české vesnice na severozápadní Moravě.

V následujícím příspěvku ozřejmila Radana Červená životní osudy brněnské rodiny Trappů a odhalila povahu jejich rodinného archivu. Vanda Jiřikovská se věnovala osobnosti Václava Bayera z Libovice (1899–1984) a jeho z pramenného hlediska hodnotným zápisům o životě i historických událostech a procesech, které se jej i jeho obce dotýkaly. Viera Sedláková představila skladbu výjimečně bohatých hos-

podářských zápisů Daniela Maróthyho (1825–1878) z Luboreči. Stať doplnila ukázkou z *Denníku rolí*, jemuž se věnovala zevrubněji, stejně jako *Denníku čel'adnému*.

Na základě školních kronik z Prostějovska vylíčil každodennost první světové války Václav Zdráhal. Jana Nosková nejprve pojednala o veřejných soutěžích v souvislosti s tzv. populární autobiografií, následně do kontextů motivací zasadila výsledky soutěže *Vzpomínky na život v Brně a okolí* z roku 1986. Roman Tykal ve svém příspěvku připomenul významnou osobnost písmáka Václava Jana Maška (1794–1847). Zabýval se jeho pamětními zápisy i literární a výtvarnou tvorbou. Pavel Havránek přiblížil obsah české kroniky obce Novohrad, dnes Goluboe, v Moldavské republice ze 30. let 20. století. Zápisům pocházejícím z obce Metylovice, které vznikaly často v souvislosti s místní řemenářskou tradicí, věnoval svůj příspěvek Václav Michalička. Ľubica Herzánová pojednala o problematice autobiografických textů o stáří a stárnutí, jejich specifikách i tematice. V posledním příspěvku sborníku dala Michaela Kokojanová plastickým líčením nahlédnout do každodennosti i svátečních chvil střeleckého spolku v Prostějově na konci 18. století.

Ve svém celku se sborník představuje záslužný publikační počín – čtenáři umožňuje inspirativním způsobem se seznámit s rozmanitou paletou památečních zápisů. Nepřímo tak poukazuje na mezery o vědomostech, které společenské vědy o těchto specifických pramenech mají – nemáme představu o jejich početnosti, ani charakteru pro starší období, natož pro století minulé, kdy jejich počet musel parabolicky narůstat, a poskytuje tak solidní pramennou základnu pro reinterpetaci mnohých neudržitelných klišé. Na závěr nezbývá než vyslovit naději, že mnohé zápisy, na které bylo upozorněno, se stanou v budoucnu předmětem edic, excerpčí, analýz či interpretací nejen etnologů a historiků, neboť skýtají množství zajímavých informací, z nichž ostatně některé již byly ve sborníku prezentovány.

Roman Doušek

Eduard PECK: *Valašské národní písně a říkadla s nápěvy do textu vřaděnými. Lid na Vyzovsku*

Reprint publikací Eduarda Pecka

Vizovice – Zlín, Město Vizovice ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně 2008, paginace nesjednocena

Badatelé z řad laické i odborné veřejnosti se dnes v četných případech musejí potýkat s omezeným přístupem či nedostupností některých dříve publikovaných prací. Mnohé z nich přitom i s odstupem let nebo desetiletí obsahují cenné informace využitelné také na počátku 21. století. Moderní technologie umožňují některé z těchto knižních či časopiseckých titulů zpřístupnit prostřednictvím internetu. Děje se tak dnes v různé kvalitě a i na různých serverech. Nejednou tak můžeme narazit na skeny českých odborných textů na evropských nebo amerických webových stránkách. Již mnoho let přitom úspěšně funguje Elektronická knihovna Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, která je průběžně rozšiřována a nabízí dnes už nemalé množství digitalizovaných knih i časopisů.

Jinou cestou, jak řešit nedostupnost některých publikací, představuje jejich nové vydání. I v této oblasti se naskytá několik možností pro realizaci. Maximalistický přístup reprezentuje kritické vydání opatřené patřičným poznámkovým aparátem a doprovodnými statěmi atd. V posledních letech se ovšem setkáme také s jinou formou zpřístupnění vybraných národopisných děl. Snad nejznámějším příkladem se v uplynulém desetiletí stala reedice etnografického díla Františka Bartoše, za nímž stojí vydavatelské aktivity Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Bartošovy krajské knihovny ve Zlíně. Dosavadní bohaté zkušenosti s tímto způsobem obnoveného publikování starších etnografických prací využilo zlínské muzeum – tentokrát v kooperaci s městem Vizovice – při přípravě reprintu dvojice děl učitele Eduarda Pecka (1857–1931). Do jedné publikace byly tak shromážděny dva původně odděleně otištěné texty – jednak *Valašské národní písně a říkadla s nápěvy do textu vřaděnými* z roku 1884, jednak národopisná monografie *Lid na Vyzovsku* (publikována na stránkách Časopisu Vlastivědného spolku musejního v Olomouci v letech 1895–1898).

Realizace nového vydání v podobě reprintů s sebou nese řadu výhod – z nichž se jako prvořadá jeví vždy pro vydavatele zvláště ta ekonomická. Nižší náklady umožňují spolu s dotačními tituly nastavit cenu publikace na takovou úroveň, že se stává dostupnou velmi široké čtenářské obci v regionu i mimo něj.

Tento postup však může s sebou nést též některá úskalí, vycházející z nemožnosti zasahovat do původní sazby. Otázku do širší diskuze pak může představovat volba, zda takovýto reprint opatřit alespoň doprovodnou studií (o autorovi, díle samotném) či kritickými poznámkami. Jejich prostřednictvím je totiž mimo jiné možné zasadit znovu vydávané dílo do širšího kontextu vývoje oboru. Bez tohoto „appendixu“ se sice mnohdy bez problémů obejde řada lokálních vlastivědných ba-

datelů, kronikářů, pedagogů, vedoucích a členů folklórních souborů. Jinak je tomu však například u studentů. Pro ně může podobná publikace fungovat nejen coby cenná studijní pomůcka a materiálový zdroj, ale zároveň se může stát při poznání vývojových trendů v dějinách oboru i jistým dokladem dobově uplatňovaných metod sběratelské, dokumentační a výzkumné práce.

Právě u monografického díla o lidové kultuře v okolí Vizovic se ukazuje, že by podobný doplňující text byl velmi vhodný. Napomohl by tak osvětlit některé specifické rysy a historické okolnosti vzniku tohoto díla. Navzdory názvu statě *Lid na Vyzovsku* se její autor nevyhýbal ani opakovanému uvádění dokladů z lokalit Vizovicím značně vzdáleným – včetně obcí Mrlínek či Osičko na hostýnském Záhoří nebo hanáckých Rymic. Materiál k tomuto dílu sesbíral řídící učitel Peck během svého působení ve Vizovicích v letech 1876–1888. Vedle množství shromážděných informací musíme pro dějiny oboru ocenit zvláště Peckovu úvodní kapitolu, která nám odhaluje zákulisí sběru tohoto národopisného materiálu. Jak sám Peck vzpomínal, na počátku svého snažení se ve svém okolí setkával spíše s rozpačitými úsměvy. Inspirován však sbírkami Kuldovými a Sušilovými pátral po všech zajímavých a přínosných informacích. Za zvláště cenné považoval zimní besedování, které pro něj představovalo neocenitelnou příležitost ke sběru hodnotného národopisného materiálu. Na ně navazovaly individuální sběry – ať již slovesných projevů, tak i trojrozměrných předmětů. Často mu přitom bylo v jeho aktivitách nápomocno žactvo. Přehlédneme-li jednotlivé kapitoly, zjistíme, že prezentovanému materiálu dominuje duchovní a sociální kultura. Popis výročního obyčejového cyklu tak doplňují statě věnované pranostikám, pověrečným povídkám a pohádkám a dalším drobným slovesným projevům, ale také praktikám uplatňovaným na rolnických hospodářstvích. Nemnoho dokladů z materiální kultury zastupují například poznatky o kroji.

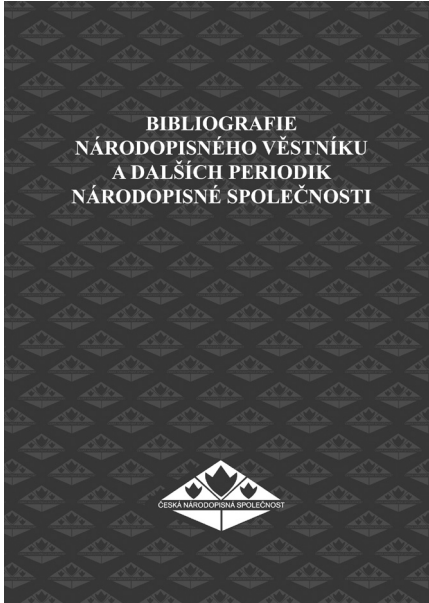
Lid na Vyzovsku doplňuje Peckova sbírka *Valašské národní písně a říkadla s nápěvy do textu vřaděnými*. Jak již nejen sám název, ale i sběratelova proklamace dokládá, jedná se o doplnění starších sbírek K. J. Erbena, F. Sušila a F. Bartoše. Přestože název sbírky obsahuje přívlastek *valašské*, mezi zaznamenanými písněmi jednoznačně dominuje Vizovicko a šířeji celý jih Valašska (Francova Lhota, Lužná, Valašská Polanka). Peckova sbírka zahrnuje vedle písní, samotným sběratelem pojmenované jako *Různé, Pijácké, Vojenské*, též drobnější slovesné projevy především z dětského prostředí – modlitbičky, hry, hádanky, ptačí mluva, škádlivé odpovědi, posměšky, cvičení výřečnosti atd.

Jak dokládá stručný přehled jednotlivých oddílů obou částí nově vydané publikace, obsahuje Peckovo dílo nemalé množství materiálu využitelného jako cenný zdroj informací např. pro další komparaci s jinými oblastmi i jednotlivými subregiony Valašska. Po úspěšném novodobém zpřístupnění Bartošova díla se tak Muzeu jihovýchodní Moravy podařil další záslužný vydavatelský krok, který jistě ocení nejen odborná, ale i laická veřejnost.

Daniel Drápala

Jiřina VESELSKÁ: *Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti*

Praha, Česká národopisná společnost 2008, 242 stran

Rok 2009, který byl pro ČNS nepochybně rokem plodné činnosti, završil ediční počín hodný pozornosti a ocenění. Vydáním publikace Jiřiny Veselské *Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti* se dostává do rukou odborné i širší kulturní veřejnosti dílo, které nejenže aktualizuje vědomostní a materiálové bohatství shromážděné na stránkách periodik Národopisné společnosti od vydání prvního svazku Národopisného sborníku československého (1896) a umožňuje tak i konfrontaci minulých výsledků bádání dosažených za více než sto uplynulých let v jednotlivých oborech s výsledky soudobými, ale vydává i výrazné svědectví o roli, kterou v kulturním i společenském vývoji této země sehrál český národopis. I když jen

stručně, ale je zapotřebí na tomto místě zmínit materiály s významem pro národopis slovanský. Nutno při tom dodat, že v obsáhlém rejstříku osobním najdeme jména autorů, kteří v jednotlivých etapách více než stoletého období vývoje českého národopisu zaujímají co do významu a důležitosti dominantní postavení. Významnými údaji pro hodnotovou orientaci v informacích, které publikace Jiřiny Veselské přináší, jsou i jména editorů jednotlivých svazků či čísel excerpovaných periodik.

Bibliografie obsahuje celkem 1933 položek doplněných rejstříky (místní, osobní a jmenný). Zahrnuje přitom příspěvky hned několika tiskovin Společnosti: Národopisného sborníku československého (1896–1905), Národopisného věstníku československého (1906–1956), Národopisného věstníku československého (1966–1992) a Národopisného věstníku (1993–2005). Jak nás informuje Zpravodaj České národopisné společnosti,¹ mimo „... tyto hlavní tituly, určené odborné veřejnosti, vydávala Společnost po určité době kolem poloviny 20. století také spíše zpravodajská periodika – Zprávy ČNS a Věstník ČNS a SNS, které přinesly celou řadu dnes téměř

1 Zpravodaj České národopisné společnosti 13, 2009, č. 2–3, s. 9.

opomíjených terénních zpráv a sdělení zpracovaných dopisovateli, zprávy o připravovaných a realizovaných výzkumech zejména ze zátopových oblastí, jichž byla společnost garantem. Proto byl jejich obsah zpracován a přiřazen k bibliografii. Doplnkem celého soupisu, který čítá více jak 1900 záznamů, je seznam Bibliografických příloh Věstníku NSČ a SNS, vydávaných v letech 1959–1967. Samostatnou přílohou bez číselného označení je výběr zpráv věnovaných činnosti Národopisné společnosti, které byly postupně zveřejněny ve všech zpracovávaných titulech.“ Jednotlivé bibliografické celky vykazují totožnou strukturu – rozděleny na články a studie, zprávy o literatuře, personalia a drobné zprávy. Číslování záznamů je pro snadnější orientaci provedeno návazně. Za důležité pro základní orientaci uživatele bibliografie lze považovat anotace jednotlivých záznamů publikovaných studií.

Stručnou informaci o bibliografickém soupisu Jiřiny Veselské, jehož vydání podpořil Odbor regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury České republiky, nelze uzavřít jinak než vyjádřením respektu a ocenění nezměrného, trpělivého a houževnatého úsilí autorky, s nímž vytvořila dílo, jehož výsostným posláním je služba oboru. Služba všem, kdo svou prací usilují o rozvoj bádání o lidové kultuře a o efektivní péči o ni. Ze společenského úhlu pohledu lze zdánlivě „technické“ dílo vnímat jako výraz úcty současné generace k práci generace minulé a jako výzvu generaci budoucí, která po ní převezme profesní i společenskou štafetu. Lze si jen přát, aby se autorce dostalo potřebných sil k využití zkušeností z práce na tomto bibliografickém soupisu k vytvoření jeho elektronické verze, která, jak uvádí v závěru své úvodní stati, „... by měla podchytit i ty zprávy, které se do této bibliografie nedostaly.“

Karel Pavlišťík, redakce

Abstract

Books

The review section dedicated to newly published books opens up with a review of the proceedings *Hanák na Pacifiku: Zapomenutá osobnost Františka Pospíšila* (*Hanák in the Pacific: Forgotten Personality of František Pospíšil*) from the conference dedicated to this neglected personality of Czechoslovak ethnography of the first half of the 20th century. Individual papers contained in this proceedings introduce F. Pospíšil from different angles in relation to different fields of his professional as well popularization activities.

The second reviewed publication *Malované nebe* (*Painted Heaven*) was released at the exhibition of the same title. The text is accompanied by pictures which represent the composition of the collection. The work of Alena Kalinová is a successful example of a publication which analyses one particular collection from many different angles.

Irena Štěpánová is the author of the biography of Teréza Nováková – an outstanding personality of the ethnographical movement of the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. On the basis of thorough study of archival materials, the author traces her life, motives that led her to the interest in traditional culture and its documentation, her activities in eastern Bohemia and later in the Czech metropolis. Markéta Holubová reviews the book by Jiří Černý *Poutní místa Soběslavska a Třeboňska s přílehlou částí Dolních Rakous. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti* (*Sites of Pilgrimage in Soběslav and Třeboň Regions and in the Neighbouring Lower Austria: Paintings, Sculptures and Places of Special Devotion*). This encyclopaedia of South Bohemian sites of Pilgrimage, paintings, sculptures and other places of special devotion includes almost forty localities of South Bohemia and it is further supplemented by a brief overview of other eight places of pilgrimage in the borderland. Apart from gathering enormous amount of information from literature, archival sources and above all parish chronicles, this work brings evidence of contemporary state of this remarkable and until recently neglected category of religious monuments.

The review section concludes with the text by Roman Doušek on the conference proceedings *Staré památnosti se zapisují: Museum vivum III. Supplementum* (*Recording Old Memorabilia: Museum Vivum III. Supplementum*). The theme of the conference covered the study of different types of memorabilia of public as well as private character. Individual papers written by ethnologists, historians and literary scholars range from reports on sources to material studies, and highlight various methodologies of the use of these sources.

The Museum of South Eastern Moravia in Zlín published in 2008 a reprint of originally separate works *Valašské národní písně a říkadla s nápěvy do textu vřaděnými. Lid na Výzovsku* (*Wallachian National Songs and Rhymes with Tunes Inserted in the Text. People in Výzovice Region.*). Both texts bring valuable information about nonmaterial aspects of traditional culture in the area of Vizovice and southern Wallachia in general. They are the results of collections carried out in the last third of the 19th century.

Karel Pavlišťík wrote a brief report on the publication by Jiřina Veselská *Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti* (*Bibliography of the Ethnographical Bulletin and Other Periodicals of the Ethnographical Society*).

„Růžová zahrádka“

Rukopisné modlitební knížky 18. a 19. století. Sbíрка Jana Poše

Arcidiecézní muzeum v Olomouci

19. února–3. května 2009

Kurátorka výstavy: PhDr. Anežka Šimková

Téměř dvě stovky rukopisných modlitebních knížek, které v 18. a 19. století opisovali a ilustrovali lidoví písaři na českém a moravském venkově, si mohli prohlédnout návštěvníci Arcidiecézního muzea v Olomouci ve dnech od 19. února–3. května 2009. Výstava, nazvaná podle jednoho z exponátů *Růžová zahrádka*, představila reprezentativní výběr ze čtyř stovek rukopisných modlitebních knížek z rozmezí let 1750–1850 shromážděných v průběhu více než třiceti let pražským sběratelem Janem Pošem (1920–1996).

Česko- i německojazyčné rukopisné modlitební knížky byly na výstavě prezentovány primárně z výtvarného hlediska. Jednotlivé panely s vystavenými rukopisy byly uspořádány především vzhledem k ikonografickým námětům (florální motivy, vyobrazení světců a světic, motiv srdce, neobvyklé náměty), paleografickým či dalším specifikům, k jakým patřilo například časté sekundární použití devočních rytin v rukopisech. Neméně zajímavý vhled do dané problematiky přinesla i pozornost soustředěná na způsoby vazeb a ilustrativní koncepci předsádek knih.

Unikátní představu o formální a obsahové stránce těchto rukopisů umožnila úplná faksimile modlitební knížky – *Duchovní křesťanské katolické jádro všech modliteb* z 20. let 19. století, vydaná při příležitosti konání této výstavy. Vybraná knížka patří k jednomu z výtvarně nejucelenějších rukopisů, nadto psaných i čitelným písmem, z kolekce sběratele Jana Poše. Autor František Štěpánek ze severočeské Sytové opisoval tyto modlitby v letech 1824–1825 pro Annu Kytlerovou z Hrabáčova a vybavil je bohatou, pestrou a půvabnou naivní výzdobou, jejíž ikonografické motivy jsou nejvíce ovlivněny dobovou grafickou produkcí.

K výstavě vyšel také velkoryse koncipovaný stejnojmenný katalog. Obsáhlá publikace s 333 barevnými reprodukcemi poprvé komplexně seznamuje čtenáře s fenoménem rukopisných modlitebních knih 18. a 19. století, které jsou zajímavou a nedocenenou kapitolou historie knižní kultury dvojjazyčného českého a moravského venkova. Odborná teoretická část knihy doplněná obrazovým doprovodem obsahuje studii Jana Poše, původního majitele této ojedinělé sbírky modlitebních knížek, která je zaměřena na výtvarné kvality rukopisů, další studie Pavla Černého, Zdeňka R. Nešpora a Jana Kvapila uvádějí tyto artefakty do obecnějších kulturně-historických souvislostí, textovou část doplňuje vzpomínková esej Jiřího Šalamouna, věnovaná sběrateli Janu Pošovi.

Těžištěm knihy jsou obrazové medailony jedenapadesáti vybraných českých a německých rukopisů, ukazující v rozsáhlé obrazové příloze na rozmanitost výtvar-

ných přístupů autorů výzdoby. Publikace s německým a anglickým resumé si všímá přínosu neprofesionální výtvarné tvorby v této kategorii náboženské knihy 18. a 19. století – na ručně opisovaných exemplářích ukazuje její osobitost založenou na neotřelém a živém půvabu kreseb a citovém vkladu svých ilustrátorů. Kniha je zároveň poctou sběratelství, v případě Jana Poše sběratelství poučeného a objeveného.

Markéta Holubová

Dva nové dřevěné kostely v muzeích v přírodě

V době, kdy se mnohé dřevěné kostely na svém původním místě ničí, byly zachráněny dva pro muzea v přírodě. Zcela zvláštním případem byl záměr Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm navrátit dalším generacím kostel již dávno zaniklý. Původně jím měla být rekonstrukce tolerančního evangelického kostela z Rusavy, který zachytil ve svých kresbách Adolf Kašpar a ke kterému by museli pracovníci muzea najít archivní doklady povolovacího řízení s příslušnou dokumentací. Měl být prezentován spolu se čtyřmi usedlostmi z téže obce a ukázat kromě jiného málo známé tradice česko-slovenské kulturní spolupráce ve druhé třetině 19. století.

Rožnovští kolegové zvolili snadnější cestu rekonstrukce tolerančního kostela z Huslenek z roku 1786. Několik let před jeho odstraněním ho v roce 1892 na místě zaměřil arch. Dušan Jurkovič. Architektura huslenského a rusavského kostela se téměř shoduje. Valašské muzeum v přírodě využilo k realizaci prostředků z tzv. norských grantů, takže 20. 6. 2009 byl huslenský kostel vysvěcen a předán k užívání. Na základě kvalitního výzkumu a studie etnoložky Jany Tiché provázeného akvizicí cenných předmětů byl rekonstruován interiér. Jeho znaky a prezentované doklady mohou návštěvníkům přiblížit okolnosti zavádění tolerančního patentu na Valašsku, postavení evangelických rodin a vztahů mezi stoupenci Lutherova a Kalvínova učení. Dojem však kazí nekvalifikovaná stavební realizace dodavatelskou firmou, neboť na stěnách je vidět, že trámy nebyly tesané, ale moderně řezané na pile, jejich spoje jsou mírně inovované a schody na kazatelnu neodpovídají Jurkovičovu zaměření. Také celková úprava okolní zeleně osazením dubů a buku místo lip kolem kostela je chybná.

Druhým případem je římskokatolický kostel Panny Marie Sněžné v Muzeu Oravském Parku Etnograficznym v Zubrzyci Górnej. Je také druhým v pořadí výběru. Původně tam měla být přenesena stavba již delší dobu nepoužívaného a dosti vzdáleného kostela (75 km) ze spišských Sromowců Nižných (v průlomu Dunajce proti Červenému Kláštoru), který byl ve velmi špatném stavu. V průběhu přípravy na přenesení o něj požádali budovatelé muzea v přírodě v blízké Szczawnici, takže z této možnosti sešlo. Proto byl vybrán dřevěný kostel v mnohem bližší obci Tokarnia (asi 28 km severovýchodně od Zubrzyce). V jeho těsné blízkosti dokončovali nový obrovský moderní chrám a starý objekt čekal osud asanace. Jeho kněžiště pochází z roku 1570, jako kaple bylo přestavěno v roce 1807 a až v roce 1877 přistavěli loď. V letech 1964–1968 došlo k základnímu restaurování stavby včetně výměny většiny trámů a kromě dvou starších kapliček v hrzení areálu v roce 1969 postavili kopii velké zvonice ze Spytkowic (28 km východně od Zubrzyce). Místo pro situování kostela v muzeu přizpůsobili podle situace původní kaple v Tokarni, jejíž areál se na východní straně stahoval nad břeh potoka. Odklonili tok potůčku a zpevnili jeho

břehy vzhledem k upraveným výškovým poměrům a k plánované rekonstrukci hrazení s bránou podle výzkumů regionální tradice Orawy polské i slovenské Oravy. Kostel byl vysvěcen a zpřístupněn s úplným inventářem 18. 5. 2009, necelý rok po jeho rozebrání. Pouze kopie oltářního obrazu Panny Marie Sněžné (ve svém širokém okolí uctívaného jako ochránce dětí) bude vytvořena do konce roku 2009. I její předloha byla kopií byzantské ikony z chrámu Santa Maria Maggiore v Římě. Vnější vzhled oltáře je však i dnes úplný, protože uctívaná kopie ikony v něm byla uložena ve skříni uzavřené obrazem Panny Marie z 19. století. Velkou výhodou přenesení tohoto kostela byl poměrně dobrý technický stav jeho konstrukčních prvků, takže nebylo třeba je měnit. Zachránila se tak stavba přímo ohrožená zničením a navíc se její situování přiblížilo původnímu prostředí památky.

Jiří Langer

Abstract

Exhibitions, Expositions

The exhibition review section opens up with the contribution from Markéta Holubová devoted to the *Růžová zahrádka* (*The Rose Garden*) exhibition. Visitors of the Olomouc Archdiocesan Museum could see almost two hundred handwritten prayer books which had been transcribed and illustrated in the 18th and 19th century by scribes in the Czech and Moravian country. The exhibition *Růžová zahrádka* introduced a representative selection from four hundred prayer books from the years 1750-1850 which were compiled for more than thirty years by the Prague collector Jan Poš.

The second contribution in this section is devoted to two newly opened expositions of wooden church buildings (one of them catholic and the other evangelical) in open-air museums in the Czech Republic (Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm – toleration chapel from Huslenky) and Poland (Roman Catholic church of St. Mary of the Snows in the museum Orawski Park Etnograficzny in Zubrzyca Górna).

Pokyny pro úpravu příspěvků *Národopisného věstníku*

Písmo: ARIAL nebo TIMES NEW ROMAN; bez stínování, psaní všech velkých písmen nebo kapitálek

název příspěvku: velikost 12 / tučně

jméno autora: velikost 12 / tučně+kurzíva

názvy kapitol: velikost 12 / podtržené

vlastní text: velikost 12

Odstavec: zarovnání vlevo; řádkování 1,5; začátek odstavce neformátovat žádným odsazením (klávesou TAB, několika úhozy mezerníkem); klávesu ENTER použijte pouze k oddělení odstavců.

Poznámky: umístit pod čarou (Vložit → Odkaz → Poznámky pod čarou; číslovat 1, 2, 3 atd.)

Seznam pramenů a literatury (nadpis těchto soupisů bude sjednocen s nadpisy ostatních kapitol v textu): za vlastním textem.

Bibliografické záznamy v následující jednotné podobě:

JANOTKA, M. – LINHART, K.: *Zapomenutá řemesla*. Praha 1984.

nebo

KRÁL, K.: *O domácí výrobě na Valašsku*. *Národopisné aktuality* 23, 1995, č. 4, s. 15–24.

Citace archivních pramenů podle následujícího vzoru:

Moravský zemský archiv v Brně, fond G113 – Zemská rada živnostenská, inventární číslo 58, signatura Xa, číslo kartonu 580, fol. 5–8.

Resume u příspěvků v oddílech Studie, Materiály: český text určený pro překlad do anglického jazyka v rozsahu ½ normostrany.

Klíčová slova: pět slov vystihujících obsah statě.

Fotografie: nevkládat do textu, přiložit jako samostatnou přílohu/-hy, opatřit seznamem fotografií (u popisů uvést vedle názvu také autora, místo archivace fotografie či vlastníka obrazového materiálu, vročení).

Název souborů: každý soubor bude mít název složený z příjmení autora a názvu příspěvku:

Kral_O domácí výrobě.doc

– bude-li k příspěvku připojena obrazová příloha, bude vše (textová i obrazová část) vložena do složky téhož názvu: **Kral_O domácí výrobě** – a ve složce bude textový dokument

Kral_O domácí výrobě_Text a jednotlivé očíslované obrázky: **Kral_O domácí výrobě_Obr1; Kral_O domácí výrobě_Obr2** atd.

Redakce

Do 2. čísla *Národopisného věstníku 2009* přispěli:

- PhDr. Karel ALTMAN, CSc.**, Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Brno (Veveří 97, 602 00 BRNO)
- Mgr. Klára CÍSAŘÍKOVÁ**, Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Brno (Veveří 97, 602 00 BRNO)
- Mgr. Ondřej DOLEŽAL**, Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha / doktorand (Celená 20, 116 42 PRAHA 1)
- PhDr. Roman DOUŠEK, Ph.D.**, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 BRNO)
- PhDr. Daniel DRÁPALA, Ph.D.**, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 BRNO)
- PhDr. Markéta HOLUBOVÁ, Ph.D.**, Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Praha (Na Florenci 3, 110 00 PRAHA 1)
- PhDr. Josef JANČAŘ, CSc.**, Uherské Hradiště (ul. 28. října 986, 686 01 UHERSKÉ HRADIŠTĚ)
- PhDr. Alena JEŘÁBKOVÁ**, Brno (A. Staška 6, 613 00 BRNO)
- PhDr. Alena KALINOVÁ**, Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno (Koblišná 1, 659 37 BRNO)
- doc. PhDr. Alena KŘÍŽOVÁ, Ph.D.**, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 BRNO)
- PhDr. Jiří LANGER, CSc.**, Rožnov pod Radhoštěm (5. května 1551, 756 61 ROŽNOV POD RDHOŠTĚM)
- Mgr. Magdalena MAŇÁKOVÁ**, Národní ústav lidové kultury, Strážnice (Zámek 672, 696 62 STRÁŽNICE)
- PhDr. Miloš MELZER, CSc.**, Šumperk (Čajkovského 26, 740 00 ŠUMPERK)
- PhDr. Lenka NOVÁKOVÁ**, Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno (Koblišná 1, 659 37 BRNO)
- PhDr. Karel PAVLIŠTÍK, CSc.**, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín (Soudní 1, 762 57 ZLÍN)
- Mgr. Eva ŠEFČÍKOVÁ**, Ostrava (Gurtjevova 17, 700 30 OSTRAVA-ZÁBŘEH)
- doc. PhDr. Irena ŠTĚPÁNOVÁ, CSc.**, Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha (Celená 20, 116 42 PRAHA 1)
- PhDr. Ludmila TARCALOVÁ**, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště (Smetanovy sady 179, 686 01 UHERSKÉ HRADIŠTĚ)
- † **PhDr. Jaromír TAUSCH**
- PhDr. Miloš TOMANDL, CSc.**, Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha (Celená 20, 116 42 PRAHA 1)
- PhDr. Miroslav VÁLKA, Ph.D.**, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 BRNO)
- Mgr. Jiřina VESELSKÁ**, Frýdek-Místek (Na Veselé 781, 738 01 FRÝDEK-MÍSTEK)
- † **Rudolf WILHELM**
- Mgr. Andrea ZOBAČOVÁ**, Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Brno (Veveří 97, 602 00 BRNO)

Národopisný věstník XXV (68) za rok 2009
Číslo 2

Vydala Česká národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR
v Praze v roce 2009

Redakce: Daniel Drápala
Jazykové korektury: Josef Štěpán
Překlad do angličtiny: Eva Románková a ASPENA spol. s r. o. Brno

Grafické zpracování, tisk: Metoda spol. s r. o., Brno

Adresa redakce: Národní třída 3, 117 20 Praha 1
ISSN 0323-2492

www.narodopisnaspolcnost.cz